

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta
Katedra psychosociálních věd a etiky

Magdalena Dvořáková

Pomoc a péče o propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody

The support and care for people released from custodial sentence

Bakalářská práce

Studijní program: Sociální práce (B7508)

Studijní obor: Sociální a charitativní práce (6731R006)

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Lukáš Urban, PhD.

2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci na téma „Pomoc a péče propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 5. 5. 2014

.....

Poděkování

Tímto bych také ráda poděkovala vedoucímu své práce Mgr. Lukášovi Urbanovi, PhD. za podnětné připomínky a všem lidem, kteří mne provázeli a podporovali při psaní této bakalářské práce.

Anotace:

Bakalářská práce pojednává o systému péče o lidi odsouzené k trestu odnětí svobody po dobu jeho výkonu a po propuštění. V úvodní kapitole práce krátce obsáhne zacházení s odsouzenými, současný stav vězeňství a přípravu na propuštění. Dále se již zaměřuje na sociální práci s propuštěnými a představuje konkrétní služby a organizace v postpenitenciární praxi. Cílem práce je popsat alternativy péče o propuštěné vězně a přispět k diskusi o této stále aktuální problematice. V závěrečné části představí názory zástupců jednotlivých extramurálních institucí na systém kontinuální péče.

Klíčová slova:

Výkon trestu odnětí svobody, zacházení s odsouzenými, propuštěný z výkonu trestu odnětí svobody, sociální práce s pachateli trestných činů, resocializace, sociální služby, subjekt postpenitenciární péče.

Anotation:

The thesis deals with system of the care for people sentenced to custodial sentence during imprisonment and after release from prison. In the introductory chapter we will cover shortly the treatment with convicts, the current state of the prison system and preparation for release. The second part focuses on social work with released persons, concrete social services and organizations in the after practise. The aim of this work is to describe alternatives care of released persons and to contribute to ever actual issue for discussion. The final section presents the views of representatives of some extramurally institutions of continuous system care for offenders.

Key words:

Imprisonment, treatment with prisoners, released from prison, social work with offenders, resocialization, social services, subject of after-care.

Obsah

Seznam zkratk	8
Úvod	9
1. Realizace výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobod	12
1.1 Aspekty uvěznění	12
1.1.1 <i>Funkce a účel trestu</i>	12
1.1.2 <i>Jevy působící v rámci výkonu trestu odnětí svobody</i>	14
1.1.3 <i>Současný stav českého vězeňství</i>	17
1.2 Zacházení s odsouzenými	22
1.2.1 <i>Zásady zacházení</i>	22
1.2.2 <i>Programy zacházení</i>	25
1.2.3 <i>Příprava odsouzeného na propuštění</i>	29
2. Sociální práce s pachateli trestných činů	32
2.1 Teorie a metody sociální práce	32
2.1.1 <i>Charakteristika cílové populace</i>	32
2.1.2 <i>Metody aplikované v postpenitenciární praxi</i>	36
2.2 Resocializace jako cíl	41
2.2.1 <i>Terciární prevence</i>	41
2.2.2 <i>Postpenitenciární péče</i>	42
2.3 Intervenované oblasti pachatelova života	43
2.3.1 <i>Rodina a bytová situace</i>	44
2.3.2 <i>Zaměstnání a finanční situace</i>	46
3. Subjekty podílející se na postpenitenciární péči	51
3.1 Státní sociální správa	51
3.1.1 <i>Výkon státní sociální správy</i>	52
3.1.2 <i>Sociální kurátoři</i>	54
3.2 Nestátní subjekty	56
3.2.1 <i>Organizace zacílené pouze na trestané</i>	57
3.2.2 <i>Organizace poskytující komplexní služby</i>	60
3.3 Probační a mediační služba	62
3.3.1 <i>Činnost PMS</i>	62
3.3.2 <i>Restorativní justice jako základ úspěchu</i>	65

Závěr	67
Seznam použité literatury a dalších pramenů informací	71
Seznam obrázků a tabulek	76
Příloha	77

Seznam zkratek

IKSP – Institut kriminologie a sociální prevence

MPSV ČR – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MSp ČR – Ministerstvo spravedlnosti

NGO – angl. *nongovernmental organizations* – nevládní organizace

OČTŘ – orgány činné v trestním řízení

OPP – trest obecně prospěšných prací

OÚORP – obecní úřad obce s rozšířenou působností

PČR – Policie České republiky

PMS ČR – Probační a mediační služba České republiky

ÚP ČR – Úřad práce České republiky

VS ČR – Vězeňská služba České republiky

VTOS – výkon trestu odnětí svobody

Úvod

Pachatel trestného činu. Vazba. Vězení. Trest odnětí svobody. To jsou slova, která na jednu stranu v lidech evokují emoce strachu, nejistoty nebo i zvědavosti, na druhou stranu je často doprovází i reakce opovržení a nezájmu. Takto smíšené pocity může mít široká veřejnost například po zhlédnutí večerního televizního zpravodajství. Slovo vězení v nás vyvolává nekomfortní pocit izolace, ale slyšíme i názory, že „se tam ti vězni mají jak na Bahamách“ a počáteční pocity možné lítosti jsou ty tam. Dokud se osobně nedostaneme buď do role podezřelého, pachatele, nebo do role oběti, máme tendenci situaci sledovat s jistým paušalizujícím despektem. Teprve pokud se nás tato problematika začne týkat osobně, hledáme hlubší souvislosti a ptáme se po věrohodnějších informacích.

Svojí bakalářskou prací bych mimo jiné chtěla přispět k překlenutí nastíněných omezených náhledů, protože po svých zkušenostech z praxe ve Věznici Příbram (7. – 11. 10. 2013), exkurze do Věznice Všehrdy (19. 6. 2013) a z dopisování si s odsouzeným z Věznice Oráčov (od února 2013), jsem opravdu ráda, že si mohu vybrat, kam půjdu zítra večer. Život uvězněných je „smrsknutý“ pouze do pokynů „skupina F 2 oddíl C se přemístí na oběd!“. Tím ovšem netvrdím, že podmínky v českých věznicích jsou nelidské. Jak říkal nedávno zemřelý forenzní psycholog Slavomil Hubálek: „Člověk si zvykne na ledascos“. Ale nemožnost se rozhodovat sám ze sebe činí z člověka - individuality jen hmotu; odsouzený po propuštění navíc může trpět souvisejícím **postmurálním syndromem**.

Cílem práce ovšem není žehrat na špatné podmínky ve věznicích a odsouzené litovat, ale naopak vybídnout k nekončící diskuzi na téma **penitenciární a hlavně postpenitenciární péče**, která byla opět oživena amnestií Václava Klause v lednu 2013. Chci také zdůraznit potřebu provázanosti všech složek **kontinuální péče** o odsouzeného a neváznoucí komunikaci mezi nimi. Při psaní této práce jsem opakovaně narážela na skutečnost, že pokud nemá trestaný vybudované kvalitní sociální zázemí a neudrzuje optimální rodinné vztahy, má minimální šanci na bezproblémovou reintegraci do struktur a života většinové společnosti. **Neziskové organizace** proto do své činnosti stále více zahrnují kromě **primárního poradenství** v oblasti zaměstnávání i **podporu navazování a udržování mezilidských vztahů** po dobu výkonu trestu a po něm.

Ptáme-li se kolik je vlastně celkově pachatelů trestné činnosti, tvrdá data se dozvíme z každoroční „Zprávy o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR“ Ministerstva vnitra ČR. Protože ještě není k dispozici zpráva za rok 2013, nahlédneme

alespoň do údajů za rok 2012. Celkem bylo stíháno a vyšetřováno pro trestnou činnost 113 026 osob, což představuje meziroční pokles o -1,7 % (2011). Recidivistů bylo v roce 2012 stíháno a vyšetřováno 56 489 s meziročním nárůstem o +1,4 % (2011). Trend zvyšování podílu recidivistů na celkovém počtu stíhaných a vyšetřovaných osob dlouhodobě pokračuje. V roce 2012 dosáhl již 50 % (v roce 2000 podíl činil 29,7 %), což svědčí o nedostatečné efektivitě činnosti státních orgánů při eliminaci **recidivy trestné činnosti**. Tato fakta jsou, zdá se, znepokojující. Stále proto není u konce dialog nad optimalizací penitenciárního zacházení s odsouzenými a přípravou podmínek pro výstup z výkonu trestu odnětí svobody tak, aby se již trestaný nemusel vracet do vězení, a aby složitý vývojový proces nápravy, vedl skutečně ke zralému přijetí trestu jako zkoušky a k interiorizaci požadovaných hodnotových norem.

První kapitola práce tedy pojednává o realizaci výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, jaký je smysl tohoto trestu, jak působí na osobnost vězně, ať již záměrně - výchovně, nebo nežádoucím způsobem a jak zhruba vypadá příprava vězně na propuštění. Druhá kapitola se zabývá sociální prací s pachateli trestných činů, podle jakých teorií a metod tato práce probíhá a na jakou cílovou skupinu se vlastně zaměřuje. Praktickým přínosem by měla být část, která mapuje služby a dávky, na které může mít propuštěný nárok a co vůbec dělat v prvních okamžicích po propuštění. Závěrečná třetí kapitola se orientuje na subjekty v postpenitenciární praxi, které poskytují péči propuštěným vězňům. Tato část též obsahuje empirické šetření, které přibližuje názory jednotlivých aktérů z praxe na provázanost složek kontinuální péče a na efektivitu poskytované postmurální pomoci. Vybrala jsem 5 odborníků – respondentů, s nimiž jsem se vždy osobně setkala a formou strukturovaných rozhovorů získávala jejich zkušenosti z každodenní práce s trestanými osobami. Respondenty byli – sociální kurátor, probační úřednice, pracovnice církevní organizace poskytující sociální služby a dva pracovníci z neziskových organizací působících čistě v postpenitenci od roku 1994 a 2010. Rozhovor obsahoval 7 otázek. Odpovědi jsem s jejich svolením zaznamenávala na diktafon a poté doslovně přepsala. Plné znění rozhovorů je uvedeno v Příloze. Empirické šetření se odehrálo během 3 týdnů v březnu 2014, samotnou práci jsem pak vypracovávala od října 2013. Výstupy z rozhovorů jsou shrnuty v závěrečné polemice.

Téma nemá být vyčerpávající analýzou problematiky, ale snaží se i nezaujatého čtenáře obeznámit s možnostmi a alternativami péče o tuto marginální skupinu obyvatel. Práce je vypracována v souladu s Opatřením děkana 12/2010 Pravidla pro evidenci, odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací a všechny použité prameny jsou řádně citovány dle platné

citační normy ČSN ISO 690 a jejich úplný seznam je uveden na konci práce. Klíčovými prameny informací se pro mne staly monografie od autorů Oldřicha Matouška, Vratislavy Černíkové a Jaroslavy Voňkové. Osobně vidím přínos v monografii od Martiny Justové, která se touto problematikou zabývá na Slovensku.

1. Realizace výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody

Uložení trestu by nemělo být vnímáno jen jako „opatřením státního donucení, ukládané jménem státu k tomu povolanými soudy v trestním řízení, jímž se působí určitá újma za spáchaný trestný čin jeho pachateli a které vyslovuje společenské odsouzení trestného činu a jeho pachatele“ (Novotný in Černíková a kol., 2008, str. 24), ale soud by měl přihlížet k celkové povaze trestného činu, jeho společenské nebezpečnosti, důsledkům onoho činu na subjekty a širší komunitu a především na to, jak se ke spáchání činu staví sám pachatel a jakou chce vynaložit snahu k odčinění toho, co způsobil. Pro tuto bakalářskou práci podstatnou otázkou je i to, jaký bude mít trest a jeho výkon vliv na další postmulární život pachatele, neboť v každodenní praxi „odpykáním“ trestu „věc“ nekončí a pachatel bývá podruhé trestán na svobodě tím, že je etiketizován jako „kriminálník“, nemůže najít práci a společnost má tendenci vyčleňovat ho na okraj jako někoho, komu je lepší se obloukem vyhnout. Tím se roztáčí pomyslná spirála, která dovádí prvotrestaného opět do vězení.

1.1 Aspekty uvěznění

V této části kapitoly zmíním, co to je trestní sankce a jakou povahu a smysl pro pachatele má. Vzhledem k tomu, že nepodmíněný trest odnětí svobody není jen výkon sankce v dané věznici, je také důležité zmínit jevy, jež s sebou nese, a které samotný účel trestu mohou ovlivňovat a dokonce jej mařit. Dále bude následovat nástin aktuální situace českého vězeňství – organizace výkonu trestu, zacházení s odsouzenými a přípravu na propuštění.

1.1.1 Funkce a účel trestu

Trest je druhem **negativní sociální sankce**, kterou dává společnost najevo, že jisté porušování základních norem, hodnot a pravidel nepřipouští, neboť tím je narušováno harmonické mezilidské soužití a fungování společnosti jako celku. Systém sankcí v případě závažného protiprávního jednání je reprezentovaný trestním právem, které odráží kulturní a ekonomickou úroveň té dané společnosti. Trestní právo vymezuje nejpodstatnější hodnoty společnosti chráněné státem. Pokud někdo tyto hodnoty porušuje, naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu a náleží mu podle trestního zákona odpovídající trest. Adekvátnost trestu je složitá otázka, kterou každý jedinec může vnímat rozdílně. Nepodmíněný trest odnětí svobody, pro naše účely, se v historickém vývoji společnosti rekrutoval v nejtvrďší sankci náležící těm nejzávažnějším sociálně patologickým činům, pomineme-li trest smrti, pro který není

v našem penologickém systému místo, z důvodu možného narušení neomylnosti trestní justice a nedotknutelnosti základních lidských práv. Trest odnětí svobody se vyvinul z potřeby humánnější odplaty, která nahradila různé formy trestu jako mučení, vyhnanství či amputace, jež stejně nevedly ke snížení zločinnosti (Černíková a kol., 2008). V průběhu staletí si vyhranily dvě koncepce vnímání trestu.

1) Trestný čin je akt svobodné vůle pachatele a trest je přirozenou odpovědí na spáchaný čin. Trest je tedy jakýmsi „zrcadlovým odrazem“. Jedná se o koncept označovaný jako **retributivní teorie**.

2) Druhá koncepce naopak chápe trestný čin jako jednání způsobené vnějšími spouštěči. Pachatel de facto nemůže za to, že vyrůstal ve špatném prostředí, že ho poznamenaly nesprávné životní zkušenosti, prostředí a jiné. Cíl trestu je spatřován v navrácení „opraveného“ pachatele zpět do společnosti. Ten měl jednat protiprávně pod vlivem různých faktorů, které musí být pro příště potlačeny, aby již k páchání nedošlo. Jedná se o názor **teorie rehabilitační** nebo také **utilitární**. Jedno chápání účelu trestu je společné všem systémům a konceptům a vystihuje ho zásada *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* – není činu bez trestu, není trestu bez zákona. (Karabec in Scheinost, 2010, str. 40)

V předešlém trestním zákoníku (zákon č. 140/1961 Sb.) byl účel trestu definován: § 23: „*Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.*“ Bohužel nový trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.) tento účel explicitně neuvádí, protože při rekodifikaci, které bylo zajisté potřeba, se dohodlo, že nový zákoník nebude vyjmenovávat žádné definice a zásady, pro které je místo spíše v učebnicích trestních nauk. Přesto se do nového zákoníku plno zásad „vloudilo“. A je tudíž škoda, že účel trestu, jako důležitý prvek trestní politiky státu, zde není zmíněn. (Karabec in Scheinost, 2010)

Jaroslav Hála, psycholog působící v současné době jako vysokoškolský učitel na Zdravotně sociální fakultě a na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, uvádí dvě funkce trestu uznávané moderní penologií.

1) **Vyrovňovací, též odplatnou**, která má pomoci vyrovnat se s realitou jak oběti, tak i pachateli. Dříve se myslelo hlavně na oběť, dnes už záleží i na vnímání pachatele. Jejím úkolem je uspokojit oběť ve smyslu udělení trestu pachateli jako satisfakci za způsobenou újmu a pokud to lze, i narovnáním zločinem narušených vztahů s obětí či pozůstalými (jak omluvou, tak náležitou náhradou vzniklé škody, újmy) prostřednictvím programů narovnání za přítomnosti zkušeného mediátora. Pachatel se vyrovnává s trestným činem po svém – způ-

sobem odpovídajícím jeho rozumovým schopnostem a osobnostním vlastnostem. V nejlepším případě by mělo odpovídat sledu, nazvaném „**algoritmus výkonu trestu**“: probuzení svědomí → pocity viny → pokání = narovnání a reintegrace.

2) Druhou funkcí je funkce **regulativní**, která reguluje – usměřňuje trestnou činnost v únosných mezích. Tím chrání společnost před deviantním chováním prostřednictvím: **izolace**, tedy trestem odnětí svobody (vyčlenění člověka z jeho komunity); **odstrašením**, kdy samotný trest by měl být prevencí před dalším pácháním činu. Zatímco u „normální“ populace stačí pohrozit trestem, u mnoha odsouzených již trest tuto funkci zdaleka neplní. A v poslední řadě **zacházením (korektivní socializací)**, což je soubor aktivit pracovníků Vězeňské služby ČR, které mají za úkol nápravu a kterým se budeme věnovat v následujícím textu (Hála, 2011).

1.1.2 Jevy působící v rámci výkonu trestu odnětí svobody

Uvěznění - odnětí svobody - je podle **Evropských vězeňských pravidel**, samo o sobě dostatečným trestem, který nemá být už dále prohlubován nelidskými podmínkami a nedůstojným zacházením; ač jsou v Nizozemsku známy případy ústavní péče u lidí po cévní mozkové příhodě, kde jsou podmínky v zařízení schválně zajištěny na nejhorší možné úrovni, což má mít aktivizující vliv na pacienty, kteří jsou nuceni ze sebe vydat maximální síly, aby se uzdravili a mohli se vrátit domů. Toto však není správné aplikovat na penitenciární podmínky, protože odsouzení zůstávají ve vězení zpravidla delší dobu, než jen pár týdnů či měsíců a další deshonestující zacházení by mělo na vězně s největší pravděpodobností spíše špatný vliv. I přes veškeré snahy zajistit vězňům prostředí, co nejbližší tomu na svobodě a smysluplně s nimi pracovat na změně v chování, existují faktory, které všechny tyto snahy komplikují. Dále si uvedeme některé z nich (Černíková a kol., 2008):

- **Zacházení ze strany personálu** – penitenciární odborní pracovníci pracují s vězni (terapie, výchovné aktivity, speciální metody zacházení aj.) v určité časové dotaci. Je otázka, do jaké míry tento čas působí na požadovanou změnu, když se vězeň opět vrací na celu, kde tráví velkou většinu času mimo toto výchovné působení. „*Hodina dvě s odborným zaměstnancem, nebo těch dvaadvacet zbylých se spoluvězni na jedné ložnici.*“ (Kocanda in Sociální práce/Sociálna práca, 2012, str. 21)
- **Materiální a technické podmínky** – vybavení ubytoven/cel a dalšího zařízení věznice mnohdy nevyhovuje moderním požadavkům, nemluvě o architektonickém uspořádání, které je příčinou přeplněnosti věznic, protože mnoho budov vězeňských komplexů je pozůstatkem z minulého režimu, v němž plnily třeba i jiný účel, než je izolace většího počtu osob. Jednu

místnost tak sdílí čtyři a více vězňů, což s sebou nese samozřejmě negativní jevy. Po osobní zkušenosti mluví Havlenová-Saudková takto (Nový Prostor, 2012, str. 7): „*To, co lidé spolu prožívají, je nadřazené řádu věznice. Kdyby místo šesti lidí byli na cele dva nebo tři, to by ještě odpovídalo předepsanému počtu metrů. Nemuseli by tolik řešit vztahy mezi sebou a mohli by jít do sebe.*“

- **Charakter věznice** – vnitřní a vnější diference má nezpochybnitelný vliv. Hodně záleží na typu věznice, délce trestu, umístění v lokalitě a zřízení speciálních oddělení. Tyto aspekty se mezi vězni často řeší. Vězeň by měl být podle pravidel **Koncepce českého vězeňství do roku 2015** z roku 2005 umístován nejbližší svému bydlišti. To však není z důvodu obsazení věznic mnohdy možné provést a vězeň se dostává třeba „na druhý konec republiky“ a tím se zpřetrhávají potřebné sociální vazby.

- **Zaměstnání. Sportovní a kulturní vyžití.** To jak jsou vězni „zabaveni“ v rámci trestu, přispívá k tomu, jak celkově snáší trest a jak jim „to utíká“. Práce v i mimo věznici je samostatná a důležitá kapitola života ve výkonu trestu.

- **Zabezpečení chodu věznice.** Vnitřní a vnější zabezpečení je stěžejním opatřením. Bezpečný stav si vyžaduje určité úkony, které nejsou u vězňů moc populární (tzv. filcung - prohlídka na celách a jiné prohlídky za pomoci vycvičených psů). Tato opatření zapříčiňují napětí ve vězeňské komunitě a k celkové atmosféře na odděleních.

Kromě uvedených aspektů se vyskytují ještě jevy, které se nedají přehlížet a přes snahu o jejich eliminaci a korekci se musí připustit, že existují a existovat budou zřejmě i nadále. Významný český penolog Jan Sochůrek píše, že mnozí jiní penologové tyto jevy považují za stěžejní pro demoralizaci charakteru vězně (in Černíková a kol., 2008). Jedná se především o **kontakt s drogami**, jejich výrobou a zneužíváním ve větším procentu vězeňské populace než v populaci na svobodě. Dále je velkým problémem **vnitřní síť obchodování**, tzv. kolchoz, s různým nedostatkovým zbožím, jako jsou potraviny, tabák, oblečení, ručně vyrobené zbraně a hlavně mobilní telefony. Tento trh se zbožím přispívá k už tak neutěšené insolventní situaci vězně. K dluhům na svobodě přibývají dluhy z věznice, které jsou vymáhány dost nevybíravým způsobem. Klasickým negativním jevem je **stigmatizace vězně**, který se projevuje až výstupem z vězení. Aby mohl vězeň vůbec v této izolaci „přežít“, musí si vytvořit určité **adaptační mechanismy**, mezi něž patří osvojení si, nebo oživení (pokud jde o recidivisty), pocitů lhostejnosti, otrlosti, technik manipulace nebo různých pseudohodnot. Kdo nechce mít v průběhu vězení problémy ať s ostatními vězni či personálem, tyto mechanismy si osvojí rychle. Jsou ale osobnosti, které si tyto mechanismy osvojit nechtějí. Buď jsou tedy systémem „semílání“ a často šikanováni ze strany „spolunocležníků“, nebo mají natolik stabilní osob-

nost, že si vytvoří přirozenou autoritu a procesem projdou „bez újmy“. Dalším negativním důsledkem je **zpřetrhání sociálních vazeb** zvenčí a vytvoření často povrchních kontaktů s ostatními vězni, které jsou založeny veskrze na vlastním prospěchu (mocenské nebo sexuální styky) a zájmu vytěžit ze situace maximum. Ovšem že se najdou i výjimky. Obecně však vztahy ve vězeňském kolektivu nemůžeme považovat za stejné jako v běžné populaci. Nedílnou součástí jsou také tendence adorat a favorizovat určité typy **antisociálního jednání**, které se tak upevňuje. Vytváření si vlastních pravidel a hierarchie je samozřejmostí a typické pro fenomén „druhý život“ vězňů. Specifickým pojmem pro celkovou adaptaci na vězeňské podmínky je **prizonizace**. Tomuto slovu je příbuzné slovo **institucionalizace** - což znamená zadaptování se na podmínky v ústavní péči obecně. Prizonizace je pak jeho zúžením na podmínky věznice. Odsouzení se stávají pasivními. Jsou u nich narušeny volní vlastnosti, které jsou tak důležité pro aktivní přístup v navrácení na svobodu. Výsledkem je předstíraná poslušnost a dobré chování, což se nejčastěji projevuje u recidivistů a lidí s výjimečnými tresty. Toto zpasivnění s sebou nese i ztrátu samostatného rozhodování. Vězeň si zvykne, že je o něj postaráno a co se týče režimu dne, vždy je mu oznámeno, kdy a kam se má přesunout. Odsouzený se „naučí chodit“ ve vězeňských pravidlech a i přes přítomné asociální tendence se zde může projevat jako velice slušný a disciplinovaný člověk, který však na svobodě může vykazovat úplně jiné znaky (Hála in Černíková a kol., 2008, str. 114). Hála píše: *„Jedním z pohledů je chápání prizonizace jako kriminalizačního procesu měnícího nováčka na vězně imunního vůči vlivům konvenčního systému hodnot. Pro řadu obviněných je prizonizace jedinou cestou, jak vazbu nebo výkon trestu odnětí svobody přežít bez ireverzibilních poruch duševní rovnováhy. Prizonizovaný tj. adaptovaný jedinec má horší kriminální prognózu.“*

S výše vyjmenovaným se váže též termín **ideologizace**, který se vztahuje převážně též na dlouhodobě uvězněné, silně konformní a submisivní jedince, kteří pod jejím vlivem již přebírají hodnoty a normy vězeňské subkultury. Tyto normy mohou být zprvu povrchní a účelové, čím delší je však pobyt, tím lépe se automatizují. Jedná se především o přebírání vězeňského argotu, socializaci patologických jevů nebo otevření latentních projevů (jako např. homosexuální chování, sadistické projevy, lhaní aj.), ale existují i skupiny pachatelů, kteří tomuto působení úspěšně odolávají. Jedná se o lidi značně nonkonformní, od dětství rebelující nebo ty, kteří žili na svobodě doposud „spořádaným“ životem. Tito jedinci vykazují vysokou inteligenci, přirozenou autoritu a adaptabilitu. (Černíková a kol., 2008)

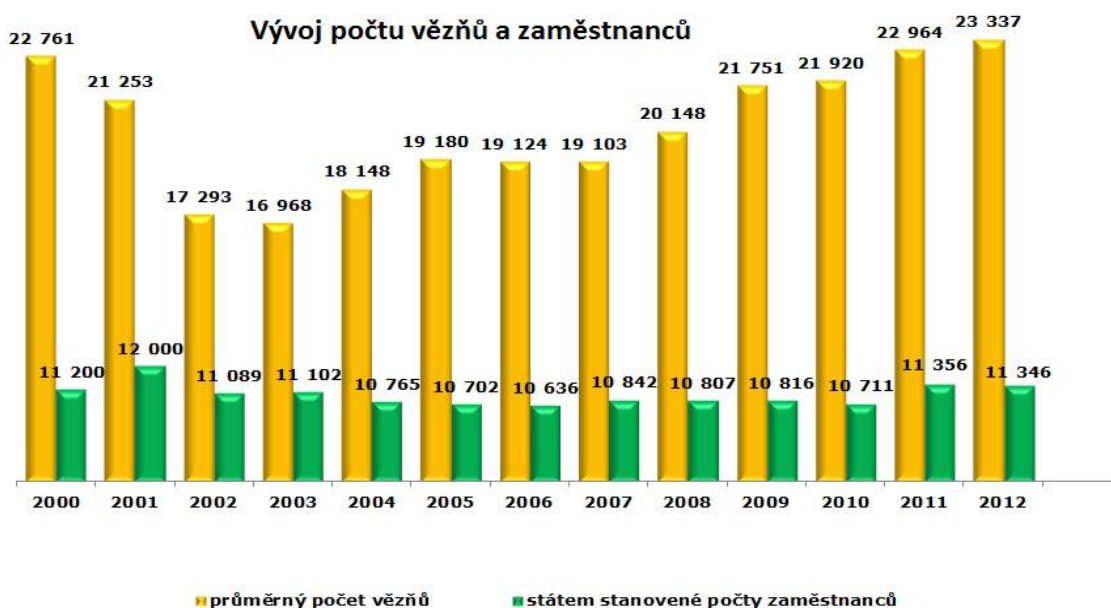
1.1.3 *Současný stav českého vězeňství*

Vězeňský systém můžeme chápat jako odraz hodnot a kulturního pozadí společnosti. Zacházení s pachateli trestných činů vyjadřuje také vztah oné společnosti k jedinci jako hodnotě a postoj k občanským právům a svobodám. České vězeňství nastoupilo v roce 1989 cestu transformace, protože bylo pozadu vůči ostatním státům vyspělé Evropy a této změny muselo dosáhnout v relativně krátkém čase. Koncepti českého vězeňství z roku 1991 vystřídala novější z roku 2005, která může lépe reflektovat vývojové trendy proniknuvší do naší země související s připojením k Evropské unii. Koncepte z 90. let si dala za cíl následovat zahraniční modely a snažit se o větší **humanizaci a liberalizaci zacházení s vězni, decentralizaci spolu s demilitarizací řízení**. Podle Koncepte českého vězeňství do roku 2015 je „*základním cílem reagovat na nové podmínky a nové souvislosti, v nichž se české vězeňství nachází a současně naznačit směřování a priority českého vězeňského systému*“. Východisky tohoto směřování jsou **Doporučení Rady Evropy**, legislativní rámec, penologický výzkum a ostatní hodnocení systému – např. **Zpráva pro vládu ČR o stavu vězeňství a Výroční zpráva VS ČR**. Co se týče penologického výzkumu, stojí na teoretických výstupech výzkumů našeho jedinečného vědeckého pracoviště – **Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP)**. Jiných obdobných teoretických podkladů náš penologický systém, kromě zahraničních studií, nemá. Legislativní rámec čítá mnoho právních předpisů týkajících se trestního práva a civilního práva. Nejvýznamnějším úspěchem trestní legislativy v posledních letech je schválení nového **trestního zákoníku**, zákon č. 40/2009 Sb., který nabyl účinnosti 1. lednem 2010 a zásadním způsobem modernizuje české trestní právo. Tento zákoník nahrazuje trestní zákon 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů a již se dočkal novely. Za další úspěchy jsou považovány: zákon č. 129/2008 Sb., o zabezpečovací detenci; zákon č. 459/2011 Sb., novela upravující trestní řád zejména v oblasti vazebního řízení; a zákon č. 193/2012 Sb., přínosný v oblasti odklonů v trestním řízení, institutu dohody o vině a trestu a spolupracujícího obviněného, který novelizuje části nového trestního zákoníku a trestního řádu z roku 1961. Stěžejním „posláním“ nového trestního zákoníku je klást důraz na individuální přístup k pachateli a využívání alternativních sankcí k zajištění jeho motivace. Nezapomíná ani na oběti a možnosti narovnání. Alternativní tresty by měly být využívány co nejvíce s vědomím zájmu společnosti na reintegraci pachatele. Nepodmíněný trest odnětí svobody by měl být ukládán podle zásady **ultima ratio**, jako nejzazší možné opatření. Na protiprávní jednání je třeba reagovat prostředky trestního práva až v krajních případech a v souladu se subsidiární úlohou tohoto práva. (www.justice.cz) Dalšími právními předpisy, které jsou směrodatné pro fungování vězeňského systému, jsou zákony: č. 555/1992 Sb., zákon České národní rady o Vězeňské a justiční

stráží České republiky, který vlastně ruší Sbor nápravné výchovy ČR, který měl značně militantní a byrokratický ráz.

Vězeňská služba ČR je od doby počátku transformace postavena na demokratickém principu, její zacházení s odsouzenými stojí na respektování základních lidských a občanských právech, a změnily se i požadavky na odbornost, osobnostní vyzrállost a specifickou profesní motivovanost personálu. Vězeňská služba jako rozpočtová organizace podřízená Ministerstvu spravedlnosti má mít určitou penitenciární kvalitu tvořící výše zmíněné požadavky, možnost celoživotního odborného vzdělávání a systém péče o zaměstnance (jako je zdravotní péče nebo duchovní hygiena předcházející syndromu vyhoření, nebo otázka uplatňování moci). Určitým cílem koncepce je i dopracování se k poměru vězni/zaměstnanci 2:1. Posuďme sami, jak se daří. (www.vscr.cz)

Obr. 1.1: Vývoj počtu vězňů a zaměstnanců v ČR (2000-2012)

Vězeňská služba je organizována a řízena jednotlivými články (Černíková a kol., 2008). Základními články jsou: Generální ředitelství; vazební věznice pro výkon vazby; věznice pro výkon trestu odnětí svobody a Institut vzdělávání Vězeňské služby. Jednotlivé organizační jednotky – věznice – na území ČR vidíme na následující mapě (www.vscr.cz):

Obr. 1.2: Organizační jednotky Vězeňské služby ČR

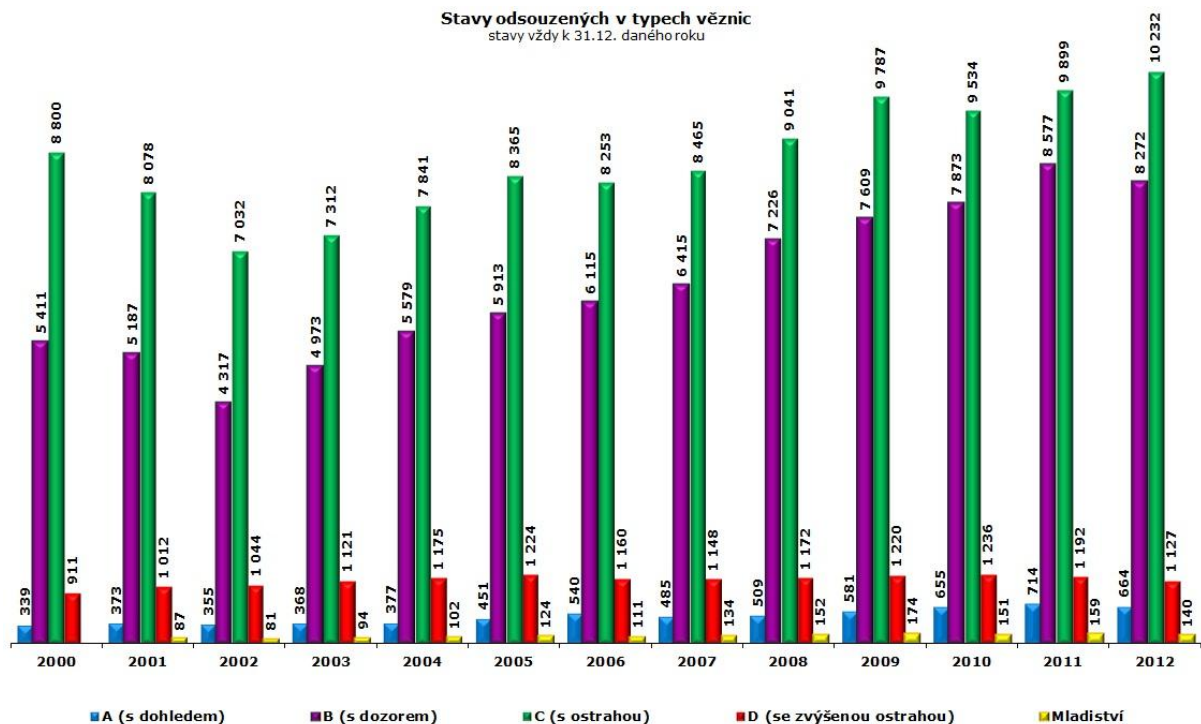
ORGANIZAČNÍ JEDNOTKY

Podíváme-li se na aktuální situaci ve vězeňství, pro naše potřeby **výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody** (zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 293/1999 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů, které se nově mění dle senátního usnesení č. 281 ze dne 21. 8. 2013, novelu podepsal prezident republiky o týden později, s účinností od 1. 1. 2014; týkající se též vyhlášek MSp 109/1994 Sb., kterou se vydává řád výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů a 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů), uvidíme složitý a organizačně náročný systém, na který je vynakládáno mnoho finančních prostředků ze státního rozpočtu a úsilí ze strany Vězeňské služby ČR a dalších institucí. Podle bývalého generálního ředitele VS ČR Petra Dohnala, který byl čerstvě odvolán ze své funkce (4. dubna 2014) ministryní spravedlnosti Helenou Válkovou, provází české vězeňství stále mnoho problémů, od zastaralého architektonického řešení věznic, přes podfinancovanost, až po degradující vnímání příslušníků vězeňské služby jako obyčejných „bachařů“ českou veřejností (Pohlová in České vězeňství, 1/2013, str. 4). Tomuto obrazu nepřidala ani lednová **amnestie Václava Klause**, která ušetřila českým věznicím alespoň něco málo peněz. Některé musely být i z důvodu nedostatečné kapacity zavřeny např. Věznice Drahonice na Lounsku či „konzervovány“ (Velké Přílepy, Vyšní Lhoty, Poštovná). Při této prezidentské amnestii vyhlášené u příležitosti 20. výročí samostatné České republiky ke dni 2. 1. 2013 bylo propuštěno celkem **6443** osob. (Jůzl in České vězeňství, 1/2013, str. 8) Od tohoto dne, kdy amnestie vstoupila v platnost a v drtivé většině případů byla provedena v následujících dnech, se postupně propouštělo až do 4. 3. 2013. Celkově byla propuštěna necelá čtvrtina všech vězňů. Podle statistik VS ČR byl počet vězňů v českých věznicích ke dni 1. lednu 2013, 6:00 h. – 22 638. Ke dni 4. března 2013, 7:00 h. jich bylo 16 195. Aktuální počet vězňů k 25. 4. 2014 je

17 296, z toho ve vazbě 2 106 a ve VTOS 15 098 osob. Situace v posledních letech (www.vscr.cz)

Obr. 1.3: Stavy odsouzených v typech věznic (ČR, 2000-2012)

Amnestie přinesla plno otázek a polemik nejen v politických kruzích, ale především v široké veřejnosti. Okolnosti provázající hromadné propouštění byly příčinou nelibosti, z důvodu zvýšené trestné činnosti amnestovaných či kontroverzních korupčních kauz, proti jejichž aktérům bylo zastaveno pravomocně neskončené trestní stíhání (Čl. II.). Abolice se týkala známých kauz např. Progres Invest, H-systém či fondů Trend a Mercia. Celkově bylo zastaveno trestní stíhání 265 obviněných. (www.parlamentnilisty.cz) Toto pozadí provázely pocity bezpráví obětí trestných činů, na druhé straně štěstí propuštěných a jejich rodin. Podle VS ČR proběhla realizace amnestie bez komplikací a její příslušníci byli dopředu perfektně připraveni na propouštění velkého počtu osob (i když nelze srovnat s nejmasivnější amnestií při nástupu do funkčního období Václava Havla v lednu 1990, kdy bylo propuštěno cca 23 tisíc vězňů; z důvodu jiné doby a okolností, které ji provázely). Je na místě se kriticky tázat, zda byly dostatečně připraveny veřejnost a organizace postpenitenciární péče. Důsledky můžeme sledovat doposud. Mluvčí VS ČR, Gabriela Pohlová uvedla: „Počet amnestovaných, kteří se vrátili zpět do vězení, činí k 2. prosinci 2013 - 963. Z toho 169 osob ve výkonu vazby a 794 ve výkonu trestu.“ (www.zpravy.idnes.cz). Policejní prezident, Martin Červíček prezentoval na 159. Žofínském fóru též fakta o opětovném stíhání amnestovaných. Jedná se

o 2224 lidí, což je cca 35 %, tj. 1/3 propuštěných na amnestii. Amnestie se podle něho projevila též na vzestupu kriminality (až o 7 %), zejména v prvních měsících roku 2013. (www.zofin.cz)

Vraťme se ke **Koncepci českého vězeňství do roku 2015**, v níž si české vězeňství stanovuje pro příští desetiletí strategické cíle k naplnění filozofie výkonu trestu odnětí svobody, **Základního programového prohlášení a Základních principů**. Patří mezi ně například:

- Na základě zkušeností z rozvinutých vězeňských systémů zvýšit účast odborných diagnostických pracovišť vězeňské služby při zařazování odsouzených do jednotlivých typů věznic.

- Zjednodušit diferenciaci věznic ze čtyř typů pouze na tři a to – věznici s dozorem, věznici s ostrahou a vazební věznici. Zrušil by se tak typ A – s dohledem a typ D – se zvýšenou ostrahou.

- Činit kroky k zintenzivnění spolupráce s Probační a mediační službou ČR.

- Snažit se o změny ve vězeňské architektuře. Podle architektky Andrey Seelich, která pracovala v letech 2001-2003 pro Vězeňskou službu ČR, dnes působící v rakouském vězeňství, je největším problémem českého vězeňství nedostatek peněz, který znamená přeplněnost cel (nynější naplněnost věznic v ČR – k 25. 4. 2014 – 83,79 %), nedostatek terapeutických a pracovních možností, větší psychickou zátěž a pro zaměstnance tudíž nedoceněnou práci. „Dnešní člověk potřebuje minimálně 12 m², aby neutrpěl újmu na psychice a zdraví. V současnosti to je v Rakousku okolo 8 m² na osobu, v Česku zhruba polovina. Věznice by neměla přesahovat počet 500 vězňů“, tvrdí Seelish. Také by měla obsahovat různé prostory, aby si mohl odsouzený vybrat, do jaké míry se chce účastnit společenství. Navíc dochází k nešikovnému výběru stavebního materiálu. Například sklo jako element fasády, příčky a zábradlí nejsou zárukou transparentnosti, ale způsobují optický a akustický smog, který vede k napjaté atmosféře. (Nový Prostor, 2012, str. 9)

- Zpracovat a realizovat strategii zaměstnávání vězňených osob, s důrazem též na odsouzené ve vazebních věznicích. Průměrná zaměstnanost v roce 2013 byla 67,60 % (počítají se do toho i vzdělávací a terapeutické aktivity) vězeňské populace a toto číslo stále roste, přestože dosud byla uspokojivost výsledků v oblasti zaměstnávání malá, neboť většina práce schopných nemá možnost pracovat. Navyšování počtu zaměstnaných odsouzených není z důvodu nedostatku pracovních míst možná a ani žádoucí z hlediska bezpečnosti. (www.vscr.cz)

- České vězeňství si klade za cíl být moderním, dynamickým systémem, jenž je otevřen odůvodněným změnám. K tomu orientovat vztahy s veřejností, s institucemi a organizacemi

nejen postpenitenciární péče, včetně **Koncepce aktivních zahraničních kontaktů**. A další cíle, které zde již nejsou jmenovány.

Z jednoho z výše uvedených cílů vidíme tendence českého vězeňství upouštět postupně od vnější diferenciaci, která je již překonána a soustředit se hlavně na vnitřní diferenciaci, která pramení z odborné týmové diagnostiky odsouzeného a vytváří vhodnější podmínky pro dosahování účelu trestu odnětí svobody. Vnitřní diferenciaci, také někdy bývá označována jako klasifikace neboli rozdělování vězňů do skupin s podobnými specifickými potřebami. V praxi se toto klasifikování projevuje zřizováním specializovaných oddělení v jednotlivých věznicích, např. pro osoby s poruchami osobnosti, osoby se zdravotním či mentálním postižením, sexuální deviací, osoby s poruchami osobnosti v důsledku zneužívání omamných a psychotropních látek, dlouhodobě pracovně nezařaditelné, mladistvé a několik dalších skupin, které vyžadují plně individualizované zacházení.

1.2 Zacházení s odsouzenými

V této části navážeme na zmínku o zacházení s odsouzenými a vyjmenujeme obecné zásady zacházení, které by měl následovat každý vyspělý vězeňský systém. Nesmíme také opomenout koncept vězeňské péče – **Programy zacházení**. V poslední části této kapitoly zmíníme přípravu odsouzeného na propuštění z výkonu trestu.

1.2.1 Zásady zacházení

Pojem zacházení neznamena pouze přístup a jakési „nakládání“ s odsouzenými, ale je to terminus technicus pro ucelený soubor aktivit specializovaných pracovníků v penitenciární praxi, který působí na pachatele trestných činů tak, aby pro ně trest nebyl jen „čas, co si to tady odkroutím“, ale byl smysluplný. Jedná se o pomoc řešit problémy odsouzených; vedení k práci, samostatnosti, vzdělání, odpovědnosti apod.; aktivity působící na pozitivní rozvoj, názory a prosociální chování a celkový kladný obraz pachatele. Aby tyto cíle byly efektivní, je třeba zaujmout jisté principy přístupu k odsouzeným. Rada Evropy definovala jisté zásady zacházení, které přispívají k větší účinnosti trestu odnětí svobody a ke snížení nežádoucích jevů působících v rámci výkonu tohoto trestu. Tyto zásady by měly být stejné pro všechny typy věznic, kde se VTOS vykonává, jen s různou mírou úsilí k jejich naplnění. Jiné úsilí bude potřeba k naplnění u prvotrestaného s nízkým trestem a jiné u člověka s dlouhodobým nebo doživotním trestem. (Rada Evropy v Doporučení Rec 2003 in Černíková, 2008)

Zásada bezpečnosti a bezpečí. Tento požadavek bývá stále na prvním místě v péči o odsouzené, protože naše diferenciaci věznic stojí právě na odlišném způsobu zajištění celkově bezpečného chodu věznice. Dělí se na 4 typy. Zařazení odsouzeného do určitého typu záleží na rozhodnutí soudu (součástí rozsudku) a jedná se o tzv. vnější diferenciaci, která se opírá o trestněprávní kvalifikaci (zákon o VTOS). Na počátku kontinuální péče se vyhodnocuje individuální riziko pro společnost (riziko recidivy, útěku, vysoká nebezpečnost aj.), a též hledisko bezpečí uvnitř věznice (vztahy s personálem a dalšími odsouzenými, sžívání s režimem atd.). Výši rizika ohrožení se musí samozřejmě přizpůsobit vnitřní a vnější bezpečnostní opatření např. frekvence kontroly na celách, technické zabezpečení, zařazení na konkrétní oddělení). Na problematiku rizika ohrožení bezpečnosti se myslí i v programech zacházení. Zkoumá se používání obranných mechanismů, motivace ke spáchání trestného činu z hlediska naplnění potřeby, míra frustrace nebo další problémy a potřeby odsouzeného, přičemž je analyzována možnost recidivy, útěku, napadení personálu či sebepoškozování.

Zásada normálnosti obsahující snahu o vytvoření co nejpřirozenějších podmínek ve věznici. Tím se myslí podmínky blízké se realitě života na svobodě, kde jsou na člověka kladeny nároky na opatření si živobytí – bydlení, práci, jídlo; vytvoření kvalitního prostředí pro rodinu; hygienické požadavky; ale celkově i určitý životní standard v dané lokalitě a komunitě lidí. Tyto, pro člověka žijícího trvale na svobodě, normální věci, se pro odsouzeného na delší dobu stávají nedosažitelnými. Bohužel se druh aktivit k jejich dosažení řeší až na výstupním oddělení. Odsouzení tyto činnosti neumí, nemají na ně reálný náhled, nedokážou odhadnout míru potřebného úsilí, povinností atd. Je známo, že, podobně jako děti opouštějící v dosažení plnoletosti ústavní zařízení, mají postoj ve stylu „budou mi lítat pečená kuřata rovnou do úst“. Tento přírůstek je značně pejorativní, ale bohužel pravdivý. Selhává tak vlivem prizonizace jejich aktivní přístup k životu, a proto je potřeba obnovit, nebo od začátku naučit odsouzené zvládání každodenních povinností, které jsou stěžejním předpokladem k sociální reintegraci. V podmínkách věznic v ČR se však mnohdy realita míjí s vyžadovanou teorií.

Zásada individualizace navazuje na předchozí zásady tím, že veškerá opatření by byla zbytečná, pokud by se k odsouzeným nepřístupovalo s ohledem na jejich různorodost. Protože stejný trestný čin, stejná sazba a stejná věznice neznamenají stejný postup zacházení s odsouzeným. Každý má jiné rodinné zázemí, ze kterého vzešel, jiné intence k páčání trestného činu, jiné charakterové vlastnosti, jinou „kriminální kariéru“. Individuální přístup by měl být charakteristický pro veškerou práci s lidmi. Ve věznici je o to víc potřebný pro odbornou diagnostiku, na jejímž základě je vypracován program zacházení, konkretizovaný plán výkonu trestu, přispívající k účinnějšímu působení výchovné funkce trestu a následné integraci.

Zásada postupu je zacílena na progresivní vývoj individuálního vězeňského procesu. To znamená, že by se mělo postupovat podle dílčích kroků, které zároveň vězně motivují k další spolupráci. Zhodnocování plnění programu zacházení a jeho chování pomáhá vytyčit si cíl a dává vězni pocit smysluplnosti a jistoty. Dobré chování by mělo být oceňováno a tím i posilováno. Nikdo z nás nemá motivaci pro něco, co je mu nařízeno, co musí, nebo pro něco, co je mu vytýkáno, že neumí. Často se stává, že odsouzený selhává a postup stagnuje, nebo vede k regresi. Toto je však prostor pro kvalitní pedagogické zacházení, které nalezne cíle nové, ukáže cestu a nehodnotí schopnosti pouze v negativním rámci.

Zásada odpovědnosti vyjadřuje požadavek, aby život ve věznici přinášel odsouzeným více příležitostí rozhodovat se sám za sebe a nést za tato rozhodnutí důsledky. U řady odsouzených se setkáme s nereálným hodnocením jejich situace – myslí si, že jsou ve vězení omylem, někdo jim tzv. šlape po štěstí, „pokud chce někdo změnu, ať ji za mě udělá“ atd. a nejsou ochotni si připustit vlastní váhu odpovědnosti. V prvních dvou typech věznice, tj. s dohledem a dozorem, je v rámci možností reálné ponechat vězňům jistou svobodu v rozhodování, např. jaký si zvolí program zacházení, na jak dlouho, z jakých aktivit bude složený apod. To, jakým způsobem na sebe bere odpovědnost, dává důležitou zpětnou vazbu odborným pracovníkům. Pocity odpovědnosti jsou spojeny s pocity vlastní důležitosti, které utváří náš sebeobraz.

Zásada neoddělování se může v první řadě jevit jako protimluv k zásadě diferenciaci a individualizaci. Význam je ovšem takový, aby odsouzení s výjimečným trestem nebo na doživotí nepředstavovali skupinu „odrovnaných“ lidí, s nimiž již nemá cenu pracovat, a byli separováni jen v uzavřených odděleních. V Doporučení Rec 23 (2003) se naopak píše, že „se připouští možnost, aby za určitých podmínek naznačujících progresivní vývoj odsouzeného na doživotí trávili část aktivit spolu s dlouhodobě odsouzenými vězni.“ Tato zásada má velký psychický význam pro doživotně odsouzené a dává jim určitou „naději“, protože flexibilně reaguje na pozitivní změny v jejich chování. Velmi dlouhé tresty mají sice za účel izolovat nebezpečného a prakticky neovlivnitelného pachatele od společnosti, ale tato protektivní funkce působí na úkor té resocializační. Pokud trest neskončí předčasnou smrtí odsouzeného, je zde možnost podmíněného propuštění po 25 letech, což je i deklarováno Statutem Mezinárodního trestního soudu, který má za úkol trestat ty nejzávažnější trestné činy proti lidskosti. Fatálnost doživotního trestu by totiž vedla s největší pravděpodobností k masivnímu nárůstu sebevražd. (Karabec in Scheinost, 2010)

Zásada reintegrace je pro nás v této práci důležitým hlediskem, který klade důraz na směřování veškerých aktivit ve vězení, na výstup z výkonu trestu a následné sociální znovačlenění. Veškeré aktivity by měly být prakticky využitelné pro život „venku“. Pokud

vězni budou v rámci programu zacházení nacvičovat něco, co se jim nejeví jako smysluplné a realizovatelné, přestanou spolupracovat. Dobrý speciální pedagog a terapeut umí zaujmout a „své“ aktivity koncipují tak, aby byly co nejlépe aplikovatelné pro praxi, ať už se jedná o nácvik pracovních dovedností či sebeobslužných činností.

1.2.2 Programy zacházení

Výše zmíněná zásada reintegrace by byla prázdným pojmem bez kvalitně vypracovaného a dodržovaného programu zacházení, který je zásadním podkladem pro naplnění výchovné funkce trestu odnětí svobody vůbec. Na začátku tohoto procesu stojí **zhodnocení rizik a potřeb** odsouzeného prostřednictvím, od roku 2012 nového, prediktivního nástroje na hodnocení potenciálních rizik a kriminogenních potřeb odsouzených. Tento nástroj, který posuzuje pravděpodobnost opětovného selhání odsouzeného, se vyvíjel od roku 2003 do roku 2012, kdy byl konečně implementován do věznic. Metoda je opakovaně aplikována v průběhu vývoje odsouzeného, aby byl respektován soudní nálezný Evropského soudu pro lidská práva, který tvrdí, že nebezpečnost není ani nezbytným, ani trvalým rysem pachatele trestné činnosti. Odborní pracovníci Vězeňské služby ČR mají tento metodický nástroj k dispozici formou originálního elektronického programu SARPO, což je validizovaná metoda na vyhodnocení rizik vedoucích k recidivě a zaměřuje se:

- statistické zpracování získaných údajů a predikci dalšího kriminálního chování,
- kategorizaci odsouzených podle dynamických a statistických rizik,
- rozlišování mezi riziky vnitřními a vnějšími,
- stanovení efektivních intervencí ke snížení recidivy (program zacházení).

Vychovatel, psycholog, speciální pedagog a sociální pracovník – tento tým zaměstnanců posuzuje každého odsouzeného zvlášť, informace o něm „sbírá“ v nově kategorizovaných zdrojích – rejstříku trestů, vězeňském informačním systému, spisové dokumentaci, v rámci pozorování, rozhovorů a penitenciární diagnostiky. Každý druh informace o odsouzeném má svého zpracovatele. Posuzují se oblasti:

- adaptace ve věznici – chování na nástupním oddělení,
- statistické faktory – trestní minulost, způsobená újma, aktuální trestná činnost,
- riziko újmy – rozbor trestné činnosti s dopadem na oběť,
- sebehodnocení – sebereflexní dotazník,
- protektivní faktory – ochranné faktory jako protiváha rizik,
- dynamické faktory – bydlení, osobnost, vzdělání, zaměstnání, finance a jiné.

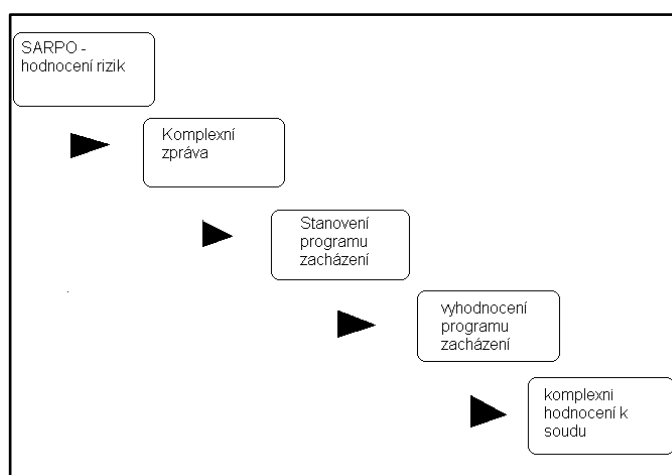
Výsledkem hodnocení SARPO je komplexní zpráva s validizovanými daty, které vyjadřují míru statistických a dynamických rizik, jejichž výčet také tento program poskytuje. Pracovníci si pochvalují i možnost výstupu tzv. sarpotext, což je vygenerované slovní hodnocení odsouzeného, které je vloženo coby **komplexní zpráva o odsouzeném** do systému a mají k ní okamžitě přístup všichni zainteresovaní pracovníci. (SARPO, Souhrnná analýza rizika a potřeb odsouzených, 2012)

Tato interdisciplinární diagnostika se odehrává na **nástupním oddělení** konkrétní věznice, která byla vybrána na základě specializovaných programů a zohlednění místa trvalého bydliště odsouzeného, aby mohl být udržován kontakt se sociálním zázemím. Zde je odsouzený kolektivem pracovníků připravován na vlastní průběh výkonu trestu s cílem přizpůsobit se podmínkám zdejší věznice. Záhy po nástupu do výkonu trestu je ještě nabízen odsouzenému vhodný **program zacházení** upravující §41 zákona č. 169/1999 Sb., o VTOS, ve znění pozdějších předpisů, který se zpracovává na základě výše zmíněné komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti, příčiny trestné činnosti a především s ohledem na nabídku aktivit té dané věznice a její personální, prostorové a finanční podmínky. Prvotní cíle programu jsou stanovovány u každého individuálně, ale obecně jsou zaměřeny na adaptaci odsouzených ve věznici a na jednotlivých oddílech. Pokud si odsouzený nevybere z nabízených aktivit programu, je mu pak přidělen minimální program, kterého je povinen se účastnit. (České vězeňství, 2/2011) Petra Zdražilová, vedoucí Oddělení dohledu nad omezováním osobní svobody, Kanceláře veřejného ochránce práv popisuje program zacházení jako souhrn aktivit tvořících: pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové činnosti a ještě oblast utváření vnějších vztahů, které si dále rozvineme. „*Tento program je v pravidelných intervalech vyhodnocován a úspěšnost je důležitým faktorem pro rozhodování o dalším směru odsouzeného – přihlíží k tomu např. soud při rozhodování o přemístění do mírnějšího typu věznice, nebo o žádostech o podmíněné propuštění.*“ (in Sociální práce/Sociální práce, 2012, str. 51)

Vyhodnocování probíhá dle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává ŘVTOS § 38 – 1x za 2 měsíce ve věznici dohledem a dozorem a na výstupním oddělení věznic s ostrahou a zvýšenou ostrahou; 1x za 3 měsíce ve věznici s ostrahou; a 1x za půl roku ve věznici se zvýšenou ostrahou. Program zacházení není pevnou záležitostí, ale mění se v závislosti na změnách v chování vězně, v přerazováních do jiných tzv. prostupných skupin v rámci vnitřní diferenciaci věznic, či do jiného typu věznice v rámci vnější diferenciaci. Složení programu zacházení si určuje sám odsouzený, čímž se naplňuje zásada odpovědnosti. Charakteristika programu zacházení se přizpůsobuje tedy i přerazení do finální fáze

výkonu trestu – **výstupního oddělení**, které je určeno pro odsouzené, kterým byl uložen trest na déle než tři roky nebo těm, jež nemají vybudované dostatečné zázemí. Umístění je realizováno 6 měsíců před propuštěním. Činnost na tomto oddělení směřuje k nadcházejícímu propuštění – upevnění a rozvíjení sebeobslužných činností, seznamování s právními předpisy a jinými praktickými informacemi ke zvládnutí plynulého začlenění, sociální poradenství a zprostředkování kontaktu s příslušnými institucemi sociálního zabezpečení a zintenzivnění vztahu s rodinou, pokud ji ovšem odsouzení mají. Prostě široké spektrum aktivit, které slouží k simulaci civilního život. Samostatnou kapitolou by byla **vězeňská duchovní služba a vězeňská duchovenská péče**, která stojí pouze na dobrovolné a ekumenické činnosti, která se nevytváří nárok na misijní aktivitu a je otevřená všem odsouzeným, kteří jsou potřební a nemusí být registrovaní u žádné církve.

Obr. 1.4: Schéma penitenciární diagnostiky (SARPO)

Jednotlivé oblasti aktivit v rámci programu zacházení obsahují:

- **Pracovní aktivity** – zahrnují jak zaměstnávání odsouzených, které je finančně ohodnoceno, tak pracovní činnosti, které jsou potřebné ke každodennímu chodu věznice, ale i pracovní terapii vedenou specialisty. Práce má významný etopedický a ergoterapeutický smysl. Působí na odsouzeného ve smyslu zachování si pracovních návyků, udržení si pracovního režimu, vězeň si může osvojit specifické pracovní dovednosti, které lze využít na svobodě. Hlavním smyslem zaměstnávání odsouzených je zachování jejich určité ekonomické soběstačnosti, protože velká většina odsouzených má vyživovací povinnost, pohledávky a jiné platební povinnosti. Zároveň se podílí na placení nákladů na výkon trestu a nevzniká mu tak již v rámci trestu dluh. Náklady na jednoho vězně na jeden den činily v roce 2012 v našich věznicích v průměru 916,- Kč (minimum 615,- Kč a maximum 1450,- Kč), do čehož jsou za-

počítané mzdy zaměstnanců, provoz věznice, platby za sociální potřeby a jiné. Odsouzený sám si platí 50,- Kč na den, včetně stravy (max. 32 % z čisté pracovní odměny, max. 1500,- Kč za měsíc). Průměrné roční náklady na jednoho vězně činily 335 285,- Kč a celkové náklady na všechny vězně byli 7, 825 miliardy Kč (www.vscr.cz). Veškeré platby ve věznici se konají bezhotovostním stykem, aby se zamezilo nelegálnímu obchodování. Pracovní odměna vězně je přísně rozúčtována, aby se pokryly rovnoměrně pohledávky a zároveň měl odsouzený částku při propuštění z výkonu trestu tzv. **úložné** (2 % z měsíčního příjmu), protože plno z nich neumí myslet do budoucnosti a hospodařit s penězi. Pokud tedy vězeň pracuje, dostává po zaplacení všech náležitostí 20 % z čisté měsíční odměny jako kapesné (při průměrné výši odměny cca 500,- Kč měsíčně). Člověk, který není zařazen ze zdravotních, kvalifikačních či osobnostních důvodů do žádného zaměstnání, dostává sociální kapesné 100,- Kč na měsíc. Za **kapesné** si vězni kupují cigarety, sladkosti, časopisy či známky na dopisy. (Haluzová in Psychologie Dnes, 2013)

- **Vzdělávací aktivity** - vzdělávání a snaha na sobě pracovat je jednou z nejdůležitějších motivů ke změně zavadového chování. Vzdělání je také bez diskuze prediktorem úspěšnější integrace do společnosti. Sice si mnoho vězňů myslí, že „i bez školy si opatří to, co chce“, ale ve výsledku nabízenou možností do vzdělávání nepohrdnou, protože dobře vědí, že se jim tak zvyšuje šance na získání legálního zaměstnání. Věznice nabízí mimo různých vzdělávacích aktivit, vzdělání jako takové – na bázi korespondenčních kurzů v rámci školské soustavy ČR a vzdělávání realizované vzdělávacím střediskem VS ČR, dokončení základního vzdělání či profesní přípravu.

- **Speciálně výchovné aktivity** – tyto aktivity přímo působí na osobnost a individualitu vězně. Prostřednictvím různých terapií, tréninků a skupin se edukativně působí na odsouzeného, což má za cíl formování hodnotového systému, změny deviantního chování směrem k žádoucímu nebo korekce projevů osobnosti. Při rozvoji mravních a etických dovedností si také vězni utváří pozitivní náhled na sebe sama a tím se snižuje možnost recidivy. Sem můžeme zařadit standardizované programy jako „**3Z – Zastav se, Zamysli se, Změň se**“ určený převážně recidivistům majetkové trestné činnosti; dále **GREPP** – pro pachatele trestných činů páchaných na dětech a s tím spojenou práci s vinou a svědomím a na to navazující **GREPP2** (Biedermanová in Sociální práce/Sociální práca, 2012).

- **Zájmové aktivity** – nejsou jen příjemným zpestřením života za mřížemi, ale učí odsouzeného, který má často jinou představu o trávení volného času, smysluplně a plodně vyplnit čas. Prostřednictvím různých činností je vězeň „vytrháván“ z negativního působení prizo-

nizace, udržuje si psychickou i fyzickou kondici, relaxuje a tím se eliminují vyhrocené situace z důvodu vnitřního či kolektivního napětí. (České vězeňství, 2/2011)

- **Utváření vnějších vztahů** – tyto aktivity směřují k zachování kontaktu s vnějším světem a je podporováno udržení a posílení vazeb s rodinnými příslušníky a přáteli (dopisování si a návštěvy), kteří nejsou nositeli rizikových faktorů pro odsouzeného. Spadají sem také aktivity, jako je: součinnost se sociálními kurátory, úřady práce, městskými úřady, PMS ČR, státem povolenými církvemi či neziskovými organizacemi. Tyto aktivity bývají také označovány jako **extramurální** – „kontakt se světem mimo věznicí“. Bezprostředně před výstupem si může, v rámci nácviku, odsouzený s doprovodem dojít zařídit potřebné doklady či zajistit pracovní poměr.

Příklad nabízených aktivit v rámci programu zacházení dle „Realizace programu zacházení pro odsouzené ve Věznici Příbram v roce 2013“. K centrální nabídce aktivit, která je pro všechny společná, patří např. duchovenská péče, práce potřebné pro věznicí, rukodělné aktivity - drátkování, kurz občanské nauky, literární klub a mnoho dalších.

Tab. 1.1: *Resortní program „Prevence kriminality“*

Resortní program „Prevence kriminality“ garantováno jednotlivými vychovateli	
Vzdělávací aktivity:	
•	<i>Rekvalifikační kurz „Jednoduché obsluhy pro zařízení restauračního typu“</i>
•	<i>Rekvalifikační kurz „Jednoduché kuchařské práce pro zařízení restauračního typu“ – certifikované kurzy realizované na základě dohody s ISS Příbram (koncipováno do dvou turnusů – I. a II. pololetí)</i>
•	<i>Rekvalifikační kurz „Základy na PC“</i>
•	<i>Kurz zeměpisu</i>
•	<i>Kurz přírodních a historických zajímavostí</i>
•	<i>Kurz českého jazyka – zaměřeno na odsouzené cizince</i>
Zájmové aktivity:	
•	<i>Kroužek hudební výchovy</i>
•	<i>Kroužek sportovních her</i>

1.2.3 Příprava odsouzeného na propuštění

Ne až nástupem do věznice, ale již od chvíle obvinění v rané fázi trestního stíhání, by mělo být s pachatelem pracováno s tím, že jednou bude také, až na výjimky, propuštěn. Pří-

pravu na propuštění z výkonu trestu nestačí započít jen pár měsíců před koncem, ale v rámci penitenciární péče působit po celou dobu tohoto procesu v rámci tzv. kontinuální péče, která sahá až do doby po propuštění, dokud je trestaný sám schopen fungovat ve společnosti. Odborní pracovníci věznic vytváří aktivity, jejichž obsah je zacílen na zlepšení vnímání vlastního chování odsouzeného a vznik předpokladu pro změnu tohoto chování. Jakub Chudomel z Romodromu, o. s. (in Sociální práce/Sociálna práca, 2012, str. 5) tvrdí, že zdaleka tyto programy nedosáhnou na všechny, vždy se týkají jen jedinců. Cílem programů nabízených tímto sdružením ve věznicích je hlavně důraz na kontakt s rodinou i širší komunitou, podpora komunikace vně rodiny a příprava na propuštění z výkonu trestu.

„Sociální pracovník bývá často jediným člověkem, který si v tomto prostředí vytváří s odsouzeným obyčejný důvěrný lidský vztah.“ (Kujevská a Dundrová in Sociální práce/Sociálna práca, 2012, str. 14). Potřeba individuálního přístupu ke každému z vězňů jakýmkoliv specializovaným pracovníkem je bez debaty, pokud však vezmeme v potaz situaci v českých věznicích a otázku jejich kapacity, je nám jasné, že ač se pracovníci mohou snažit sebevíc, vězňů je mnoho a času málo. To ovšem neopravňuje pracovníky k bagatelizaci potřeb odsouzených, aroganci či neosobnímu jednání. Společnost a vztahy se vyvíjejí, v postmoderní společnosti dokonce rapidně a bezprecedentně mění. Člověk propuštěný z výkonu trestu po dvou letech je „mimo“; co potom odsouzený například na 15 let. Stát ve „své“ ulici s jinými obchody, novými sousedy či moderními technologiemi je značná zátěžová situace, kterou by hůře zvládal i netrestaný člověk, který by byl z nějakých důvodů na čas indisponován. Aby došlo k pozvolnému přechodu do společnosti a nedošlo k tzv. **krizi ze svobody** (Vágnerová, 1999), poskytují věznicе cca 2 měsíce před koncem trestu **předvýstupní poradenství**. Při tomto individuálním sezení mapuje sociální pracovník u každého vězně zvlášť podmínky, do kterých se bude vracet. Zjišťuje se bydlení, zaměstnání, rodinná situace, schopnost a ochota řešit vzniklé komplikace. Tato doba je stanovená jako dostatečná na řešení vyvstalých problémů. V případě má-li odsouzený zájem, odehrává se řešení za pomoci sociálního kurátora. Pokud s navázáním kontaktu souhlasí, zašle sociální pracovník věznicе cca 6 týdnů před propuštěním „Oznámení o nadcházejícím propuštění osoby z VTOS“ sociálnímu kurátorovi v místě jeho trvalého bydliště. V průběhu předvýstupního poradenství nechybí hlavně informace o následné péči – spolupráci se sociálními kurátory, neziskovými organizacemi, PMS ČR. Odsouzený je poučen také o tom, jak to chodí na úřadech práce, spolu s právy a povinnostmi uchazeče o zaměstnání; na koho se obrátit při vyřizování potřebných dokladů, jimiž se musí prokazovat při žádání dávek státní sociální podpory a hmotné nouze. Údaje spojené s náhradním bydlením jsou samozřejmostí. *„Mít zajištěno již před koncem VTOS bydlení*

a zaměstnání je nejlepší krok k včasné a bezproblémové reintegraci zpět do společnosti a k prevenci kriminální recidivy.“ (Kujevská a Dundrová in Sociální práce/Sociálna práca, 2012, str. 14). Na velkou většinu odsouzených doma nikdo nečeká a tak jejich první kroky směřují na ubytovny, hostely či ke kamarádům. K tomu, aby se propuštěný alespoň na pár nocí mohl ubytovat v nějakém z nabízených ubytování, jsou potřeba doklady, peníze a bezproblémové chování. To všichni propuštění nespĺňují a mnoho jich tak záhy končí „na ulici“ a jsou bráni jako „osoby bez přístřeší“, což je samostatná cílová skupina pro sociální práci. Aspekty provázající bezdomovectví a propuštění z VTOS se v ledasčem prolínají.

Lenka Kujevská a Martina Dundrová, terapeutka a sociální pracovnice z Věznice Heřmanice píše, že zatímco na předvýstupní poradenství má právo každý, komu končí trest odnětí svobody, další aktivity jsou vyžadovány jen u těch, kteří se vyskytují v nepříznivé sociální situaci. Jedná se například o **zajištění spojení do místa pobytu**. Toto zajištění se týká bezprostředního spojení s prvním místem, kam propuštěný směřuje, může to být do místa trvalého bydliště, ale nemusí. Sociální pracovník vyhledá autobusové, vlakové či MHD spoje, jejichž jízdní řády se pochopitelně za tu dobu změnily. Aby se měl propuštěný vůbec jak do místa dostat a nemá-li našetřené žádné finanční prostředky, poskytne ředitel věznice na „Návrh na poskytnutí příspěvku odsouzenému“ finanční „injekci“, jejíž výše jsou až závratné 2000,- Kč. Tato částka by měla stačit na dopravu do výše zmíněného místa, ošacení, stravu a měla by také sloužit k zaplacení tzv. nocležného do nezbytně nutné doby – návštěvy kurátora, který intervenuje dále. Nakládání s penězi ve věznici upravuje vyhláška č. 10/2000 Sb., o srážkách z odměny osob, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody zaměstnány, o výkonu rozhodnutí srážkami z odměny těchto osob a chovanců zvláštních výchovných zařízení a o úhradě dalších nákladů. Stává se často, že si propouštěný má přebírat **oblečení**, v němž přišel a to neodpovídá roční době. Se zimním oblečením v létě se dá ještě operovat, ale letní oblečení v mrazech může „dopomoci“ k omrzlinám. Vězeňský sklad by měl poskytnout základní adekvátní ošacení a obuv, pokud tak nemůže učinit, odkáže sociální pracovník propouštěného na charitativní organizace, které zdarma ošacení zašlou. Jedním z práv odsouzeného je **zprostředkování kontaktu se sociálním kurátorem** po libovolnou dobu vězeňského procesu z preventivních důvodů. V případě potřeby, může odsouzený kontaktovat kurátora sám až po propuštění. (Kujevská a Dundrová in Sociální práce/Sociálna práca, 2012)

2. Sociální práce s pachateli trestných činů

Podle Jiřiny Voňkové, naší přední odbornice na postpenitenciární péči (Voňková a Chalupová, 1992, str. 8): „*Ve věznicích umírá jen asi jedno promile odsouzených v důsledku chorob, sebevraždy, pracovního úrazu, eventuálně jiného důvodu. Pravidlem je tedy skončení trestu a návrat do života. Tento fakt přináší s sebou vážné konsekvence jak pro uvězněné a jejich rodiny, tak pro společnost, včetně těch orgánů, které mají ve své působnosti potírání kriminality a zacházení s pachateli.*“

V návaznosti na předchozí část kapitoly o přípravě na propuštění odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody bychom tedy měli pokračovat cestou, kterou se odsouzený ubírá a kdo mu je na této cestě nápomocen. Ještě v období izolace je sociální pracovník pro vězněného jediné pojitko se světem a bývá jím i v období po propuštění – postpenitenci, protože jako „...*odborník pomáhá jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo ji získat zpět...*“ (Matoušek, 2008, str. 11). Propuštění z vězení je dlouho očekávaný moment, který však může při nedostatku podpory vézt k absolutnímu chaosu v životě pachatele a k rozkladu předsevzetí a kladných změn v chování, kterých dosáhl díky intramurální péči.

2.1 Teorie a metody sociální práce

V této části kapitoly se zaměřím na stručný popis cílové skupiny lidí – pachatelů trestných činů – se kterými sociální pracovník přichází do styku a na základě jejichž poznání by měl vhodně volit teorie a metody sociální práce jako odborné disciplíny. Na to navážu popisem metod, které jsou v oblasti postpenitenciární péče využívány.

2.1.1 Charakteristika cílové populace

Pro účely kvalitní a efektivní práce s vězněnými osobami je třeba dokonale znát jejich subkulturu. Odborníci na pedagogiku - Slavomil Fischer, vedoucí katedry pedagogiky na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a Jiří Škoda, působící jako docent katedry tamtéž, ve své společné knize píše (2009), že se v odborné praxi setkáváme se značnou řadou pokusů popsat osobnost pachatelů trestných činů určitou jednotnou typologií, podle které bychom poznali, kdo je předurčen ke kriminálnímu jednání a kdo už ne. Vágnerová dodává, že „*Pokusy vysvětlit kriminální chování typickou strukturou osobnosti*

však selhaly. Ukázalo se, že jednotný osobnostní model neexistuje“ (Vágnerová, 1999, str. 418).

„Představa o absolutní, zásadní a trvalé odlišnosti osobnosti pachatele od nekriminální většiny je překonaným mýtem forenzní psychologie a kriminologie.“ (Čírtková a Červinka, 1994, str. 154 in Vágnerová, 1999). Kdybychom vedle sebe postavili dvě osoby s úplně stejnými psychickými dispozicemi k páčání trestné činnosti, jedna osoba může být absolutně bez „poskvny“, zatímco ta druhá již může být několikrát trestána. Podle Fišera a Škody tedy nelze psychické dispozice chápat jako zásadní faktory, které rozhodujícím způsobem ovlivňují motivaci ke kriminálnímu chování. „Motivace trestného činu je velmi složitou otázkou. Spočívá v interakci aktuálně působících vnitřních a vnějších činitelů.“ (Fišer a Škoda, 2009, str. 171). I přes tuto predikci lze najít u delikventní subkultury obecnější analogické znaky, kterými můžeme tuto specifickou skupinu charakterizovat, a které jsou podkladem pro typologický přístup uvedený Karlem Netíkem, expertem na klinickou a forenzní psychologii působícím jako soudní znalec, na němž se penologická literatura shoduje. Můžeme u nich pozorovat například tyto jevy:

V oblasti **prožívání** nalezneme vyšší míru reaktivity a impulzivitu. To znamená, že selhává sebekorekce jednání. Pachatelé se nedokážou ovládat a jsou citlivějšími na to, jak s nimi okolí zachází. Každá nespravedlnost je brána jako velká újma. Toto je však paradoxem pro vlastní chápání vztahů – tyto jedinci bývají emočně nestabilní, citově oploštělí a nedokážou se dostatečně vcítit do druhého člověka. Jeví se jako silně sebelítostivé bytosti, kterým je okolím ubližováno. Projevují se názorovou negativitou a hostilitou. Absentuje u nich pocit viny. (Fišer a Škoda, 2009)

Co se týče **myšlení a uvažování**, jsou pachatelé zpravidla neochotní, ale často i neschopní přemýšlet dál, než za uspokojení plynoucí z trestného činu. Plánování budoucnosti, ambice nebo kritické myšlení zde bohužel nenajdeme. Fišer se Škodou zmiňují, že názory pachatelů nemají trvalý charakter a jsou snadno ovlivnitelné, což nahrává negativnímu důsledku uvěznění – prizonizaci. Stěžejní vlastností delikventního myšlení je rigidita, která je v kombinaci s emoční labilitou významným prediktorem asociálního chování. (Fišer a Škoda, 2009)

Chování, když není momentálně páchaným kriminálním chováním, může být těžko rozpoznatelné od chování „běžného“ občana. Jsou totiž i tací, kteří se umí snadno přizpůsobit společenským normám. Většinou ale typické chování rozpoznáme podle bezohlednosti, lhostejnosti, ulpívání na abnormalitách, vyhledávání vzrušení a dalších. Tito lidé bývají často agresivní, krutí, apatičtí. Z hlediska **motivace** se setkáváme s jednoznačnými měřítky uspokojení

jování potřeb. Pachatel je nezdrženlivý a potřebuje za každou cenu uspokojit své pudové jednání, čímž se odlišuje od většinové společnosti, která by si měla umět uspokojení nějaké potřeby oddálit. Saturace těchto potřeb se odehrává především na nelegální bázi. (Fišer a Škoda, 2009)

Pocity privilegovanosti a míra sebeprosazování svědčí o zkreslené interpretaci vlastního já. Většina pachatelů je schopných uvažovat o cíli a plánovat si jeho dosažení, méně jsou již schopni uvažovat o následcích. Trest pro ně nemá dostatečnou vypovídající hodnotu a svoje delikventní a kriminální chování klidně opakuje, protože jsou navyklí na jistý způsob fungování ve společnosti (Fišer a Škoda, 2009). **Volní vlastnosti** vypovídají o slabé výdrž a trpělivosti, neschopnosti se rozhodnout, někdy hraničí až s abulií.

Igor Hendrych, asistent na Fakultě veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, kde se věnuje výuce penologie a předmětům zaměřených na řešení problémů znevýhodněných sociálních skupin, píše ve svém článku, že přes úskalí vymezit nějakou rámcovou typologii pachatelů, mají schopnost tyto teorie napovědět, pracovníkům nejen v pomáhajících profesích, o možnostech a současně limitech budoucího sociálního začlenění bývalých vězňů. Měli bychom poznat při kontaktu s pachatelem, s kým „máme tu čest“, abychom co nejlépe vyhodnotili situaci a své úsilí směřovali adekvátním směrem, neboť *„je patrné, že poměrně významná část vězeňské populace bude mít velký problém se po výkonu trestu společensky integrovat z důvodu svých osobnostních charakteristik, a to i v případě, že jim byla poskytnuta komplexní sociální pomoc.“* (Hendrych in Sociální práce/Sociálna práca, 2012, str. 62).

Netík a kolektiv uvádí tuto typologii delikventní subkultury:

- **Socializovaný typ** – tento typ může být vlastně kdokoliv z nás, jedná se o člověka, který spáchaným trestným činem vybočuje z dosavadní bezproblémové životní dráhy. Nedochozí zde k recidivě a pachatel má na svůj čin kritický náhled. Fišer a Škoda píší, že tento člověk je v penitenciární praxi lehký rozpoznatelný. Trpí pocity viny, snaží se o nápravu a dobře spolupracuje s orgány v trestním řízení a dále s pracovníky vězeňské služby. Během výkonu trestu nemívá excesy v chování, jedná se většinou o prvotrestané a prvovězněné. Často však věznění prožívá velmi těžce a mohou se u něho rozvinout i psychické poruchy, např. deprese. S tímto typem se dobře pracuje a má velkou naději na reintegraci, pokud však není zasažen prizonizací. Penitenciární i postpeniteciární péče by se měla zaměřovat v první řadě na tento typ.

- **Neurotický typ** – příčinou kriminálního jednání této skupiny lidí je především jejich frustrace potřeb, ať se jedná o potřeby uznání, blízkosti nebo společnosti. Bývá to emočně nestabilní osobnost, která trpí izolací od okolí, přehlížením, obsedantně-kompulzivním cho-

váním (kterým na sebe poutá pozornost dalších vězňů). „*Ve velkém počtu případů se jedná o kombinaci negativních důsledků vyplývajících z nesprávně působící orientační rodiny. Kriminální jednání bývá často určitou formou protestu právě vůči rodině než vůči společnosti.*“ (Fišer a Škoda, 2009, str. 168). Neurotické symptomy nabývají v průběhu trestu na intenzitě a velkým rizikem se pro tento typ lidí stává, jejich prohloubení a rozvoj dalších nových neuróz, či latence. Dle Čírtkové je nejvhodnějším způsobem práce indirektivní vedení, založené na pozitivním provázení, ocenění a postupném směřování k přijatelným vzorcům chování. Protože i u tohoto typu je rizikem jak prizonizace, tak navíc vznik pocitů zoufalosti, zbytečnosti a tudíž další frustrace. (Čírtková, 1998, str. 71)

- **Nesocializovaný typ** (defektně socializovaný) – z hlediska psychopatologie můžeme tento typ označit jako psychopatický – s poruchou osobnosti. Chování těchto osob je vnímáno jako značně odlišné. Nedokážou se řídit platnými normami společnosti a ovládat své chování. Mezi poruchami najdeme nejčastěji histriónskou, emočně nestabilní a disociální poruchu osobnosti. Ve vězeňské populaci mají největší zastoupení, až 75 % (Smolík, 1996). Práce s těmito jedinci je značně stížena, na první pohled se mohou zdát bezproblémoví a bývají i nadprůměrně inteligentní. Za „*pozlátkem*“ se však může nacházet nebezpečný jedinec, který k dosažení svého prospěchu využívá manipulace, účelového jednání a jde tzv. přes mrtvoly. „*Chybí jim neurotické rysy, nemají výčitky svědomí a netrpí studem. Jsou až patologicky egoцентриční, neschopní normální emocionální vazby, s minimální mírou empatie. Nejsou schopni plánovité činnosti, nejsou schopni se poučit ze zkušenosti.*“ (Fišer a Škoda, 2009, str. 169). Prognóza je nejčastěji pesimistická, protože chování ve věznici upravené korekcí se stává na svobodě pod vlivem zátěže opět nevyžádaným a patologickým.

- **Mentálně insuficientní** – tento typ jedinců je charakteristický nízkou úrovní intelektových schopností, které se promítají i do jejich kriminální činnosti, která bývá primitivně provedená, bez známek plánování a promyšlení důsledků. Je to nejčastěji násilná trestná činnost, případně se sexuální podtextem. Rozumové schopnosti odpovídají lehkému podprůměru až mentální retardaci. Tato skupina by měla být v penitenciárním procesu spíše chráněna před prizonizačními vlivy a manipulací ostatními vězni, protože tito lidé bývají dosti suggestibilní, nekriticky přijímající a snadno ovlivnitelní.

- **Deviantně socializovaný** – Vágnerová píše, že tento typ je dobře socializovaný, ale ne v majoritní společnosti. Normy a hodnoty přebírá z deviantní subkultury, v níž vyrostl, nebo se v ní objevil následkem životních peripetií. Normy této minoritní společnosti jsou většinou společností sankcionovány. Jedná se o příslušníky etnických skupin, náboženských sku-

pin a sekt a dalších skupin s výrazně odlišným životním stylem („světští“, mafie, skinheads aj.), (Vágnerová, 1999).

- **Typ s masivní psychickou poruchou** (psychotický) – mezi tento typ řadíme jedince s psychózami, nejčastěji různými formami schizofrenie, schizoafektivními poruchami, poruchami afektivity (př. maniodepresivita) a psychózami vzniklými v důsledku zneužívání návykových látek. Fišer a Škoda (2009) se zmiňují, že k rozvoji těchto psychóz může dojít až v důsledku stresujícího uvěznění, hlavně mluvíme-li o závislostech a jejich odvykacích stavech, které jsou ale nejpálčivější již ve vazebním uvěznění. Řešení odpovědnosti za tyto protiprávní činy bývá obtížné i pro zkušené soudní znalce v oboru psychiatrie, protože trestný čin je buď spáchán v atace psychického onemocnění, nebo v „kompenzovaném“ období (v němž je pachatel za svůj čin odpovědný). Pro tento typ pachatelů jsou zřízeny ústavy pro výkon zabezpečovací detence, které plní smíšenou roli léčebny a vězení (Hendrych in Sociální práce/Sociálna práca, 2012).

2.1.2 Metody aplikované v postpenitenciární praxi

Sociální práce je dle Ivana Úlehly, českého psychologa a zakladatele Institutu pro systematickou zkušenost, působícího v současnosti jako psychoterapeut ve své soukromé praxi v Písku (2005), chápána jako činnost, jejímž posláním je vyvést lidi z nouze aktivací jejich síly, aby si byli schopni pomoci sami. A tím nepřímou pasuje toto tvrzení sociálního pracovníka jako odborníka do podřízenější role, protože, kdo je zde odborník na život klienta, je jedině on sám sobě. Takže pracovník by zde měl být hlavně jako profesionál, který umí klienta různými technikami učinit kompetentním, nebo ho znovuuschopnit k řešení vlastní situace. Profesní činnost sociálního pracovníka spadá do dvou rovin:

- **přebírání kontroly**
- **nabízení pomoci.**

A právě s úlohou poskytování sociálních služeb v oblasti justice souvisí otázka využití těchto dvou rovin, které by měly být technickou výbavou pracovníka a navzájem se nevyklučovat. Přesto bychom měli umět rozlišit, kdy používáme kontrolu a kdy nabízíme pomoc, protože kdo kontroluje, ve skutečnosti nepomáhá. Voňková považuje rovnováhu mezi kontrolou a pomocí za stěžejní problém jak u trestů nespojených s odnětím svobody, tak u alternativ sankcí. Pracovník v pomáhající profesi by měl v rámci svých kompetencí tuto rovnováhu umět vyrovnávat. (Voňková, 1992)

Pomoc jako profesní nástroj je definován dobrovolností a stojí na klientově objednávce. Je to proces sestávající z kroků – objednávky (přání klienta), nabídky (vycházející od od-

borníka vstříc hledané pomoci) a dojednávání (dohoda mezi odborníkem a klientem o spolupráci na zakázce neboli kontraktu, jejími cíli, podmínkách dosažení a vyřešení). Takže pomoc není nucená a vychází zásadně z potřeb klienta. Jedině tato cesta je považována za efektivní a dlouhodobou z hlediska dobrovolnosti a tím vyšší motivace ke změně. Na druhé straně kontrola vychází z potřeb někoho jiného než klienta. Většinou je postavena na zájmech společnosti (kterou pracovník zastupuje) – dodržování nepsaných norem, zvyklostí a zákonů. **Kontrola**, ať zní jakkoliv, není o nic horší než pomoc, je také účelná, ale jiným způsobem, nýbrž stojí na povinnosti a ne na dobrovolnosti, klient je vlastně hlídán a pojmán jako někdo nekompetentní sám o sobě rozhodovat. Výchova dětí (socializace) a v našem případě resocializace pachatelů ukazuje nuanci mezi pomocí a kontrolou. Rodič také dítě trénuje, kontroluje a stará se o něho, aby jednou bylo schopno samo optimálně fungovat ve společnosti lidí. „*Jenže prvotní bezmocnost je právě to, co se výchovou mění. Nejspornějším bodem výchovy je posuzování změny: zda je třeba vychovávat, nebo zda už je možno přenechat dítěti samostatnost.*“ (Úlehla, 2005, str. 20). Co se týče našeho tématu, je jasné, jestliže jde o pachatele trestných činů, který porušuje právní normy, že péče (starost) o ně, je realizována právě prostřednictvím kontroly, kterou vykonávají státní instituce. O pomoci, kterou si pachatel dobrovolně vybírá, se může jednat v případě spolupráce se sociálním kurátorem nebo nějakou nevládní neziskovou organizací.

Mezi profesní způsoby práce řadíme hierarchicky způsoby kontroly - problém je v rukou pracovníka: 1) opatrování, 2) dozor, 3) přesvědčování, 4) vyjasňování. A způsoby pomoci - problém je v rukou klienta 1) doprovázení, 2) vzdělávání, 3) poradenství, 4) terapie. Volba jednotlivých způsobů profesionální práce je určena mírou, v jaké si pracovník troufá přizvat klienta do součinnosti. V každém případě (kontroly i pomoci) má klient právo být přizván k posouzení toho, zda byla práce pro něho efektivní a užitečná.

Jako **teoretické východisko** pro práci s pachateli trestných činů jsou doporučovány postpenitenciární odborníkům, dle Hendrycha, teorie, které počítají se zacílením na skupinu, jenž disponuje právě s výše zmíněnými charakteristickými rysy osobnosti. Mělo by se jednat o teorie sociální práce, které jsou jasně strukturovány, předpokládají rychlý efekt v působení na klienta a zároveň jsou ekonomicky únosné z důvodu podfinancovanosti sociálních služeb v České republice, která se projevuje v neúměrném počtu vězňů na počet sociálních pracovníků orientujících se na tuto problematiku. Za vhodné k použití Hendrych považuje především **systemický přístup, přístup orientovaný na úkoly**, spolu s **kognitivně-behaviorální teorií, logoterapií** či **socioterapií** (in Sociální práce/Sociálna práca, 2012). Tyto teorie blíže popisují

je Pavel Navrátil, působící aktuálně na Katedře sociální politiky a sociální práce na FSS MU Brno (2001).

Doktorka Martina Justová, odbornice na penitenciární a postpenitenciární problematiku na Slovensku a zakladatelka občanského sdružení „Maják“, chápe sociální práci s lidmi po výkonu trestu jako návaznou na sociální práci ve výkonu trestu, protože práce s trestanými osobami nemůže dosáhnout cíle prevence recidivy, pokud se nebude pracovat s trestanými v rámci kontinuální péče. „*V prvom rade vytváraním vzťahu klient – sociálny pracovník, pričom sociálny pracovník nesmie pracovne ani finančne spadať pod ozbrojené zložky trestu. Rozdelenie prevýchovnej a trestnej zložky vo výkone trestu tak, aby sa nespájali u jednej osoby, je dôležité nie pre pracovníkov, ale pre trestané osoby.*“ (Justová in Sociální práce/Sociální práca, 2012, str. 47)

Co se týče metod sociální práce, vždy by měly být sociálním pracovníkem vybírány s ohledem na celistvou situaci klienta, jeho individualitu a prostředí, z něhož vzešel, a korespondovat s etickými přístupy. Každý sociální pracovník by si měl nejprve uvědomit, zda cílová skupina trestaných osob je ta, kterou dokáže „zvládnout“, aby se předešlo deziluzi na obou stranách. Hendrych (in Sociální práce/Sociální práca, 2012) klade důraz na odosobnění se od vlastních očekávání a předsudků. Ne každý profesionál dokáže „skousnout“ fakt, že člověk, kterému by měl být oporou v návratu do společnosti je člověk, který v minulosti například znásilňoval ženy. Pokud k tomuto dokáže pracovník přistoupit s nadsázkou a snahou o přijetí klienta takového, jaký je, má spolupráce z poloviny zelenou. Pokud se s trestaným člověkem setká pracovník neorientující se primárně na pachatele trestných činů, může být nepříjemně zaskočen a nebude schopen přenést se přes svoje přesvědčení, což je překážkou pro další práci.

Mezi obecnými metodami sociální práce můžeme vybrat několik dobře využitelných pro specifickou skupinu – trestané osoby, přičemž probaci a mediaci rozebereme v poslední kapitole:

- **Případová práce** – respektive vedení případu, což je individuální práce s klientem a jeho podpora při zvládnání problému. Termín vedení případu (angl. *case management*) obsahuje koordinační a mediační činnost, což je v našem případě zrovna např. činnost probačního úředníka, jehož náplň práce si rozepíšeme dále. Případový pracovník se soustředí na individuální přístup ke klientovi a zprostředkovává mu případně další návazné služby. Samozřejmě by se ale mělo předejít přehazování si klienta „jako horký brambor“. Pracovník by měl disponovat znalostmi o síti sociálních služeb, umět komunikovat s dalšími odborníky a v případě potřeby odkázat klienta na příslušná místa. (Matoušek, 2008)

- **Poradenství** – není činnost typická jen pro sociální práci, ale využívají ji všechny profese, které přichází do styku s lidmi. Podstatou této činnosti je umění kvalitního rozhovoru, což je nejčastěji používaná technika. Pracovník nejprve navazuje vztah s klientem, poté shromáždí informace, společně popisují problém, dále si stanoví cíle a plány na nichž budou společně pracovat. Ve finále dochází k samotné intervenci, průběhu řešení, evaluaci a ukončení. Existuje mylná představa, že klient přijde za pracovníkem, aby mu poradil, co má dělat. Ve skutečnosti pracovník vede šikovně rozhovor tak, aby si klient na řešení přišel vlastně sám, protože tím se naučí ve své situaci orientovat. Také bychom jako pracovníci neměli za klienta nic dělat, protože co nevychází z vůle klienta, jako by nebylo. (Matoušek, 2008)

- **Terénní práce** – streetwork, je relativně mladou metodou. Jedná se o vyhledávání, depistáž, mapování, monitoring, kontaktování a nabízení nízkoprahové pomoci lidem, v jejich přirozeném prostředí. Této metody využívají nejčastěji pracovníci K-center a sociální kurátoři, kteří pracují s lidmi bez domova. Terénní práce je založená na aktivním přístupu pomáhajícího pracovníka, který přichází za potenciálním klientem do jeho „světa“ a nabízí mu nedirektivní formou podporu, asistenci a doprovázení v obtížných životních obdobích. Při utváření nových metod se vycházelo ze skutečnosti, že efektivnější a levnější variantou je jít z kanceláře na ulici mezi lidi a tím tak předcházet nežádoucím jevům, které je složitější a dražší následně napravovat. Tento fakt vystihl O. Osmančík (in Matoušek, 2008, str. 172): „...i nejmodernější vězení zůstává pouze nejdražší školou zločinu.“

- **Krizová intervence** – ztráta svobody a její následné navrácení může být u někoho (hlavně prvotrestaného) spouštěčem krize. V 60. letech 20. století provedli Holmes a Rahe klasifikaci životních událostí, které zpravidla ke krizi vedou. Události jsou bodově ohodnoceny, a čím vyšší počet bodů, tím vyšší pravděpodobnost vzniku negativních důsledků v oblasti bio-psycho-sociální (Honzák in Matoušek, 2008). Uvěznění je čtvrtým spouštěčem hned za úmrtím partnera, rozvodem a rozvratem manželství. V tabulce bychom našli i další události jako jsou: ztráta zaměstnání, změna životního stylu, nemoc, změna finančního stavu či vysoká půjčka peněz. U trestané osoby se souběžně potkává v důsledku uvěznění dokonce několik těchto událostí. Musíme tedy uznat, že nástup krize je opodstatněný a tyto události „zacloumají“ i s člověkem, který jinak problémy nemá. Krizová intervence je speciální dovedností pracovníka, který se snaží minimalizovat ohrožení klienta, dopad krize na jeho psychickou integritu a posílit jeho schopnosti řešit situaci osvědčenými způsoby s cílem předejít destruktivnímu chování.

- **Práce s rodinou** – ač má v dnešní době rodina rozmanité podoby, stále nepřestává mít nejvýznamnější smysl pro zdravý vývoj a výchovu dítěte. Proto kdykoliv pracujeme

s klientem, v pozadí máme jeho rodinu, kterou nemůžeme opomíjet. Práce s rodinou stojí na teoretickém podkladu různých psychoterapeutických konceptů, které se zaměřují na transgenerační vazby, strukturu rodiny, posuzování funkčnosti rodiny, její vývojový cyklus, interakční vzorce či kulturní orientaci rodiny. (Matoušek, 2008) Nejčastěji s rodinou přichází do styku pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Co se týče vězeňské problematiky, rodina bývá poněkud zanedbána. V popředí zájmu je pachatel a jeho patřičné potrestání, rodina však zůstává na svobodě a musí se potýkat s mnoha nástrahami, které začínají např. ztrátou živitele a jeho příjmu a degradací společenského statutu samotné rodiny konče.

- **Práce se skupinou** – vedení skupin je dalším článkem v kompetencích sociálního pracovníka. Skupina si klade určité cíle podle svého zaměření a jsou jimi hlavně - vzájemná podpora, osobní růst, poskytování informací, odstranění nežádoucích vzorců chování, příprava na návrat do života či pochopení svých limitů a překážek. Skupinová dynamika je stěžejním motorem k požadované změně, kterou člověk sám nemá šanci zvládnout. Jedině interakce mezi členy navzájem přispěje k náhledu → katarzi → tréninku → změně. (Matoušek, 2008) Známe mnoho dělení skupin, zde si pro informaci zmíníme typy podle Prestona a Shoota (1987), (in Navrátil, 2001): rekreační a sociální, vzdělávací, diskuzní, skupiny sociální akce, skupinové poradenství, skupinová psychoterapie a svépomocné skupiny. Poslední typ je vyhledávanou podpůrnou metodou právě pro rodiny vězňů.

- **Komunitní práce** – je, jak název vypovídá, zaměřená na komunitu, podle Hartla (in Matoušek, 2008) je to místo, kde člověk dostává ocenění, praktickou podporu v dennodenním životě a emoční pomoc. Existuje plno definic komunitní práce, dle Dunhama (in Navrátil, 2001) je to proces vědomého sociálního působení, jehož cílem je propojení potřeb a potenciálních zdrojů uvnitř společenství, podpora vzájemné solidarity a spolupráce. V neposlední řadě se snaží o změnu postojů a evokování odpovědnosti za jevy týkající se široké skupiny lidí, která má společný zájem nebo teritoriální vymezení a o něco společného, ač implicitně, usiluje. Lidé jsou tedy společně zapojováni k řešení problémů, které jim vadí a participují tak na změně, která bude schůdná pro všechny. Můžeme hovořit o skupinách občanských, výchovných nebo terapeutických. Komunitní činnosti se věnuje například občanské sdružení Romodrom, které apeluje na lidi, sousedy, známé, aby se snažili pomáhat vězňům a jejich rodinám.

2.2 Resocializace jako cíl

Trestní politika je politikou represivní. Její finanční náročnost je dlouhodobě neudržitelná, a proto se odborníci v oboru kriminologie, penologie, práva, sociální práce a další snaží stále pracovat na soustavném systému péče, který by byl provázaný jak mezioborově, tak v rámci zacházení s pachatelem ve všech fázích trestního řízení a po něm. Snahou resocializačního procesu je docílit takového stupně **reintegrace**, jenž by byl přínosem pachateli, jeho rodině i společnosti. Dosažení reintegrace je podmíněno třemi základními faktory (Voňková a Chalupová, 1992): individuálními vlastnostmi pachatele, průběhem výkonu trestu odnětí svobody a přijetím odsouzeného společností. Tato část čtenáře uvede do problematiky resocializace, sociální prevence a recidivy.

2.2.1 Terciární prevence

Prevence by měla předcházet represii a měla by být vždy na předních příčkách v zájmech společnosti – státu a sociální politiky. **Sociální prevenci** chápeme jako předcházení sociálně patologických jevů, kdy se chrání společnost před negativními jevy (dětská pornografie, prostituce, toxikomanie, vandalismus, nelegální obchod, xenofobie a jiné intolerance, které podmiňují nárůst kriminality a vzájemně se prolínají). Samozřejmě že je nemožné tyto jevy definitivně vymýtit, ač se o to společnost stále snaží, ale je třeba je regulovat, dostat pod kontrolu a dát najevo nesouhlas, protože nejhorší je tiše „zlo“ snášet. Prevence se dle zaměření na určitou skupinu dělí: **primární**, která působí prakticky na celou společnost, hlavně na rodinu a mládež, jež je ještě prosta kriminogenních jevů. **Sekundární** prevence je aplikována již na užší skupinu – a to většinou na mladistvé, kteří jsou ohroženi negativními faktory a pohybují se v delikventním prostředí, jako je rodina či parta. Mezi aktivity sekundární prevence můžeme počítat různé činnosti neziskových organizací, programy nízkoprahových zařízení pro mládež, snahy obcí o kulturní a sportovní rozvoj, programy škol ke smysluplnějšímu trávení volného času u dětí atd. **Terciární** prevence je charakterizována následným zacházením s již trestanými osobami, aby se předcházelo opakování trestné činnosti, stejné skutkové podstaty ale i jiné a snižovala se tak míra recidivy – individuální i generální. Zásadními principy terciární prevence je její individuální přístup, který analyzuje všechny faktory působící na pachatele a způsobující dezintegrační propast a snaha o ovlivňování společenských poměrů. (Arnoldová, 2004) Příkladem terciární prevence může být program „Korespondence s vězni“ v organizacích Maltéžská pomoc, Diakonie ČCE nebo Charita. Dobrovolníci si dopisují s vězni s vyšší trestní sazbou a tím jim zpříjemňují čas, nenásilně na ně působí a svým příkladem života je určitým směrem ovlivňují.

Kriminogenními faktory ale i kriminalitou jako takovou se zabývají strategie **prevence kriminality**. V ČR jako systematicky pojatá činnost na úrovni vlády začala prevence kriminality fungovat od roku 1993. Dlouhodobé zkušenosti přispěly k potřebě tvorby efektivnějšího a kvalitnějšího konceptu péče - vládní usnesení č. 341/1994 k „Programu sociální prevence a prevence kriminality – aktuální stav a východiska do roku 1996“. Úkol byl zadán Ministerstvu práce a sociálních věcí v koordinaci s Ministerstvem spravedlnosti. Společným cílem bylo uspořádat systém kontinuálního resocializačního působení. Od té doby vzniklo několik strategií, realizovaly se různé projekty a vznikaly nové subjekty v rámci prevence kriminality (např. Probační a mediační služba ČR). Pro nás aktuální je „Strategie prevence kriminality na léta 2012-2015“, tento předkládaný dokument plní cíle dané „Programovým prohlášením vlády ČR“. Vedoucí úlohu má tedy stát za součinnosti vládních institucí, občanské společnosti a obchodního sektoru s respektem k mezinárodnímu doporučení, hlavně ze strany OSN. Víze cílového stavu prevence kriminality v ČR je z části naplňována touto strategií a aktivity k ní směřované snižují míru a závažnost trestné činnosti, jejích příčin a následků a zvyšují pocit bezpečí občanů. V žádném případě tyto aktivity nespádají pouze do kompetence trestní justice a prosazování práva. (www.mvcr.cz)

2.2.2 Postpenitenciární péče

Touto péčí můžeme rozumět následnou péči o propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody v návaznosti na ucelený průběh kontinuální péče a jejího kladného završení – eliminaci recidivy, i když to je nikdy nekončící proces. Rozsah postpenitence se však nevztahuje pouze na propuštěné pachatele z výkonu trestu odnětí svobody po „odsezení“ si trestu, ale i na podmíněně propuštěné, propuštěné z výkonu zabezpečovací detence, mladistvé z výkonu ústavní a ochranné výchovy, mladistvé pachatele propuštěné z věznic pro mladistvé a v neposlední řadě pachatele po výkonu jiného trestu než nepodmíněného trestu odnětí svobody - alternativního trestu. Okruh osob, kterým se poskytuje pomoc je vymezen v §52 ve vyhlášce MPSV č. 182/1991 Sb. (Černíková a kol., 2008).

Nejrizikovějším obdobím pro recidivu je právě první rok po propuštění z výkonu trestu (Buchtová in Justová, 2009). Pachatel zakouší realitu podobnou té, ve které je člověk přestěhovaný do země s odlišnou kulturou, hodnotami a kulturou. Také proto se tomuto jevu říká „kulturní šok“. (Bučko in Justová, 2009) Ve fázi ukončování trestu a přechod na „svobodu“ činí člověka křehkým, nedůvěřivým, depresivním, vznětlivým a dezorientovaným, jenž potřebuje individuálně dlouhou dobu na **sociální rekonvalescenci**. Zatím je ale „hrozen do vody“ a musí plavat - začít řešit otázky přežití. Podle Pavla (40), který si odseděl 16 let ve vězení:

„Nechceme finanční injekci, ale nejvíce ze všeho potřebujeme, aby nám lidi věřili“. Říká také, že ostatní vězni kvitují potřebu změny náhledu na svět, získat si důvěru v lidi a nebýt zatvrzenými. Snaha však musí přijít i z opačné strany – od lidí, zanechat předsudky a pustit bývalé vězně mezi sebe. A to je právě úkolem sociálních pracovníků, aby měnili zažitá myšlení ve společnosti a šířili dobré příklady těch „napravených“.

Dobrym příkladem postpenitenciární péče je zařízení Exodus v Nizozemsku, což je systém bytů, v nichž se učí znovu samostatně bydlet motivovaní bývalí vězni. Výběr obyvatel každého domu je zásadní pro to, aby efektivita resocializace byla co nejvyšší a nedocházelo k selhání. Ubytovaný obdrží na začátku individuální plán, který je zaměřený na práci, bydlení, vztahy a smysl života. Každý přijatý rezident, ať dobrovolně či na příkaz soudu, musí dodržovat přísná pravidla zakazující požívání alkoholu a agresivní jednání, jinak je vyloučen. Ředitel věznice Rien Timmer říká, že se ukázalo, že dva roky po opuštění projektu Exodus opakovalo svůj trestný čin 47 % rezidentů. Celková míra recidivy je nižší než se očekávala. Nejen že se tu učí samostatně bydlet, ale i udržovat a navazovat vztahy a především si najít práci a bydlení po 12 měsíční hranici možného pobytu zde. Exodus se domlouvá přímo se zástupci obcí a stavebními firmami a zajišťuje dostupné byty pro své úspěšné rezidenty, kteří program dotáhnou až do konce. (Barochová in Sociální práce/Sociální práce, 2012) U nás je bez absence takovéto specifické služby míra recidivy tj. podíl odsouzených opakovaně vězněných 60 %, udává Petra Zdražilová, vedoucí Oddělení dohledu nad omezováním osobní svobody, Kancelář veřejného ochránce práv (In Sociální práce/Sociální práce, 2012).

2.3 Intervenované oblasti pachatelova života

V tomto oddílu kapitoly je již třeba se zaměřit na konkrétní problémy, které propuštěný řeší. Pro naše potřeby si představíme tzv. průměrného pachatele – muže 18-62 let, protože ženy a mladiství jsou v průběhu penitenciární péče odděleni a je s nimi po dobu trestního řízení a výkonu trestu zacházeno specifickým způsobem. Zmíníme především nástroje sociální politiky státu – některé sociální služby a dávky sociální pomoci (spadající do pomyslného třetího pilíře sociálního zabezpečení), které obecně slouží k zajištění potřeb konkrétních skupin obyvatelstva. Měsíčně je, podle Měsíčních statistických hlášení VS ČR, z věznic v České republice propouštěno průměrně 450 - 500 vězňů (www.vscr.cz). Velká část těchto lidí se nemá „kam“ vrátit, nemá zázemí a rodinu a samotné znovunabytí svobody je pro ně krajně zátěžová věc, proto potřebují jakousi nabídku péče, která se zasadí o lepší překonávání průvodních konsekvencí propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Zmiňované oblasti jsou vy-

brány pro dojem větší důležitosti, opomíjíme protentokrát oblasti, jako jsou zdraví, závislosti, duševní poruchy, vzdělání a další.

2.3.1 Rodina a bytová situace

Propuštěný z VTOS, ať už po odsezení si řádného trestu nebo podmíněně propuštěný, je zvláště zranitelný k vnějším vlivům. Širší rodina by měla být prvním zdrojem pomoci a podpory. Ale co když odsouzený rodinu nemá, nebo se s ní rodina odmítá stýkat, či on se odmítá stýkat s ní? Pak by měl přijít na řadu stát v přenesené působnosti, který v rámci své sociální politiky poskytne alespoň standardní péči o maladaptované a dezintegrované jedince. Prvními kroky při návratu z vězení je zažádání si (na Úřadu práce) o přiznání **dávky pomoci v hmotné nouzi**, určenou mimo jiné přímo pro propuštěné z VTOS. Za osobu v hmotné nouzi může orgán (dle § 2, odst. 6 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů) považovat též osobu, která v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením. Písmeno a) pak praví, že tou osobou je ta, která je propuštěna z výkonu zabezpečovací detence, z výkonu vazby, nebo z výkonu trestu odnětí svobody. Jedná se o jednorázovou dávku – **mimořádná okamžitá pomoc** (§ 37, písm. e)), která se stanoví jednorázově až do výše 1000 Kč s ohledem na okamžité nezbytné potřeby, kdy se celková výše stanoví s přihlédnutím k úložnému a k prostředkům, které osoba obdrží při propuštění. Při opakované výplatě však celková suma nesmí překročit 13 640 Kč, tedy čtyřnásobek životního minima jednotlivce. Za tyto peníze si tedy propuštěný v první řadě opatří doklady, které mu umožní fungovat dále. Zbýlými dvěma dávkami hmotné nouze jsou opakující se – **příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení**. Nárok na příspěvek na živobytí má opět „osoba, která se nachází ve stavu hmotné nouze, jestliže její příjem a příjem společně posuzovaných osob po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky životního minima“ a k tomu komplementárně – nárok na doplatek na bydlení má „osoba, jejíž příjem a příjem společně posuzovaných osob dosahuje sám nebo spolu s příspěvkem na živobytí částek živobytí, ale nepostačuje k zabezpečení odůvodněných nákladů na bydlení a na služby s bydlením bezprostředně spojené.“ (Krebs, 2007, str. 280) Pro výpočet výše těchto dávek (i testovaných dávek státní sociální podpory) se používá částka životního minima, která je minimální hranicí peněžitých příjmů fyzické osoby k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb a pod níž nastává stav hmotné nouze. Částka **životního minima** jednotlivce činí měsíčně 3410 Kč, **existenční minimum** činí 2200 Kč (k 1. 1. 2013). (zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů).

Jako další z nástrojů sociální politiky můžeme také zmínit druhý pomyslný pilíř sociálního zabezpečení – **státní sociální podporu**, jejíž dávky se snaží chránit a podpořit rodinu jako takovou a orientují se hlavně na dítě. Jsou to, podle § 2 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a) dávky poskytované v závislosti na výši příjmu – přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné, b) ostatní dávky – rodičovský příspěvek, dávky péstounské péče a pohřebné.

Dalším nástroji jsou **sociální služby** (sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence), které najdeme v plném znění v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Nastaveny jsou tak, aby byly přístupné pro jakoukoliv specifickou skupinu obyvatel, a aby reagovaly na nepříznivou sociální situaci, vyvolanou např. omezením či ztrátou schopností z důvodu věku, zdravotního postižení, odlišného způsobu života vedoucího ke konfliktu se společností či selhávání v krizové situaci a které dokážou pokrýt základní životní potřeby a garantovat tak vzájemnou solidaritu. Protože osoba propuštěná z VTOS může spadat do rizikové skupiny pro multifaktoriální kontext svých problémů, které ji do nepříznivé situace při absenci sociální intervence dostanou, nabízí se pro ni takřka všechny služby, jak formou terénní, ambulantní tak pobytovou. Sociální intervence, či chceme-li sociální pomoc, se snaží navrátit občanu sociální suverenitu, pomoci mu překonat přechodné stadium sociálně-ekonomické indispozice a zabránit tak propadu občana do trvalé sociální závislosti, která mu zamezuje fungovat soběstačným životem. (Krebs, 2007)

Jako reakce na stav propuštěného z VTOS se soustředí právě **služby sociální prevence** – které se snaží eliminovat důsledky spáchaných trestných činů v minulosti a jejichž cílem je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé situace a chránit tak společnost před vznikem dalších nežádoucích jevů. Jsou většinou poskytovány bez úhrady. Z výčtu služeb zmíníme (Matoušek a kol., 2011):

- telefonická krizová pomoc,
- azylové domy,
- nízkoprahová denní centra,
- krizová pomoc,
- terénní programy,
- sociální rehabilitace,
- noclehárny a další.

Služby sociální péče, jsou již většinou poskytovány za nějakou finanční částku a propuštěný jich využívá v případě, že jeho stav vyžaduje nápomoc při zvýšení fyzické a psychické

ké soběstačnosti pro zapojení do běžného života společnosti v nejvyšší možné míře. Jsou jimi například (Matoušek a kol., 2011):

- osobní asistence,
- podpora samostatného bydlení,
- centra denních služeb,
- chráněné bydlení,
- odlehčovací služby,
- týdenní stacionáře a další.

Akutní bytovou situaci řeší propuštění nejčastěji právě výše zmíněnými službami. První kroky osoby propuštěné z VTOS a zároveň bez přístřeší míří na některou z nocleháren: „...a tak jsem musel jít na noclehárnu Armády spásy, ale i tam musíte mít těch třicet korun na přespání...“ **Noclehárny** poskytují službu na jednu noc – zajištění podmínek pro osobní hygienu a poskytnutí přenocování. Místo zde určitě nemá nikdo rezervované, a tak když chce přespát i zítra, musí si vystát třeba hodinovou frontu před otevírací dobou. Využívání nocleháren tedy není dlouho udržitelným řešením. Přes zimu jsou navíc podobná zařízení dost naplněna. Osoby bez přístřeší si také prostřednictvím sociálního kurátora zařizují ubytovny. Bohužel ani tato zařízení se nedají nazvat domovem. **Ubytovny** jsou často v soukromém vlastnictví osob, které se snaží na chudých lidech vytěžit maximum, nájmy jsou přestřelené a bytové podmínky neodpovídají ceně za ně zaplacené. Dost lidí má podobné zkušenosti jako tento člověk: „Ubytovny byly většinou dost hrozné, společné lednice, společné sanitární zařízení – všechno si musíte vydezinfikovat, abyste něco nechytli...“ Nelze se proto divit, že tyto podmínky některé jedince donutí vrátit se zpět do vězení, kde jsou zvyklí na určitý životní standard. Na druhou stranu, „...i fešácký kriminál nevede k nižší recidivě. Naopak určité sociální skupiny se tam pak chtějí v uvozovkách vrátit.“, tvrdí bývalý ministr spravedlnosti Jiří Pospíšil v pořadu Máte slovo na ČT 1 (12. 12. 2013). **Azylové domy** jsou pak řešením v případě, kdy jsou určeny i pro muže, nebo celkově pro rodiny s dětmi, ale vyžadují bezproblémové chování a aktivní přístup v řešení své situace.

2.3.2 Zaměstnání a finanční situace

Z výzkumu provedeného IKSP vyplývá, že největší problém při resocializace osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody je právě nemožnost najít si zaměstnání a tento fakt značně zvyšuje riziko recidivy. (Karabec a kol., 2004) V celkové populaci je několik rizikových skupin lidí, které jsou více než ostatní ohroženy nezaměstnaností. Bývalí vězni mohou právě spadat zároveň do několika skupin najednou. Jsou to lidé s nízkou kvalifikací a nízkým

vzděláním vůbec. V současnosti, kdy je procento nezaměstnanosti k únoru 2014 8,6 % (www.kurzy.cz), jsou ohroženi naopak i lidé „překvalifikovaní“, co absolvovali několik škol a málokde si je mohou dovolit. Dalším ohrožujícím kritériem je **pohlaví** – ženy bývají častěji propouštěny než muži. Jistá míra diskriminace se objevuje u uchazeček o zaměstnání, které se starají o malé dítě, nebo nemají dostatečnou kvalifikaci. Co se týče **věku**, obtížněji zařaditelní jsou „čerství“ absolventi středních a vysokých škol (zhruba do 25 let). Vyšší riziko ztráty zaměstnání naopak hrozí i u lidí nad 50 let věku. V neposlední řadě musíme zmínit i prediktivní faktor – **sociální kategorie**, která předurčuje zaměstnanost u určitých struktur obyvatelstva. Zařazují se sem lidé z nejnižších sociálních vrstev, minoritních etnických skupin a přistěhovalci. Také lidé se zdravotním a sociálním handicapem mají ztíženou pozici na trhu práce, i když zaměstnavatelé zaměstnávající více jak 25 osob musí zaměstnat 1 osobu se sníženou pracovní schopností z důvodu zdravotního postižení (kvóta 4 %). Záznam v rejstříku trestů však není státem uznaný handicap. Člověk propuštěný z výkonu trestu se tak navzdory počáteční snahy napojit se do mainstreamového proudu může zařadit do skupiny tzv. underclass, což je skupina izolovaná a exkludovaná majoritní společností. To má za následek postupný úbytek adaptačních schopností a nastává sociální deprivace z vyčlenění. (Vágnerová, 1999)

Pomoc sociálního pracovníka při získání zaměstnání je dle Justové nejučinnější nástroj pro adaptaci na nové podmínky. Práce může být zpočátku „jakákoliv“, než klient získá pracovní návyky, finanční svobodu, jistotu a svobodu v rozhodování. Po té si může hledat perspektivnější zaměstnání, které řeší celý komplex problémů sestávající z řešení pohledávek z minulosti, placení výživného na děti a aktuálního ubytování a stravování. Pocit ze získané práce je nenahraditelným, co se týče schopnosti znovu se postarat sám o sebe. (Justová, 2009)

Jedním z prvních kroků po výstupu z věznice je doporučováno propuštěným dostavit se na **úřad práce** v místě evidenčně hlášeného pobytu, pokud nedošlo ke zkontaktování již před propuštěním. Na ÚP je vhodné se zaevidovat prostřednictvím „Žádosti o zařazení do evidence zájemců a uchazečů o zaměstnání“, z čehož samozřejmě plynou práva i povinnosti, které jsou zaznamenány v zákoně č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. Je důležité si s sebou přinést **doklady**, které pomůže zajistit sociální pracovníce ve věznici – doklad totožnosti, zápočtový list z posledního zaměstnání a potvrzení z věznice o případném pracovním zařazení a výši výdělků. Evidence na úřadu práce umožní nejenom využít nabídku aktuálně volných míst či případnou rekvalifikaci, ale i předcházet vzniku nedoplatků na zdravotním a sociálním pojištění do budoucna. Na registraci na úřadu práce je rovněž vázáno poskytnutí dalších sociálních dávek v případě, kdy se zaměstnání nepodaří sehnat v blízké době po propuštění. Za těchto okolností je doporučováno podat žádost řediteli

věznice o prominutí povinnosti uhradit náklady spojené s VTOS. (www.zamestnanost.poradna-prava.cz) Jinak samotný výkon vazby, VTOS a výkon zabezpečovací detence je překážkou pro zařazení do evidence uchazečů o zaměstnání. Propuštěný má také nárok na **podporu v nezaměstnanosti**, pokud splní zákonné podmínky, tj. odváděl v posledních 12 měsících sociální pojištění. Dobrým začátkem je přihlášení se prostřednictvím ÚP do místně příslušného **Job klubu**, což je poradenský program, který předává uchazečům dovednosti jako – orientování se na trhu práce, umět si vyhledat zaměstnání, umět si vytvořit portfolio a životopis, finanční gramotnost a jiné konkrétní nácviky. Pro reálnější šanci získat zaměstnání je praktické se zapojit do **rekvalifikačního kurzu**, kde uchazeč o zaměstnání získá buď novou kvalifikaci, nebo si prohloubí a obnoví starou kvalifikaci pro výkon nové profese. Při určení efektivní rekvalifikace se vychází z dosavadních zkušeností, schopností, zdravotního stavu, dosavadní kvalifikace a dalších osobnostních parametrů. (www.portal.mpsv.cz) Lepšímu uplatnění na trhu práce by prospělo využívat také více nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti – daňové zvýhodnění zaměstnavatelů a jejich podpora mzdovými příspěvky, potlačování práce na černo a podpora praxe rovných příležitostí. (Oufředníčková in Sociální práce/ Sociálna práca, 2012)

Je-li jedinec zaměstnán v legálním zaměstnání - pracovním poměru, což je ideální varianta, je ze zákona účasten na **sociálním pojištění** (nemocenské a důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti), což je pomyslný první pilíř sociálního zabezpečení. Také je mu z hrubé mzdy strhávána částka na **veřejné zdravotní pojištění**, které je povinné pro všechny, kteří mají trvalý pobyt na území ČR. Za lidi odsouzené k nepodmíněnému trestu odnětí svobody platí obligatorní veřejné pojištění stát (zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění a zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na veřejné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů). (Arnoldová, 2004) O odsouzené ve VTOS je v těchto otázkách postaráno a proto po tom, co jsou propuštěni, tyto záležitosti moc neřeší. Je tedy také na pomáhajících pracovnících, aby i na tyto, na první pohled okrajové věci, nezapomínali, protože pak zbytečně narůstají dluhy. **Sociální poradenství** týkající se zaměstnání a finanční situace propuštěného patří do základního poradenství ohledně nepříznivé sociální situace vůbec a je oproštěno od hrazení poplatku (§ 2 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

Jednou z hlavních překážek při shánění zaměstnání je požadavek zaměstnavatelů doložit **výpis z rejstříku trestů**. Dle zástupce firmy CDV služby, s. r. o., poskytující komplexní služby v oblasti úklidu a působící na českém trhu od roku 1993, je požadování firem při náboru pracovníků výpisu z rejstříku trestů pouze zvykovým právem, které nemá oporu v zákoně. Přesto to 80 % firem v ČR vyžaduje, včetně nich. I když někde je záznam v rejstříku trestů

překážkou v navázání pracovního poměru, jejich firma zaměstnává několik bývalých vězňů a dokonce si je chválí. Musí být však motivovaní a pracovití. (Prison Family and Art Fest, 2013)

Rejstřík trestů je rozpočtová organizace podléhající Ministerstvu spravedlnosti ČR. Obecně se jím ale rozumí evidence skutečností významných pro trestní řízení v případě konkrétní osoby. Rejstřík trestů vydává opisy a výpisy z evidence. Opisy uvádí veškerá odsouzení, i ta, která nebyla na žádost odsouzeného zahlazena. Slouží především orgánům činným v trestním řízení (OČTŘ), MSp ČR či prezidentské kanceláři a zobrazují se zde všechna trestní řízení, vedená proti konkrétní osobě. Na druhou stranu výpisy obsahují jen odsouzení, která nabyla právní moci a nebyla ještě „smazána“ - zahlazena. Výpis se dává na žádost soudu, státního zastupitelství, či osoby, jíž se týká, pro jiné než trestně-procesní potřeby. **Žádost o zahlázení odsouzení** (najdeme v zákoně č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, aktualizace k 1. 1. 2014) se podává nejčastěji právě v případě, kdy propuštěný žádá o zaměstnání, aby údaj o jeho odsouzení nebyl viditelný ve výpisu (ale jen v opisu). U nepodmíněného trestu odnětí svobody lze zahladit jen na žádost odsouzeného, pokud vedl po VTOS nepřetržitě řádný život: po dobu 15 let, jestliže byl uložen výjimečný trest; po dobu 10 let u trestu, který činil více než 5 let; po dobu 5 let u trestu více než na 1 rok a po dobu 3 let u trestu nepřesahující 1 rok. O zahlázení rozhoduje předseda senátu okresního soudu, v jehož obvodu v době podání měl odsouzený bydliště. Počítá se skutečná délka trestu, ne doba faktického propuštění. Nemusí se žádat u některých trestů, protože po jejich vykonání se na odsouzeného hledí, jako by nebyl nikdy odsouzen, např. u podmíněného trestu odnětí svobody, trestu obecně prospěšných prací nebo při peněžitém trestu za nedbalostní trestný čin, nesmí se však proměnit na nepodmíněný trest. (www.trestni-rizeni.com)

Velkým problémem, který se málokterému odsouzenému vyhne, jsou dluhy. **Dluhovou problematiku** řeší většina neziskových organizací pomáhající bývalým vězňům v návratu do života, ale i Probační a mediační služba ČR. Realizují projekty, které se snaží o sanaci dluhů u propuštěných i podmíněně propuštěných z VTOS s dohledem probačního úředníka, neboť jejich finanční situace je stěžejní příčinou opětovného páchání trestných činů. Například projekt „Začít nanovo“, který provozuje Rubikon centrum, o. s. si stanovil cíl předcházet předlužení, řešit již vzniklou zadluženost a zvýšit schopnost zapojit se do pracovního procesu. Kristýna Makovcová a Lucie Streichsbierová, odpovědné za koordinaci projektů v tomto sdružení úspěšnost svých programů komentují takto: „...*my vlastně ve výsledku těmi našimi programy šetříme peníze společnosti. Těší nás na tom i naše úspěšnost, to je velký motivační prvek. Co se týče zaměstnanosti, tak každá pátá osoba, která s námi aktivně spolupra-*

cuje – pravidelně dochází, tak najde to zaměstnání a 80 % z nich vydrží dlouhou dobu zaměstnání. Rozhodně všichni vydrží déle, než jaká je zkušební lhůta – 3 měsíce. V oblasti zadluženosti máme zase 100 % úspěšnost v podávání osobních bankrotů u našich klientů. To pak člověk vidí, že to má smysl...“

Příčinami dluhů jsou především: nehrazení výživného, rozsáhlá majetková trestná činnost, „zalepení“ půjčky novou půjčkou, běžné pohledávky (telefon, zdravotní pojištění aj.), náklady spojené s trestním řízením a pobytem ve vězení. Tyto projekty by měly hlavně působit na postoje klienta, který má sníženou schopnost odkládat uspokojení svých potřeb a celkově se mu nedaří nakládat s financemi, základem je finanční gramotnost. Od roku 2008 u nás v rámci činnosti Probační a mediační služby ČR funguje program „**Sanace dluhů**“, který vznikl po vzoru švýcarské probační služby, jenž ho úspěšně realizuje už 30 let. Spočívá v přísných kritériích a jsou do něho vybráni jen ti propuštění, kteří mají vůli a schopnost dluhy splácet. Zdarma sdružuje věřitele i dlužníky. Další odbornou platformou je **Aliance proti dluhům** z roku 2011, kterou iniciovali zástupci odboru prevence kriminality MV ČR, PMS ČR a Rubikon o. s. (Roučková, 2011)

Absurdnost dluhové pasti částečně vystihuje případ ženy, čekající na svého muže, který si „odpykával“ čtyř a půlletý trest za neplacení výživného na děti. Ve snímku „Rodina počká“ (2013) dokumentaristy Petra Mikšíčka říká: „...sedí za to, že neplatil alimenty. Ve vězení ale nemůže sehnat práci, tudíž nemůže dluh na alimentech splácet a narůstá mu dluh ještě víc. A my jsme stejně bez peněz. Je to začarovanéj kruh...“ Informace o své platební morálce a bonitě lze zjistit hodnověrně na čtyřech oficiálně uznávaných **registrech dlužníků** v Česku, tj. „Bankovní registr klientských informací“ (BRKI), „Nebankovní registr klientských informací“ (NRKI), „SOLUS“ a „Centrální registr úvěrů“ (CRÚ).

3 Subjekty podílející se na postpenitenciární péči

Pachatelé propuštění z VTOS jsou lidé, kteří se, oproti třeba seniorům nebo dětem, netěší výrazným projevům občanské pomoci. Často jsou přehlíženi a nikdo se k nim raději nehlásí, a přesto tito lidé z důvodu někdy nedosažitelné a zdlouhavé pomoci ze strany pomáhajících profesí potřebují akutní pomoc nejbližších spoluobčanů, kteří dokážou poradit, kam si zajít, na koho se obrátit, dokážou poskytnout základní materiální potřeby atd. Jedná se o pomoc v rámci širší komunity. Občanská pomoc musí být ovšem ve finále doplněna, navzdory svému velkému významu, o odbornou intervenci. Ve třetí kapitole se pokusím nastínit sociální práci, která je poskytována stěžejními institucemi v rámci postpenitenciární péče v ČR, jak na dobrovolné bázi (neziskové organizace, kurátoři), tak i soudem nařízené (v rámci PMS ČR). Text je prokládán názory odborníků, kteří pracují v rámci jednotlivých složek kontinuální péče – sociální kurátor, probační úředník a 3 pracovníci z neziskového sektoru (pozn.: vybráni byli podle délky vlastní praxe a oblasti péče). Jejich názory jsem získala prostřednictvím strukturovaných rozhovorů tvořených 7 otázkami. Plné znění rozhovorů je uvedeno v Příloze. Primárně mne zajímalo, jak vnímají respondenti provázanost složek kontinuální péče a své místo v systému. Dále jsem si dala za úkol zjistit, jaký mají názor na úroveň postpenitenciární péče z hlediska pokrytí potřeb propuštěných z VTOS s ohledem na jejich zdárnou resocializaci. Výsledek šetření je shrnut v závěrečné polemice.

3.1 Státní sociální správa

Odborná pomoc musí být pochopitelně nějak organizovaná a kontrolovatelná. Ve prospěch všech občanů zde jako hlavní aktér koná stát, který tento soubor činností nazývá **sociální správou**. Ta je definována jako cílené, soustavné, organizované, řízené a formalizované úsilí státu a jeho orgánů směřující k veřejnému blahobytu (angl. *welfare state*). Státní sociální správa má **veřejnoprávní** povahu, která umožňuje občanům a soukromým organizacím užívat jejich práva a svou sociální politikou působí jako subjekt integrující činnost ostatních subjektů, k tomu určenými formálními mechanismy – rozhodovacími, realizačními, donucovacími a kontrolními. Spolu s komerčními a neziskovými organizacemi vzniká síť zařízení poskytující pomoc a sociální služby. Sociální správa stojí na principu subsidiarity, kdy první článek pomoci by měl být bližší a až jako „poslední“ stát - ten garantuje jen nezbytné minimum pro ty, kteří se o sebe z různých důvodů nedokážou postarat. V této části uvedu výšeč státní sociální správy, která se ať už přímo či nepřímo zaměřuje na propuštěné z VTOS. (Tomeš, 2009)

3.1.1 Výkon státní sociální správy

Obecně úkolem veřejné správy je bezpečnost a obrana státu, ochrana veřejného pořádku, zahraniční politika, hospodářská politika, sociální, zdravotní a školská sféra. Jedna z pěti bazálních oblastí, která nás zajímá, ta sociální, je Beveridgem (1942) popsána jako: „*úsilí proti nigramotnosti, nemoci, nezaměstnanosti, chudobě a sociálnímu vyloučení. Obdobně tedy sociální správa zahrnuje správu zaměstnanosti, zdravotnictví, ochrany práce, sociálního zabezpečení, sociální péče a služeb a základního povinného školství*“ (in Tomeš, 2009, str. 24) Jednotlivá odvětví sociální správy jsou v současné době zahrnuta pod pojem „**sociální ochrana**“ v Evropské sociální chartě a v Úmluvě mezinárodní organizace práce č. 102 o sociálním zabezpečení (minimální standardy). Jedná se o odvětví, která s naším tématem explicitně nesouvisí, ale trestaných osob, jako právoplatných občanů, se v určitých směrech a životních fázích bezpochyby týkají, nebo týkat budou. Jde o: podporu v nemoci a invaliditě, pomoc při vzdělávání, bydlení, migraci, podporu rodiny, ochranu práce a podporu zaměstnanosti, sociálně-právní ochranu žen a dětí a další. Sociální ochranu vykonávají příslušné orgány veřejné sociální správy – podle hierarchie – poradní orgány Poslanecké sněmovny a Senátu činné v sociální správě, poradní orgány při úřadu vlády, ústřední orgány vlády (MPSV, MSp, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo zdravotnictví a zbylá ministerstva), kraje a krajské úřady, obce a obecní úřady, obecní úřady obcí s přenesenou působností a obecní úřady obcí s rozšířenou působností a zájmové veřejnoprávní korporace. (Tomeš, 2009)

Jmenovitě pak orgány, které se dostávají pravidelně do styku s touto problematikou:

- **Ministerstvo vnitra** je ústředním orgánem státní správy pro vnitřní věci. Spravuje agendu v oblasti evidence obyvatel. Vede bezpečnostní politiku státu a přímo odbor prevence kriminality, v rámci něhož řídí preventivní projekty. Také je pověřen migrační, azylovou a integrační politikou a dozoruje výkon samostatné působnosti krajů.
- **Ministerstvo práce a sociálních věcí** má široké pole působnosti v sociální oblasti. Řídí úřady práce, Českou správu sociálního zabezpečení, specializované ústavy sociální péče a Státní úřad inspekce práce. Metodicky řídí úřady práce, krajské a kompetentní obecní úřady a orgány činné v oblasti sociálních dávek, sociálních služeb a dávek v nezaměstnanosti a mnoho dalších úkolů.
- **Ministerstvo spravedlnosti** je ústředním orgánem státní správy pro soudy, státní zastupitelství, Rejstřík trestů, IKSP, PMS ČR a VS ČR, jejichž je zřizovatelem a řídicím orgánem.
- **Kraj a krajský úřad**, jako vyšší územní samosprávný celek, vykonává jak samosprávnou činnost, tak tu přenesenou – od státu. Zajišťuje úřadům práce odbornou a metodickou

kou pomoc a dozoruje nad obcemi a jejich úřady. Rozhoduje o registraci poskytovatelů sociálních služeb, vede jejich registr a kontroluje dodržování povinností těchto poskytovatelů, které i zřizuje a poskytuje jim dotace na provoz. Společně s nimi, obcemi a uživateli vytváří střednědobý plán na rozvoj sociálních služeb (komunitní plánování). Takže zčásti také ovlivňuje koncentraci a rozmístění sociálních služeb pro konkrétní skupiny občanů koncipovanými věcnými a finančními normativy (počet míst v zařízení, objem přidělených finančních prostředků).

- **Obec a obecní úřad**, jako nižší územní samosprávný celek, také vykonává činnosti v samostatné i přenesené působnosti. Ve spolupráci se státními orgány, občanskými sdruženími, církevními a jinými organizacemi vyhledávají občany, kteří potřebují sociální péči. Jako součást státu je povinna zaručovat určitý základní standard této péče, na kterou stát přispívá nebo jej dotuje ze státního rozpočtu. Obec z vlastních zdrojů také může provozovat svoje zařízení (příspěvkové organizace) a do určité míry přispívají na poskytované služby neziskovými organizacemi. (Tomeš, 2009)

Za zmínku stojí „sociální reforma“ někdejšího ministra práce a sociálních věcí, Jaromíra Drábka (funkční období od července 2010 do října 2012), která patřičně zahýbala výkonem dané státní sociální správy. Vzešla v účinnost 1. 1. 2012 a její konsekvence již přes dva roky můžeme sledovat a týká se 6 oblastí. **Jednotné výplatní místo** – všechny nepojistné dávky, včetně podpory v nezaměstnanosti, vyplácí Úřad práce ČR, který nově od obcí přebral výplatu dávek hmotné nouze, příspěvku na péči a dávek osobám se zdravotním postižením. Kontaktní pracoviště ÚP ČR jsou ve 410 místech. Obce vykonávají i po této změně činnost v oblasti sociální práce ve vlastní i přenesené působnosti. Byl jim proto zachován určitý počet zaměstnanců. Dávkové systémy vykonává přibližně 3700 osob. Markéta Musilová, sociální pracovnice Armády spásy v Tusarově ulici na Praze 7, která vede výkon trestu obecně prospěšných prací, má s ÚP své zkušenosti: „...*Vadí mi, že nefunguje úřad práce tak, jak by měl fungovat. To mne opravdu vytáčí, když tu mám uživatele, který je 3 měsíce bez dávek a pracovnice mu řekne, že s tím nemůže nic dělat. Vadí mi, že sebrali některé pravomoci kurátorům, třeba rozhodování o dávkách mimořádné okamžité pomoci. My už se tady o něco snažíme a pak narazíme na něco takového...Na úřadech práce jsou neochotní, nezvedají telefony a lidem se osobně prostě nevěnují. Měly by lidem pomoci shánět práci, rekvalifikační kurzy a místo toho se na ně přeřadí veškerá agenda dávek a nic se nezvládá. Klienti mi tu říkají: „já nejsem pro ně nic jiného než číslo“.*“ **Karta sociálních systémů** tzv. Skarta, která měla za úkol sjednotit výplatu a administraci nepojistných sociálních dávek a dávek v oblasti státní politiky zaměstnanosti, dlouho nevydržela a k 30. 4. letošního roku byla její platnost zrušena.

Změny v oblasti **rodičovského příspěvku** se můžou vztahovat na pachatele, kteří mají dosud funkční rodiny s malými dětmi a rodina tak přichází o živitele. Dále se reforma zaměřuje na **podporu osob se zdravotním postižením**. Nás ale zajímá zejména oblast **nezaměstnanosti**, upravující novela zákona o zaměstnanosti, která od výše zmíněného data přináší nové možnosti rekvalifikace, mění nástroje aktivní politiky zaměstnanosti a umožňuje spolupráci ÚP ČR s agenturami práce, která má zefektivnit a urychlit uplatnění na trhu práce. Tyto aktivity jsou také finančně podporovány Operačním programem Zaměstnanost z Evropského sociálního fondu na období 2014-2020 v gesci MPSV.

(www.socialnireforma.mpsv.cz)

3.1.2 Sociální kurátoři

Práce sociálního kurátora má v ČR dlouholetou tradici sahající do roku 1968, během které se jeho pozice upevňovala v odlišných typech organizačních struktur specializovaných pracovišť a konkrétních odděleních sociálních odborů – oddělení sociální prevence, oddělení sociálně-právní ochrany dětí, oddělení dávek hmotné nouze či jiných. Kurátoři působí na magistrátních úřadech, úřadech městských částí, městských úřadech a obecních úřadech obcí s rozšířenou působností (OÚORP). Jejich pracovní náplň, stejně jako působnost je vymezena v § 92 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kde se píše, že OÚORP koordinuje poskytování služeb a odborného sociálního poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením z důvodu předchozího možného umístění v rezidenčním zařízení (ústavní a ochranná výchova, zabezpečovací detence, VTOS) a zároveň s těmito zařízeními spolupracuje a navazuje kontakt i s dalšími územními samosprávnými celky, VS ČR a PMS ČR. Jak se tato spolupráce daří, hodnotí vedoucí oddělení sociální prevence na Praze 1 Pavel Pěnkava: „...*Co se týče orgánů činných v trestním řízení – Policie ČR, státní zastupitelství a tak, tak to funguje. Postupem času zjistili, že nás potřebují, my jim poskytujeme informace o klientech, dosažitelnost klienta, aby s nimi spolupracoval. Toto beru jako velký posun od 90. let, kdy nás brali jako někoho, kdo jim spíše ztěžuje práci, protože se zastává klientů. Co se týká těch organizací, co nám jsou „bližší“ – PMS ČR, neziskové organizace, tak tam je ta spolupráce dobrá. Co se týče Probační a mediační služby, tak tam se to vyvíjelo, ale už je to na úrovni, protože pochopili, že nejsme konkurence. S neziskovými organizacemi není vůbec žádný problém, až na některé historické excesy. Musím ale, přes všechnu chválu, zmínit, že nefunguje spolupráce s úřadem práce, z mého pohledu, v naší lokalitě...“ Cílovou skupinu tvoří kromě výše zmíněných osob, které se dostaly do konfliktu se zákonem, je proti nim vedeno trestní řízení, nebo jim byl VTOS podmíněně odložen, ještě osoby závislé na alkoholu a návykových látkách či*

osoby žijící nedůstojným způsobem života. Tato skupina bývá veřejností pojmenována jako tzv. nepřizpůsobivá, ale v žádném případě nejde o odbornou terminologii.

Jak jde doba dopředu, zvyšují se i nároky na jedince kladené společností a není divu, že mnoho lidí tento tlak neustojí a selhává ve svých sociálních rolích, nebo nejsou schopni se v nastalé situaci orientovat. Právě pro tyto případy je dobrovolně k dispozici sociální kurátor, jako koordinátor služeb. Jak se tyto služby vyvíjí, komentuje opět Pavel Pěnkava:

„Z mého pohledu vnímám určitý útlum rozvoje. Zažil jsem rozvoj v 90. letech, kdy snad každý týden přibývaly nové organizace, nové metodiky, nové zákony, ale bylo to dobrou, která už se nebude opakovat. V té době, jsem měl pocit, že to bylo dynamické. Teď mám pocit, že to stagnuje. Nejenom z důvodu peněz, které se omezují na určité služby, ale společnost je taková, že se brání tomu, aby se s těmi klienty pracovalo víc než je potřeba, víc než je jen nakrmit, ošatit, „hlavně aby tady nesmrděli“. A už nemá ideály jako – pomozte jim zařadit se do společnosti. Už to tak lidé nevnímají, spíše „aby nás to co nejméně stálo, aby nás tady neokrádali, neotravovali, nesmrděli na ulici, jinak se s nima nemazlete“. Devaluje se opravdový zájem a vše se řeší jakoby naoko, aby se neřeklo. Výsledek není dobrý...“ Tomuto se snaží čelit kurátoři svojí specifickou sociální prací, která rozhodně nespočívá pouze v důsledné administrativě, ale zaměřuje se hlavně na terciární prevenci před dalšími sociálně patologickými jevy a na osobní přístup ke klientovi. Tato sociální práce staví na nedirektivním způsobu jednání s uživatelem služeb, který si sám určuje intenzitu pomoci. Kurátoři využívají metody od terénní sociální práce, případové práce, přes odborné poradenství a krizovou intervenci až po socioterapii či depistáž jako screeningovou techniku. Svou činností se v konkrétní lokalitě podílejí na systému sociálních služeb a také v nadregionální úrovni nabízí sociální intervenci osobám ocitajícím se v mimořádně obtížné situaci, nebo jejichž životní styl obecně vede k rozporu s většinovými společenskými normami. Kvalitu a úroveň poskytovaných služeb zajišťují a kontrolují metodici sociální prevence, kteří také organizují metodické konzultace, pracovní porady a tematické konference. (Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence, 2010)

Případová práce založená na individuálním přístupu znamená pro Pavla Pěnkavu něco, co ho těší: *„Těší mne, že vidím kolem sebe lidi, kteří tuto práci přese všechno berou vážně, mají o ni zájem a dělají ji dobře. Nerezignují, neškodí, neodcházejí. Dále mne těší, že i přes tuhle bídu, jsme pořád stát, který služby poskytuje. Na každém z nás je zodpovědnost posouvat to dále. I pro mne je to důležitá informace, že jsem pro ty lidi čitelný, že mi věří, že to dělám, jak jen nejlépe umím. Jde o to, aby ten člověk nabyl přesvědčení, že mu sice v tomhle nemůžeš pomoci, ale že máš o něj zájem a že sem zase může příště přijít. To mne těší, že tohle jde po-*

řád dělat. Ještě mi nikdo naštěstí neřekl: „tohle nejde, musíš být tvrdší, musíš je vyházovat apod. Co mne netěší je společenská nálada.“

3.2 Nestátní subjekty

„Demokratický stát předpokládá existenci rozdílných zájmů různých skupin občanů, které si občané umí a chtějí vyřešit sami, svými územními a zájmovými organizacemi.“ (Šiklová in Tomeš a kol., 2009, str. 126) Stát a veřejnoprávní organizace nemohou pojmout všechny záležitosti týkající se všech občanů. Soustředí se hlavně na vnitřní a vnější bezpečnost, zahraniční politiku, stabilitu ekonomického prostředí a další činnosti. Na zájmy a individuální potřeby specifických skupin občanů však citlivěji reaguje tzv. třetí sektor – nestátní neziskové organizace (angl. *non-governmental organizations* – *NGO*), které vznikly na podkladě dohody či smlouvy občanů o jisté vizi, v našem případě o podpoře reintegrace trestaných zpět do společnosti a cílem jejich činnosti není zisk. Stát své občany chrání tím, že tyto činnosti v sociální sféře povoluje udělováním licencí k provozu, činnost spolufinancuje, dohlíží na profesní způsobilost k provozu činností formou akreditací a kontroluje dodržování zákona. V současné době vykonává **soukromoprávní sociální správu** v ČR několik desítek tisíc nestátních organizací, které měly doposud formy: **nadace a nadační fondy, družstva, občanská sdružení a odbory, obecně prospěšné společnosti, církve a náboženské společnosti** a jiné. (Tomeš a kol., 2009) S nabytím účinnosti nového Občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.) od 1. 1. 2014 se však podoby těchto právnických osob razantně mění a mnoho sdružení se tak potýká se změnami.

Občanská sdružení se mimo svých služeb, které poskytují, také podílí na **institutu převzetí společenské záruky za dovršení nápravy** při podání návrhu na podmíněné propuštění z VTOS (§331 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním), kterou dříve (po roce 1960) „přebíraly“ zájmové organizace typu Revoluční odborové hnutí či Socialistický svaz mládeže. Pro uplatnění tohoto kontrolního mechanismu je třeba splnit obligatorní podmínky (§88 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník). Při panelové diskuzi (Prison Family and Art Fest, 2013) na téma „Podmíněné propuštění z VTOS“ byly patrné určité neshody mezi zástupci veřejné správy a zástupci občanských sdružení. Probační úředník Jiří Mašín ze Střediska PMS ČR Nymburk (místně příslušná věznice Jiřice) se vyjádřil, že soudy tyto záruky neschvalují rády, pokud jejich poskytnutí nabízí neosvědčená občanská sdružení, u nichž nevidí kontinuitu práce, činnost je dosud neprověřená a chybí prezentace těchto záruk. PMS ČR tyto záruky poskytuje v souladu se zákonem a na základě dohody s VS ČR. Nově vzniklá občan-

ská sdružení si musí nejprve vybudovat dobré jméno a upozornit na sebe VS ČR a soudy, které dle zástupce občanského sdružení Maharal, pana Regala, stále neberou na vědomí existenci a potřebnost některých organizací. Konkrétně Maharal převzal záruku, za dobu své 12 leté působnosti, za 200 osob, z nichž pouze 3 osoby „selhaly“. Záruku přebírají sdružení za odsouzené, které si striktně vybírají po předchozím kontaktu s nimi, jejich rodinami, budoucími zaměstnavateli apod. a zavazují se tak, že dohlédnou na to, aby odsouzený vedl na svobodě řádný život. „...*Také jsme úspěšní v poskytování záruk, protože si ty osoby pečlivě vybíráme a přemýšlíme nad tím. Jsme s nimi v kontaktu už během VTOS, po výstupu a oni, když pak mají nějaký problém, tak nám zavolají, to je důležité. Je tu pro ně někdo, kdo je pochopí v tom, že si prošel tím samým a může říct: „Vím, o čem mluvíš, prošel jsem si tím taky, ale jde to zvládnout.“ A to je pak naše obrovská deviza, oproti třeba PMS. Když víte, že jste pomohli někomu dostat se přes ten okamžik, kdy je na scestí znovu udělat „tu blbost“, ale díky vaší podpoře pozná, že to lze vyřešit i jinak. Když máme zpětnou vazbu od někoho a víme, že dobře funguje, to je pro nás největší satisfakce.“* Říká ředitel sdružení Lighthouse Petr Shneedörfler.

3.2.1 Organizace zacílené pouze na trestané

V této části stručně představím některé nestátní neziskové organizace působící též na území Prahy, které si daly za úkol pomáhat a podporovat lidi čekající na propuštění a propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody a jejich rodiny a většinou vznikaly na osobních zkušenostech samotných tvůrců.

- **Za branou, o. s.** – historie sdružení navazuje na projekt Pevný bod pod záštitou Arcidiecézní charity Praha, kde tři zakladatelé sdružení Za branou společně podporovali propuštěné vězně. Z jejich společného úsilí vznikla tato organizace, jejímž ohniskem práce je podpora odsouzených, kteří mají vysokou motivaci a reálné schopnosti fungovat na svobodě. Obsahem činností je především praktická příprava (k zaměstnání a samostatnému bydlení), ne lidskoprávní ambice. Jediným projektem se stala **Svépomocná skupina osob blízkých lidem ve vězení** (2011), která byla reakcí na sdružením uskutečněná šetření ve věznicích Příbram, Pankrác a Kuřim. Z těchto šetření, zkoumající názory recidivistů na příčiny jejich opakovaných uvěznění, vyplynulo (celkem 59), že nefungující rodina a osobní vztahy nejvíce ovlivňují jejich chování. Sdružení proto soustřeďuje svoji pomoc hlavně na udržování vztahů ve VTOS a po něm a nezapomíná ani na duchovní život pachatelů trestných činů, při jejichž kontaktu přirozeně vybízí k duchovní účasti, která může ale i nemusí mít religiózní charakter. Předseda sdružení Pavel Frank říká, že rodinní příslušníci a partneři „*nejčastěji trpí samotou, stigmatizací a existenčními problémy a jak jsme zjistili, ocení i výměnu informací z vězeňství a trest-*

niho práva, což jsou oblasti, se kterými se většinou setkávají poprvé v životě a které jsou pro ně neznámé.“(www.zabranou.cz)

Rubikon centrum, o. s. (Sdružení pro probaci a mediaci v justici) – patří k těm prověřeným nestátním neziskovým organizacím, neboť funguje v České republice již od roku 1994. Působí v oblasti prevence kriminality, řešení nepříznivých následků trestných činů a integrace lidí s kriminální minulostí zpět do společnosti. Na základě dlouholeté praxe se zjistilo, že získání pracovního uplatnění je základním předpokladem úspěšné resocializace a s tímto korespondují i zkušenosti zahraniční, kde legální zaměstnání = život bez zločinu = až o polovinu nižší recidiva. Proto je v současné době hlavním cílem sdružení pomoci klientům uplatnit se na trhu práce. Od roku 2011 má sdružení povolení od Ministerstva práce a sociálních věcí ČR ke zprostředkování zaměstnání (podle §60 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti) a je tedy oprávněno k poskytování těchto služeb prostřednictvím **Pracovní agentury Rubikon**. Pracovnice Kristýna Makovcová a Lucie Streichsbierová: *„...pracujeme i se zaměstnavateli a díky nim se nám rozšiřuje síť firem, které nemají předsudky, jsou ochotny naše klienty zaměstnávat a nehledí na ten záznam v rejstříku. Myslím, že to je určitá forma ovlivňování veřejnosti. Také děláme programy „Hovory nanečisto“ a zveme tam buď spolupracující zaměstnavatele, nebo zaměstnavatele, kteří se ještě „nerozhoupaly“ jestli s námi chtějí spolupracovat. Zároveň jsou tam naši klienti, již prověření, které chceme někam doporučit, a vždycky je hezké sledovat, jak k tomu ti zaměstnavatelé přistupují před začátkem a po konci pohovorů. Na začátku do toho jdou jenom, že si to vyzkouší a na konci o tom sami otevřeně hovoří, jaké měli předsudky, že zjišťují, že to jsou normální lidé, kompetentní a že vypadají jako perspektivní zaměstnanci. Je hezké vidět, že se najde nějaký takový interaktivní nástroj, jako třeba tyto pohovory, které fungují jako osvěta formou zážitku. V současné době máme 50 aktivních spolupracujících zaměstnavatelů.“*

Organizace působí na území Prahy, Středočeského, Karlovarského a Ústeckého kraje a spolupráci lze navázat již během pobytu ve vězení, kde se realizují programy rekvalifikace a získání pracovních dovedností, řešení dluhů a aktivity při přípravě na propuštění. Dále klienti mohou na svobodě využít **spolupráci s mentorem** – vyškoleným laikem, který je provází v jejich nelehké situaci nebo **dluhové poradenství**. Rubikon centrum se také věnuje vzdělávání odborníků v této oblasti, nabízí **vzdělávací kurzy** a zvyšuje informovanost široké i odborné veřejnosti. (www.rubikoncentrum.cz) Jak si vede tato organizace mezi jinými, které mají v působnosti tuto cílovou skupinu: *„...Tak tady se nám trochu v uvozovkách konkurence zvedá, ale pořád je to jenom tady Praha a okolí. V ostatních regionech je to ale strašně špatné a v téhle oblasti pro nás vlastně neexistuje konkurence, což je škoda. Třeba na Moravě,*

kde je vysoké procento propouštěných, tak tam podobná větší organizace není. Ale možná v tomhle je také problém, že když už se nějaké neziskovky zabývají vyloženě touto cílovou skupinou, tak k tomu většinou nepřístupují komplexně, vždycky se zaměří pouze na jeden či dva konkrétní problémy, které potřebují ti lidé řešit, ale neberou to komplexně. Základní kámen úrazu u nich je v tom, že se musí řešit jak dluhy, tak zaměstnání a je to tak provázené, že jedno bez druhého řešit prostě nelze. A vlastně myslím, že kromě nás, žádná jiná nezisková organizace nenabízí řešení obojího zároveň.“

- **Na svobodě, o. s.** – toto občanské sdružení je relativně nové, vzniklo v březnu 2011 jako nezávislé sdružení jednotlivců a institucí, které spojuje společný zájem o nezáviděníhodnou situaci propouštěných vězňů. Organizace nabízí kompletní provázení osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody. V dubnu 2013 pořádalo toto sdružení 1. celostátní festival postpenitenciárního neziskového sektoru s názvem „**Netrestejme dvakrát**“, jejímž smyslem bylo oslovení odborné i laické veřejnosti formou kulturní akce a otevřít další diskuzi na téma „**Ekonomické a sociální problémy bývalých vězňů**“. (www.nasvobode.cz)

Lighthouse, o. s. – byl založen v roce 2010 a stejně jako ostatní organizace si klade za cíl pomáhat odsouzeným ve výkonu trestu a jejich rodinám. Svoje předešlé zkušenosti zhodnocuje v asistenci lidem při komunikaci se soudy, VS ČR a ostatními orgány státní správy a společně řeší problémy, které vyvstávají s výkonem trestu odnětí svobody a s výkonem vazby. Při řešení problémů je toto sdružení navázáno na Generální ředitelství VS ČR, státní zastupitelství, sociální odbory úřadů, pobočky úřadů práce, PMS ČR a věznice, v nichž vykonávají trest jejich klienti. Dále spolupracuje s neziskovými organizacemi jako Český helsinský výbor (publikace Maminka ve vězení; asistované návštěvy dětí z dětských domovů do Věznice Světlá nad Sázavou), Za branou, o. s. či Unie katolických žen. Podle pracovníků sdružení je znát rozdíl v jednání s ostatními neziskovými organizacemi a na druhé straně složkami státu. Nefunkční a zastaralé myšlení některých úředníků a nepokrokové zákony jsou často překážkami v systému znemožňujícím změnu k lepšímu, spolu s obecným nastavením společnosti. Dále se také účastní seminářů a setkání pořádaných v rámci spolupráce státního a nestátního sektoru nesoucích v interdisciplinárním duchu. (www.os-lighthouse.cz) Spolupráci hodnotí ředitel sdružení: „*V tuhle chvíli, myslím, fungují dobře neziskovky a kurátoři. My s nimi máme dobré zkušenosti a zjišťujeme, že se tím dá projít a nějaká kontinuální péče se tam dá nastavit. Není to ale tím systémem, že by byl tak dobře nastaven, ale tím, že narazíte na lidi, kteří vám vyjdou vstříc a mají pochopení. Máme několik příkladů dobré praxe, kdy spolupracujeme například s psychologkou ve věznici, dále s léčebnou v Červeném Dvoře u Českého Krumlova, pak se nám podařilo navázat na spřízněné duše v PMS ČR a i s kurátorkou, která má dotyč-*

ného na starosti po výstupu. V konkrétním případě nám sice ředitel neumožnil přístup do věz-nice, paní soudkyně už je skeptická po opakujícím se činu a navíc bere neziskovky jako celek, na němž se dá „postavit živnost“. Přesto se nám podaří toho člověka dostat z vězení a rovnou, bez prodlevy, ho poslat do léčebny s tím, že za něj poskytneme záruku. Tedy kontinuální péče u tohoto konkrétního člověka probíhá výborně, protože se nám podařilo sestavit řetězec lidí, kteří to chápou, pomůžou rádi a neberou svoji práci „od osmi do čtyř“.

- **Mezinárodní vězeňské společenství o. s.** – vzniklo v České republice v roce 2010 a od roku 2011 je součástí největší křesťanské světové dobrovolnické organizace v oblasti vězeňství Prison Fellowship International, která vznikla roku 1976 a angažuje se v 127 ze-mích. Toto ekumenické hnutí se nezabývá primárně evangelizací či duchovní péčí, ale užívá dobrovolnické programy zaštiťující organizace a iniciuje legislativní změny v péči o odsouze-né, propuštěné, jejich děti a oběti trestných činů. Sdružení se zaměřuje na nejobyčejnější po-skytnutí podpory – návštěvou, zasláním dopisu, posláním jídla a oblečení, ale i na globální otázky ohledně prevence kriminality, bezdomovectví, upozorňují i na nedostačující péči po výstupu z VTOS a další. Programy jsou nastavené tak, aby přinášely do vězeňství hmotnou i mravní pomoc výhradně bez finančních prostředků od státu. **Program školení pro dopiso-vání, posílání nárokových balíčků a návštěvy, program Andělský strom** (zasílání vánoč-ních dáreků dětem odsouzených rodičů jejich jménem, spolu s osobním dopisem), **program Zacheův strom** (terapeutická sezení pachatelů společně s oběťmi jiných trestných činů) či program „**Provázení žen ve výkonu trest a po propuštění**“ a další. (www.prisonfellowship.cz)

Další organizace, které svými programy pamatují na propuštěné vězně a působí na území celé ČR: White Light I. o. s., Romodrom o. p. s., Nová šance o. s., Podané ruce o. p. s., K-centra a další.

3.2.2 Organizace poskytující komplexní služby

Tyto vybrané organizace se primárně neorientují na pomoc propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, ale často s nimi přichází do styku, protože služby, které nabízí, jsou užívány širokým spektrem klientů, mnohdy multiproblémových, kteří se ocitají ve vězení právě kvůli vlastní nedostatečné výbavě životními kompetencemi. Jedná se například o:

- **Arcidiecézní charita Praha** - je součástí celosvětové Charitní sítě pomáhající lidem v nouzi na principech křesťanské vzájemné solidarity. Svoje úsilí směřuje k cílovým skupi-nám jako senioři, oběti domácího násilí, cizinci žijící v ČR, lidé s tělesným postižením či po-třebným v rozvojových zemích. Mimo rozsáhlé sítě azylových domů provozuje Charita i růz-

né kluby a farní charity, v nichž nabízí mimo jiné také specifickou službu – **sociální rehabilitaci**, která je vhodná právě pro osoby žijící rizikovým životním stylem a ohrožené sociálním vyloučením, což mohou být právě propuštění z výkonu trestu. Jedná se o nácviky dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnost a další aktivity potřebné pro sociální začlenění; pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů; asistence při obstarávání osobních záležitostí a při jednání s úřady či zprostředkování kontaktu se společenským prostředím. (www.praha.charita.cz)

- **Armáda spásy** – je součástí všeobecné křesťanské církve a působí na území celé České republiky (pobočky má např. v Havířově, Šumperku, Ostravě, Přerově, též v Praze a jinde). Tato organizace poskytuje široké spektrum služeb jako - **služby pro osoby bez přístřeší** (azylové domy, noclehárny, centra sociálních služeb apod.); **komunitní centra a sbory** (nabízející volnočasové aktivity, nízkoprahové služby či bohoslužby pro bezprizorné a osamělé; **humanitární pomoc** při povodních, zemětřesení a jiných přírodních katastrofách; **nízkoprahová centra pro mládež** (která mimochodem obecně fungují jako určitá prevence kriminality mládeže); **služby následné péče** pro lidi, které se rozhodli bojovat se závislostí na alkoholu a automatech a potřebují doprovázení komunitním způsobem; a ve finále též **vězeňskou péči**, v rámci které pravidelně navštěvují odsouzené a účastní se setkání kaplanů a zaměstnanců věznic. (www.armadaspasy.cz)

Markéta Musilová se vyjadřuje k podpoře jejich služeb státem: „*Jak říkám, stát si uvědomí, že ty služby potřebuje, až když služba řekne: „končíme“. „Nahore“ by se muselo něco stát, aby si to uvědomili napříč všemi službami, nejenom u nás. Ale každý rok je to boj, abyste přežili. Nemluvím přímo o nás, my jsme silná organizace, ale pokud by nám snížili dotace, tak se nás to taky nějakým způsobem dotkne, i když to nebude přímo na zavření. Ale vlastně minulý rok byla kritická situace, kdy náš ředitel vydal prohlášení, že se uzavře azylový dům. Ted' si představte, že by všichni zavřeli služby – třeba my, Naděje a Charita. To by to tady zkolabovalo. Ale jsem ráda, že se změnilo vedení (pozn. primátor hl. m. Prahy Tomáš Hudeček) Prahy, je znát jiné smýšlení, které je nakloněné rozvoji služeb. Nebyl problém se schválením dotací, mohli jsme třeba rozjet novou mobilní terénní službu v noci pro osoby bez přístřeší. Tak to je v pořádku, ale ty změny by se měly dít ještě „výš“. Uvidíme co nová ministryně MPSV (pozn. Michaela Marksová-Tominová).“*

- **Český helsinský výbor** – není typickým poskytovatelem sociálních služeb. Je to především uskupení lidí, kteří usilují o respektování principů přirozených práv člověka a jejich dodržování ve společenském životě. Pole působnosti zahrnuje **výchovu k lidským právům, sociálně-právní poradenství, boj proti rasismu a nesnášenlivosti, vězeňství a trestní jus-**

tici a dodržování lidských práv v ČR dle Listiny základních práv a svobod. Vznik organizace na ochranu lidských práv se datuje do roku 1988. Kromě projektové, monitorovací a osvětové činnosti, nabízí také poradenskou, která je k dispozici lidem v obtížné životní situaci a orientuje se na oblasti bydlení, rodinné a partnerské vztahy, veřejnou správu, základní orientace ve správním a soudním řízení, sociální pomoc atd. Mezi výstupy činnosti také patří stanoviska k různým závažným společenským tématům (např. protiprávní sterilizace žen), výzvy a otevřené dopisy apelující na příslušné orgány. U jejího zrodu stálo 20 osobností v čele s Václavem Havlem, Evou Kantůrkovou nebo Jiřím Dienstbierem. (www.helcom.cz)

3.3 Probační a mediační služba

V poslední části této práce by neměl být opominut jeden z hlavních článků kontinuální péče o pachatele trestných činů - Probační a mediační služba (PMS ČR), jenž je vlastně specializovanou sociální službou působící v rámci Ministerstva spravedlnosti. V roce 2000 Parlament ČR schválil vládní návrh zákona o PMS jako celostátně působící organizaci (zákon č. 275/2000 Sb., o Probační a mediační službě), který měl přinést zásadní proměny české justice. (Matoušek a kol., 2010) V následujícím textu popíšeme stručně činnost PMS a principy, podle nichž tato instituce funguje.

3.3.1 Činnost PMS

Probační a mediační služba představovala v České republice ve své době novou instituci na poli trestní politiky, jejíž činnost spojovala zároveň dvě odvětví – právo a sociální práci a tyto profese utvořily vyváženou novou multidisciplinární oblast v trestní justici. Její vznik provázelo úsilí univerzitního prostředí, Ministerstva spravedlnosti ČR, Nejvyššího soudu ČR, nevládní aktivity a hlavně zkušenosti dobré praxe, které vedlo ke změnám v dosavadní justiční praxi. Nově pojatá politika se začala projevovat v účinném předcházení kriminalitě, snižování počtu vězněných osob, motivování pachatele k satisfakci způsobených škod trestným činem a omezování jeho opakování, efektivnějším vynakládání peněz ve sféře justice a kompenzaci a saturaci potřeb obětí. (Štern a kol., 2010) Renata Vaňková, probační úřednice a regionální vedoucí střediska Praha-východ: *„Těší mne, že vůbec Probační a mediační služba vznikla v České republice, protože do té doby zde neexistovalo příliš mnoho alternativ pro odsouzené. Takže je to příležitost, jak zacházet s těmi klienty na svobodě, nejenom je kontrolovat, ale také jim pomáhat. Tady vidím široké spektrum sociální práce s klienty...“*

Klíčovým polem působnosti služby se stalo přípravné trestní řízení, řízení před soudem (40 % případů) a vykonávací řízení (60 %). Cílovou skupinou jsou osoby, které se dostaly do konfliktu se zákonem (byly obviněny nebo odsouzeny za trestný čin), a osoby, jež byly trestným činem poškozeny – oběti a pozůstalí po obětech. Do „klientely“ se počítají jak dospělé osoby, tak mladiství dopustivší se provinění, ale i mladší 15 let, kteří spáchali čin tzv. jinak trestní. Podle Andrey Matouškové, vedoucí oddělení pro koncepční, analytické a metodické činnosti Ředitelství PMS ČR působí na 76 střediscích zhruba 390 pracovníků – úředníků a asistentů. V rámci své činnosti spolupracují s justičními orgány (Policie ČR, státní zástupci, soudy), poskytovateli sociálních, zdravotních, vzdělávacích a jiných služeb jak státního tak nestátního charakteru. Důležitá je i nadnárodní spolupráce v realizaci specifických programů. (in Sociální práce/Sociálna práca, 2012) Renata Vaňková hodnotí spolupráci takto: *„Komunikace mezi námi, po více než deseti letech práce Probační a mediační služby ČR, která vznikla v roce 2001, je na dobré úrovni, protože PMS ČR je součástí postpenitenciární péče nucené, kdy vlastně pracujeme na základě pověření soudu a staráme se o propuštěné vězně z výkonu trestu, takže tady komunikace musí být velmi dobrá, protože Vězeňská služba ČR nám oznamuje propuštění osob, které budou mít dohled. Soudy nás pověřují výkonem dohledu a z naší strany spolupracujeme jak s kurátory, tak s neziskovkami, protože je to v zájmu klienta. Takže musíme mít místní znalost neziskovek a podle mne je ta provázanost dobrá... My pracujeme s mnoha neziskovými a církevními organizacemi, občanskými poradnami atd. Ale je jich málo na ten počet propuštěných osob, které každoročně chrlí věznice. Máme ale i neformální informace o neziskových organizacích, které nepracují tak, jak by měly a pod rouškou NGO používají nelegitimní prostředky, také formou příslibu práce, s tím už jsme se setkali...“*

Probační a mediační služba přispívá k naplňování trestní spravedlnosti tím, že vytváří podmínky pro uplatnění alternativních postupů v trestním řízení, zabezpečuje výkon těchto trestů a snaží se nalézat účinné odezvy na spáchaný čin. (Kroftová a Ouředníčková in Matoušek, 2010) Poslání je naplňováno třemi základními cíly:

- Ochrana společnosti – PMS řeší konfliktní a rizikové situace spojené s trestním řízením. Zajišťuje a dohlíží nad vykonáním uložených alternativních trestů a opatření (výchovných, ochranných a trestních).
- Participace poškozeného – snaha o zapojení poškozeného do procesu odškodnění, zároveň se dbá na navrácení pocitu důvěry a bezpečí oběti, s kterou je jednáno tak, aby se předcházelo sekundární viktimizaci.

- Integrace odsouzeného – činnost služby směřuje k znovuzачlenění pachatele do společnosti vedená úsilím o interiorizaci právních norem, aby se trestná činnost již neopakovala.

Odborná činnost je rozdělena do šesti agend – **mediace, obecně prospěšné práce, probace, trest domácího vězení, parole a práce s mládeží** (Štern a kol., 2010).

- **Mediace** – je specifickou formou urovnávání vztahu mezi pachatelem a obětí a užívá se (spolu s tzv. jinými činnostmi směřujícími k urovnání konfliktního stavu v rámci mediačních činností, v případě kdy nelze uskutečnit mediace – např. chybí oběť) výhradně v oblasti trestních sporů. Stojí na dobrovolné bázi obou zúčastněných stran, které se setkají za účasti mediátora osobně a přímo. Realizuje se v přípravné fázi trestního řízení, před rozhodnutím soudu/státního zástupce.

- **Obecně prospěšné práce** – je alternativním trestem, který umožňuje pachateli méně závažných trestných činů aktivně odčinit své jednání ve prospěch veřejného zájmu. Lidé i média si často pletou s veřejně prospěšnými pracemi, které se vykonávají v rámci Úřadu práce. Realizuje se ve vykonávací fázi a výměra se pohybuje od 50 do 300 hodin. Každá neodpracovaná hodina se může změnit v 1 den nepodmíněného trestu. Pokud však odsouzený vede během trestu řádný život a plní omezení určená soudem, po dokonání trestu je na něho pohlíženo jako na netrestaného (není ve výpisu z rejstříku trestů).

- **Probace** – organizace a výkon dohledu nad obviněným, obžalovaným a odsouzeným v průběhu celého trestního řízení; jeho výchovné ovlivňování směrem k urovnání narušených vztahů a předcházení recidivě; kontrola výkonu trestu nespojeného s odnětím svobody; sledování chování při podmíněném propuštění ve zkušební době a další probační činnosti.

- **Trest domácího vězení** – jde o veskrze nový trest, který má funkci alternativy k odnětí svobody. Odsouzeného prakticky neomezuje v zaměstnání, v čerpání zdravotní péče a v kontaktu s rodinou. Soud uloží trest po písemném slibu pachatele, že se bude zdržovat na uvedené adrese v uvedeném čase a bude spolupracovat s PMS. Ukládá se vesměs v případech, kdy nelze užít mírnějšího podmíněného trestu a na druhou stranu povaha trestného činu neodpovídá nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

- **Parole** – neboli podmíněné propuštění s dohledem. Pracovník připravuje podklady pro možnost podmíněného propuštění odsouzeného z individuálních konzultací s vězňem a jeho sociálním okolím, pracovníky věznic a jinými osobami. Podklady obsahují doporučení opatření, která budou eliminovat opakování trestné činnosti.

- **Práce s mládeží** – pracovníci zajišťují výkon a kontrolu nad výchovnými a trestními opatřeními u dětí mladších 15 let a mladistvých. Pokud to jde, snaží se však o mimosoudní řešení trestních sporů tím, že mladým pachatelům a jejich rodinám nabízí vhodné programy,

výchovná opatření a participaci na odškodnění poškozeného. Odklony od standardního trestního řízení jsou upřednostňovány.

Na otázku míry ukládání alternativních trestů soudy odpovídala Renata Vaňková: „...*Pokud se otázka týče dostatečnosti ukládání alternativních trestů, tak já si myslím, že alternativní tresty se ukládají v dostatečné míře, ale vedení současného Ministerstva spravedlnosti se přiklání k tomu, že do budoucna by mělo být ukládání alternativních trestů ještě ve větší míře. Což je otázkou druhou, aby tyto alternativní tresty byly ukládány pokud možno na míru odsouzeným osobám, tzn. u některých typů trestů, např. u trestu domácího vězení nebo obecně prospěšných prací, tam by bylo vhodné zjišťovat i postoj budoucího odsouzeného, protože v případě nemotivovaného klienta, kterému je uložen trest OPP nebo trest domácího vězení, má potom účinnost tohoto trestu klesající křivku, takže jde o to, aby pokud možno byly tresty ukládány na míru a také motivovaným lidem...*“ Markéta Musilová z Armády spásy má názor na udělování alternativních trestů takový: „*Myslím, že teď, poslední dva roky, se ukládá více alternativních trestů. Čím to je? Změnila se legislativa, ale přesně už si to nevybavuji. Ale myslím, že je fajn, když se tyto tresty ukládají v případech, kdy člověk nespáchá skutečně závažný trestný čin. Většinou to je neplacení alimentů, nebo nějaký čin spáchaný z nedbalosti. Jeden můj klient byl uvězněn ve výtahu, snažil se z něj dostat, poškodil ho a dostal OPP. Navíc po vykonání alternativního trestu lze hned vymazat záznam v rejstříku trestů a na člověka je pohlíženo jako na netrestaného. Rejstřík trestů je pro ně opravdu velká překážka, aby se mohli odrazit ode dna.*“

3.3.2 Restorativní justice jako základ úspěchu

Činnost PMS vychází z principů restorativní justice, což je přístup v pojetí spravedlnosti, kdy se péče zaměřuje především na újmu vzniklou trestným činem, zapojuje pachatele do procesu odškodnění a podporuje ho k převzetí odpovědnosti za vzniklý čin a dbá na neopomenutí práv a potřeb poškozeného. Spáchání trestného činu nepříznivě ovlivňuje životy lidí, jež jsou dle Howarda Zehra, jednoho z otců myšlenky „uzdravující“ justice, spojení vztahovou „pavučinou“ a tato spojení jsou činem narušena. Restorativní justice se snaží tyto spoje znovu navázat a eliminovat nepříjemné důsledky trestného činu, které dopadají více či méně (podle závažnosti trestného činu) na celou komunitu okolo pachatele a oběti. (Štern a kol., 2010) Událost trestného činu bez debaty narušuje rovnováhu chodu společnosti, která je třeba obnovit. Ke slovu se hlásí dva pohledy – **restorativní a retributivní justice**. „*Zatímco retributivní justice vidí jako východisko trest, restorativní se spíše než na sankci pachatele zaměřuje na odstranění způsobené újmy a přijetí vhodných opatření snižujících riziko recidivy pa-*

chatele.“ (Kracík in Štern a kol., 2010, str. 35). Můžeme tedy vidět, že smyslem restorativní justice je sociální ochrana a výše zmíněná terciární prevence. Ne vždy je však možné využít v rámci kontinuální péče restorativních prvků – např. když pachatel zarytě odmítá svoji vinu, když odmítá participovat na odškodnění oběti, nebo když sama oběť nechce dojít smíru s pachatelem a vzájemný kontakt by vedl k prohlubování viktimizace.

Podle praxe se jeví efektivnější (s ohledem na snížení recidivy) pohlížet na trestný čin jako na zásah do lidských vztahů, událost, která maří mezilidskou harmonii a dá se na ní za pomoci restorativní justice pracovat, než pouze jako na porušení zákona a útok na stát, který musí být primárně, dle retributivní justice, odhalen a patřičně potrestán. I když tyto směry se nevyklučují. Zehr (2001) pojal restorativní justici takto: **Angažovanost a účast** – úspěšný restorativní proces se neobejde bez snahy zúčastněných tj. pachatele a oběti či dalších osob, jichž se to týká též, podílet se na materiální a morální nápravě škody a odstranění příčin páčání trestné činnosti. **Újma a potřeby** – analyzuje vzniklou újmu způsobenou obětí a případně dalším osobám. Co je potřeba udělat pro její odstranění? Co potřebuje oběť, aby se jí dostalo pomoci? A za třetí **závazky a povinnosti** – pachatel je povinen odstranit nebo alespoň zmírnit dopady spáchaného činu. Odpovědnost za vzniklou újmu musí být připraven nést pouze on sám. Závazky mu v základní míře stanoví soud, je pak na jeho osobním uvážení jak dalece je ochoten se oběti „revanšovat“ mimo soudní nařízení – omluva, finanční podpora či jiná pomoc. (Štern a kol., 2010) Cílem postoje restorativní justice je co nejvyšší možná míra integrace pachatele do společnosti.

Závěr

Za uplynulý rok 2013 bylo celkem, i s lednovou amnestií Václava Klause, propuštěno na svobodu 12 242 vězňů (propuštění zahrnuje vykonání trestu, milost, amnestii, upuštění od VTOS a podmíněné propuštění z VTOS). Každý měsíc zhruba na 450 vězňů opouští brány věznic a navrací se zpět do běžného života. Někdo byl ve vězení „omylem“, jeho trestný čin byl jednorázovou záležitostí, excesem, který již nehodlá v budoucnu opakovat a uvěznění pro něho bylo dosti odstrašujícím zážitkem a ponaučením. Někdo je smířený s tím, že svým jednáním a životním stylem nekoresponduje s nastavenými zákonnými normami, očekává, že se do vězení může jednou vrátit a od svého chování nemá potřebu ustupovat. Pak je tu skupina lidí, pro kterou je vězeňská subkultura tou jedinou známou hodnotou a život na svobodě je jim prakticky cizí a když jsou náhodou propuštěni, mají napilno, aby se dostali zpět „domů“ – do své cely. Recidivisté, jak už bylo zmíněno v úvodu, zaujímají plných 50 % všech uvězněných osob. Počet zjištěných trestných činů meziročně (ve srovnání s rokem 2011) poklesl o 4 % (tj. 12 649 trestných činů) a byl nejnižší za posledních 20 let. Míra objasněnosti vzrostla o 0,9 % na 39,5 %. Takže na jedné straně vidíme jistou bezradnost, na druhé relativní úspěšnost. To, co nás může ale trápit je, že celou jednu třetinu z podílu všech uložených nepodmíněných trestů, tvoří krátkodobé tresty se sazbou 1-2 roky. Po rozhovorech s odborníky jsem zjistila, že dojmy stálé nedostatečnosti ukládání alternativních trestů nejsou ojedinělé, a že v českých věznicích stále ještě „končí“ pachatelé trestných činů (po zhodnocení skutkové podstaty a dalších okolností), kteří by si „zasloužili“ trest nespojený s odnětím svobody a tím by se tak státu šetřily prostředky, a to jak na výkon trestu, tak následnou časově a finančně náročnou resocializaci. Kristýna Makovcová z Rubikon centra, o. s.: *„Myslím, že se pořád nevyužívají dostatečně. Tak zvedá se to, to jo, ale stále to není dostatečné. A hlavně to je tak, že se trest odnětí svobody využívá v neoprávněných případech. Největší problém vidím v tom, že dodnes není nějaký úzus pro využívání alternativních trestů a je stále hodně trestných činů, které by měly spadat pod alternativní tresty a spadají pod nepodmíněný trest... Velká většina našich klientů má za sebou právě vězení z důvodu neplnění vyživovací povinnosti vůči dítěti a to je velký problém, protože kvůli tomu se pak dostávají do té dluhové spirály a celkově mají pak problém s integrací... Maření úředního rozhodnutí je třetí nejčastější a neplacení výživného čtvrtý nejčastější trestný čin, za který u nás člověk sedí ve vězení.“*

Na situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky se podílejí bezpečnostní složky státu. V roce 2012 nedošlo na území České republiky k vážnému narušení vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku bezprostředně ohrožujícím hodnoty

a principy demokratického státu. Z pohledu registrované kriminality lze situaci označit za stabilizovanou. Nové sestavení vlády mělo za následek i výměnu ve vedení Ministerstva spravedlnosti. Novou ministryní se stala prof. JUDr. Helena Válková CSc., kterou jako profesorku trestního práva obzvláště zajímá příprava nového trestního řádu, problematika vězeňství a odškodňování obětí trestných činů. Navštívila hned bez ohlášení věznic Valdice a Rýnovice, kde se zajímala o zacházení s doživotně odsouzenými, kteří od 1. 4. 2014 nejsou již izolováni od ostatních odsouzených a můžou se zapojovat do pracovních činností. V únoru letošního roku zahájila řízení o odvolání generálního ředitele VS ČR, Petra Dohnala (který byl ve funkci od prosince 2012) a k 4. 4. ho definitivně odvolala, i když se její jednání setkala s nevolí většiny ředitelů věznic, čímž dali najevo, že provádění neuvážených změn ve vedení kteréhokoliv z bezpečnostních sborů, vede zpravidla k jeho destabilizaci. 28. 4. 2014 byl však do funkce nového generálního ředitele VS ČR, na základě výsledků výběrové komise, jmenován Plk. PhDr. Pavel Ondrášek. Jeho prioritou jsou především úspory v rámci provozu věznic. Tyto peníze budou potřeba hlavně na údržbu budov a zacházení s odsouzenými. Nový ředitel akcentuje potřebu zaměstnávání vězňů a jejich dostatečnou přípravu na propuštění.

Téma bakalářské práce jsem si vybrala z důvodu jeho složitosti, diskutovanosti a nadčasovosti. Jedna věc, bezpochyby velmi náročná, je pachatele chytit, usvědčit a spravedlivě potrestat. Druhá věc, ta už pro laickou veřejnost možná méně atraktivní, je ho integrovat zpět do společnosti a pomoci mu zajistit plynulý přechod z izolace na svobodu. Cílem práce bylo tudíž přispět k diskusi nad touto problematikou, poukázat na možnosti pomoci a péče o propuštěné prostřednictvím nástrojů sociální politiky státu a přiblížit organizace, které se rozhodly působit v neutěšené oblasti postpenitenciární péče. Závěrečná, třetí kapitola, která se těmito organizacemi zabývá, obsahuje i zkušenosti jednotlivých odborníků, kteří pracují v rámci státního i nestátního sektoru. V rozhovorech s 5 vybranými odborníky, kteří přicházejí nejčastěji do styku s trestanými osobami – probační úředník, sociální kurátor, pracovník církevní organizace poskytující komplexní sociální služby, pracovník neziskové organizace působící čistě v postpenitenciari od roku 1994 a pracovník neziskové organizace působící tamtéž od roku 2010 – mne zajímal jejich názor na provázanost jednotlivých složek kontinuální péče a dále jak vnímají efektivitu postpenitenciární pomoci z hlediska pokrytí potřeb propuštěných z VTOS a jejich zdárné resocializace. Postoje jiných odborníků jsem čerpala i na dvou panelových diskuzích „Netrestejme dvakrát“ a „Prison Family and Art Fest“; řádně citovány v použitých zdrojích. V rozhovorech opakovaně zazněl názor, že jednotlivé složky samy o sobě fungují, jejich návaznost a komunikace nikoliv. Dobře mezi sebou komunikují složky státního aparátu – orgány činné v trestním řízení, VS ČR a Probační a mediační služba. Ale

neziskové organizace, alespoň ty krátkodobě působící, neosvědčené, se cítí být do jisté míry přehlížené. Organizace s vybudovanou tradicí, působící v České republice déle jak 15-20 let, si už na vzájemnou komunikaci se státním aparátem tolik nestěžují, ale mezery v komunikaci mezi ostatními orgány pozorují. Nejčastější opominání pocítují ze strany soudů, státních zástupců a vedení věznic, které je nechtějí za uvězněnými s jejich programy pouštět. Chybí zde také jakási odborná platforma, která by všechny zástupce složek kontinuální péče sdružovala a vedla k společným pravidelným schůzím či konferencím. Občas jsou zde snahy vzešlé z iniciativy některé z institucí, jedná se však o jednorázové záležitosti, bez kontinuální dlouhodobé návaznosti. „Vedle toho“ stojí akce *České kriminologické společnosti a Institutu pro kriminologii a sociální prevenci*, které působí spíše na akademické bázi. Svoji výzkumnou činností však umožňují velký přínos a teoretický podklad pro organizace v penitenciární a postpenitenciární praxi.

Ač je Česká republika postkomunistickou zemí, máme zde k dispozici všechny formy postpenitenciární péče, a od roku 2001 zde konečně existuje alternativa pro odsouzené a oběti trestných činů v podobě *Probační a mediální služby*. Máme zde široké spektrum sociální práce zaměřené na pachatele trestných činů, problém však sestává z podfinancovanosti sociálních služeb poskytovaných této cílové skupině, které nedokážou plně pokrýt jejich potřeby. Příspěvky od státu se ztenčují a neziskové organizace tak stojí mnohdy na pokraji zániku. I přes snahu a entuziasmus svých zakladatelů a pracovníků se tak služby nemohou rozvíjet tak, jako tomu bylo po roce 1989. Tento pocit má značná část neziskových organizací, které musí svoji péči o propuštěné redukovat na minimum, nebo pomáhat nad limit svých možností. Převážnou většinu pracovníků jejich práce těší a věří, že dělají smysluplnou činnost, která má i celospolečenský rozměr a není „pouze“ individuální pomocí člověku v krizi. Opakuje se ale tvrzení, že pracovníci v postpenitenciární péči nemohou svou práci vykonávat na maximum, a to jak z finančních důvodů, tak z těch kapacitních. To se týká především sociálních kurátorů, kteří jsou velmi zahlceni administrativními nedůležitostmi, a na přímou práci s klienty jim zbývá méně času, než by chtěli a než by bylo potřeba. **Ve svém souhrnu je však sociální práce v ČR s pachateli trestných činů hodnocena kladně; stále je však co zlepšovat.** Oproti jiným evropským zemím u nás chybí vícestupňový propojený systém postmurální péče, který by nabízel pro propuštěné vězně například tréninkové zaměstnávání nebo chráněné bydlení; službu podobnou domům na půli cesty, které umožňují překlenout náročné období mládeži do 26 let, která opouští školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Pro dospělé osoby zde nic obdobného neexistuje a ubytovací kapacity azylových domů, noclehá-

ren a ubytoven nestačí, pokud si uvědomíme, že tyto služby jsou zaměřené na více cílových skupin najednou.

Uložení trestu a jeho výkon má nezpochybnitelný vliv na pachatele a jeho pozdější reintegraci. Proto velká míra odpovědnosti spočívá na soudcích a na pracovnících věznice (pokud jde o trest nepodmíněný). Zacházení s odsouzenými ve věznicích dle programů zacházení je jedním z nástrojů snahy o reedukaci a převýchovu odsouzeného, jejíž úspěšnost je vyhodnocována a zpracovávána ve sbornících efektivity intervenčních programů v českých věznicích. Přijetí a naložení s trestem u každého konkrétního pachatele je složitá otázka. Záleží na mnoha faktorech a to, že pachatel přijme plnou odpovědnost za svůj trest, vykoná ho a má snahu o začlenění se do majoritní společnosti, ještě neznamená, že tato cesta bude snadná a úspěšná. Je zřejmé, že výstupem z vězení nic nekončí, ale naopak začíná. Odsouzený je i přes sebevětší motivaci ke zlepšení limitován a jak se zdá, záznam v rejstříku trestů je stále ještě jednou z největších překážek na cestě k inkluzi, i když se neziskové organizace snaží tuto zvyklostní normu měnit tím, že se napojují na zaměstnavatele a vytváří pracovní programy. Sociální pracovníci v postpenitenciární praxi stále vnímají určitou nepřístupnost a nepřipravenost společnosti mezi sebe tyto osoby pustit. Předsudky nabývají na objemu v závislosti na míře obecné společenské nespokojenosti. Přitom překonávání těchto předsudků není úlohou a kompetencí pouze sociálních pracovníků, ale odpovědnost stojí na každém z nás.

Seznam použité literatury a dalších pramenů informací

Monografie:

- [1] **ARNOLDOVÁ, A.** *Vybrané kapitoly ze sociálního zabezpečení. II. část – Sociální péče.* 2.vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2004. 504 str. ISBN 80-246-0875-8.
- [2] **ČERNÍKOVÁ, V. a kol.** *Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity.* Plzeň : Aleš Čeněk, 2008. 244 str. ISBN 978-80-7380-138-0.
- [3] **FISHER, S., ŠKODA, J.** *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů* 1.vyd. Praha : Grada, 2009. 224 str. ISBN 978-80-247-2781-3.
- [4] **JUSTOVÁ, M.** *Zem, ktorá nemá svoje nebo. Sociálna práca s trestanými osobami.* 1.vyd. Turany : SOFA, 2009. 341 str. ISBN 978-8089033-61-4.
- [5] **MATOUŠEK, O. a kol.** *Metody a řízení sociální práce.* 2.vyd. Praha : Portál, 2008. 384 str. ISBN 978-80-7367-502-8.
- [6] **MATOUŠEK, O. a kol.** *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi.* 2.vyd. Praha : Portál, 2010. 352 str. ISBN 978-80-7367-818-0.
- [7] **MATOUŠEK, O. a kol.** *Sociální služby : legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení.* 2.vyd. Praha : Portál, 2011. 200 str. ISBN 978-80-262-0041-3.
- [8] **NAVRÁTIL, P.** *Teorie a metody sociální práce.* Brno : Marek Zeman, 2001. 168 str. ISBN 80-903070-0-0.
- [9] **SHEINOST, M. a kol.** *Kriminalita očima kriminologů.* 1.vyd. Praha : IKSP, 2010. 238 str. ISBN 978-80-7338-096-0.
- [10] **ŠTERN, P. a kol.** *Probace a mediace. Možnosti řešení trestných činů.* 1.vyd. Praha : Portál, 2010. 216 str. ISBN 978-80-7367-757-2.
- [11] **TOMEŠ, I. a kol.** *Sociální správa. Úvod do teorie a praxe.* 2.vyd. Praha : Portál, 2009. 304 str. ISBN 978-80-7367-483-0.
- [12] **ÚLEHLA, I.** *Umění pomáhat. Učebnice metod sociální praxe.* 3.vyd. Praha : Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. 128 str. ISBN 80-86429-36-9.
- [13] **VÁGNEROVÁ, M.** *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky.* 1.vyd. Praha : Portál, 1999. 448 str. ISBN 80-7178-214-9.
- [14] **VOŇKOVÁ, J., CHALUPOVÁ J.** *Sociální práce s pachateli.* 1.vyd. Praha : LEGES CRIMEN, 1992. 125 str. ISBN 80-856338-01-0.

Elektronické zdroje a webové stránky:

- [1] **Arcidiecézní charita Praha** [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <<http://praha.charita.cz>>
- [2] **Armáda spásy** [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <<http://www.armadaspasy.cz>>
- [3] **ČERVÍČEK, M.** *Prezentace Martina Červíčka, policejního prezidenta*. 159. Žofinské fórum „Setkání primátorů a starostů měst a obcí“. [online]. [cit. 2014-01-10]. Dostupné z: <<http://www.zofin.cz/cs/zofinska-fora/archiv/159-zofinske-forum/>>
- [4] **Český helsinský výbor** [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <<http://helcom.cz/o-nas-o-nas/>>
- [5] **HÁLA, J.** *Prolegomena k penologii*. [online]. České Budějovice, 2011. [cit. 2013-11-22]. Dostupné z: <<http://penologie.hala.sweb.cz.>>
- [6] **IDnes.cz/Zprávy.** *Necelá tisícovka vězňů, které amnestoval Klaus, je zpátky za mřížemi*. [online]. Datum zveřejnění: 9. 12. 2013. [cit. 2013-12-29]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/z-amnestovanych-se-za-mrize-vratila-jen-tisicovka-fv6-domaci.aspx?c=A131205_135158_domaci_cen>
- [7] **Integrovaný portál MPSV.** *Základní práva a povinnosti uchazeče o zaměstnání a zájemce o zaměstnání*. [online]. © 2002-2012 OKsystem s.r.o. Datum uveřejnění 2014-01-02. [cit.2014-01-18]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/sz/obcane/pravpov_uch>
- [8] **Lighthouse o. s.** *Projekty a spolupráce*. [online]. © Lighthouse o. s. [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <<http://www.os-lighthouse.cz/projekty-a-spoluprace/>>
- [9] **Máte slovo s M. Jílkovou.** *Tváří v tvář problému – Úroveň vězeňství*. [online]. © Česká televize 1996-2014, 12. 12. 2013. [cit. 2014-01-24]. Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10175540660-mate-slovo/213411030520032-mate-slovo-s-m-jilkovou/>>
- [10] **Mezinárodní vězeňské společenství o. s.** [online]. [cit. 2014-03-06]. Dostupné z: <<http://www.prisonfellowship.cz>>
- [11] **Měsíční statistické hlášení za rok 2013.** [online]. © 2012 Vězeňská služba České republiky. [cit. 2014-03-19]. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/mesicni-statisticke-hlaseni-1233/>>
- [12] **Ministerstvo spravedlnosti.** *Trestní legislativa*. [online]. Oficiální server českého soudnictví. Ministerstvo spravedlnosti. [cit. 2013-11-15]. Dostupné z: <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=4980&d=281604>>
- [13] **Na svobodě, o. s.** [online]. [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <<http://nasvobode.cz>>

- [14] **Nezaměstnanost v ČR, vývoj, rok 2014.** *Míra nezaměstnanosti v %.* [online]. © 2000-2014 Kurzy.cz, spol. s r.o., AliaWeb, spol. s r.o., [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: <<http://www.kurzy.cz/makroekonomika/nezamestnanost/>>
- [15] **Parlamentní listy.** *Lednová amnestie prezidenta Klause se týkala 111 263 osob.* [online]. © OUR MEDIA a.s. 2009-2014, 29. 12. 2013. [cit.2014-01-08]. Dostupné z: <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitoruLednova-amnestie-prezidenta-Klause-se-tykala-111-263-osob-298326>>
- [16] **PETRAS, M.** *SARPO. Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených.* [online]. Generální ředitelství Vězeňské služby ČR, 2012. [cit. 2013-11-26]. Dostupné z: <<http://vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/sarpo/>>
- [17] **Poradna pro občanství, občanská a lidská práva.** *Výkon trestu a následné uplatnění na trhu práce.* [online]. [cit.2014-01-20]. Dostupné z: <<http://zamestnanost.poradna-prava.cz/diskriminace-odsouzenych/po-vykonu-trestu.html>>
- [18] **ROUČKOVÁ, M.** *Dluhová problematika klientů PMS ČR.* [online]. PMS ČR, 2011. [cit. 2014-01-27]. Dostupné z: <http://www.obcanskeporadenstvi.cz/web/media/Dluhov%C3%A1_problematika_PMS.pdf>
- [19] **Rubikon centrum.** *Pomáháme překročit minulost.* [online]. © 2012 – Rubikon Centrum. [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <<http://www.rubikoncentrum.cz>>
- [20] **Sociální reforma. Změny 2012.** [online]. © MPSV ČR 2011. [cit. 2014-03-20]. Dostupné z: <<http://socialnireforma.mpsv.cz/cs/>>
- [21] **Trestní právo a trestní řízení pro každého.** *Rejstřík trestů.* [online]. © 2006-2014. [cit. 2014-01-20]. Dostupné z: <<http://www.trestni-rizeni.com/vyklad-pojmu/rejstrik-trestu>>
- [22] **Všeobecná prezentace VS ČR.** [online]. © 2012 Vězeňská služba České republiky. [cit.2014-03-11]. Dostupné z: <http://vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/prezentace%20VS%20%C4%8CR/2013_11%20VSCR%20FOR%20WEB.pdf>
- [23] **Vybrané ukazatele ve vývoji.** *Statistické ukazatele 2000-2012(2013).* [online]. © 2012 Vězeňská služba České republiky. [cit. 2013-11-05]. Dostupné z: <vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/o-nas/zakladni-informace-4/vybrane-ukazatele-ve-vyvoji-10189>
- [24] **Za branou, o. s.** *Čeho chceme našimi činnostmi dosáhnout?* [online]. © 2010-2014 Za branou, o. s. [cit. 2014-03-05]. Dostupné z: <<http://www.zabranou.cz/co-delame/>>

Časopisy, sborníky, zprávy a další podobné zdroje:

- [1] *České vězeňství. Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci.* Amnestie. Praha : VS ČR, 2013. č. 1. ISSN 1213-9297.
- [2] *České vězeňství. Čtvrtletník pro vězeňství a kriminální prevenci.* Programy zacházení. O čem a k čemu jsou. Praha : VS ČR, 2011. č. 2. ISSN 1213-9297.
- [3] HALUZOVÁ, S. S prací utíká ve věznici čas rychleji. *Psychologie Dnes*. 19. ročník. Portál : Praha, 2013. Str. 26-28. Říjen 2013, č. 10. ISSN 1212-9607.
- [4] KARABEC, Z. a kol. *Dlouhodobé tresty odnětí svobody.* Praha : IKSP, 2004. str. 172
- [5] **KONCEPCE ČESKÉHO VĚZEŇSTVÍ DO ROKU 2015.** Praha : Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství, 2006.
- [6] **METODICKÁ PŘÍRUČKA PRO SOCIÁLNÍ KURÁTORY A METODIKY SOCIÁLNÍ PREVENCE.** Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě. Fakulta sociálních studií – Centrum pro podporu projektů, 2010. Dostupné z: <http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_prirucka.pdf>
- [7] *Nový Prostor.* Česká vězení: časovaná bomba. Praha : Nový Prostor, o. s. V prodeji od 18. září 2012. č. 403. ISSN 1213-1911.
- [8] **PRISON FAMILY AND ART FEST.** Celodenní program s vězeňskou tematikou. Praha : Za branou, o. s., 28. 11. 2013, Kino Atlas, Sokolovská 1, Praha 8.
- [9] *Sociální práce/Sociálna práca. Sociální práce s pachateli trestných činů.* Brno : Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2012. č.2. roč. 12. str. 170. ISSN 1213-6204.
- [10] **STRATEGIE PREVENCE KRIMINALITY NA LÉTA 2012-2015.** Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/strategie-prevence-kriminality-na-leta-2012-2015.aspx>>
- [11] **ZPRÁVA O SITUACI V OBLASTI VNITŘNÍ BEZPEČNOSTI A VEŘEJNÉHO POŘÁDKU NA ÚZEMÍ ČR V ROCE 2012.**
Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/zpravodajstvi-dokumenty-zprava-o-situaci-v-oblasti-vnitri-bepzecnosti-a-verejneho-poradku-2012-pdf.aspx>>

Právní předpisy:

- [1] Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním
- [2] Zákon č. 592/1992 Sb., o pojistném na veřejné zdravotní pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- [3] Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, ve znění pozdějších předpisů
- [4] Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- [5] Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
- [6] Zákon č. 275/2000 Sb., o Probační a mediační službě
- [7] Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- [8] Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a prováděcí vyhláška č. 505/2006 Sb.
- [9] Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů.
- [10] Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů
- [11] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- [12] Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Seznam obrázků a tabulek

Obr. 1.1: Vývoj počtu vězňů a zaměstnanců v ČR (2000-2012)	18
Obr. 1.2: Organizační jednotky Vězeňské služby ČR	19
Obr. 1.3: Stavy odsouzených v typech věznic (ČR, 2000-2012)	20
Obr. 1.4: Schéma penitenciární diagnostiky (SARPO)	27
Tab. 1.1: Resortní program „Prevence kriminality“	29

Příloha

Příloha č. 1: Rozhovor č. 1 – Pavel Pěnkava	I
Příloha č. 2: Rozhovor č. 2 – Renata Vaňková	IV
Příloha č. 3: Rozhovor č. 3 – Markéta Musilová	VIII
Příloha č. 4: Rozhovor č. 4 – Kristýna Makovcová	XI
Příloha č. 5: Rozhovor č. 5 – Petr Schneidörfler	XIV

Příloha č. 1

Rozhovor č. 1: Pavel Pěnkava, vedoucí sociální kurátor na oddělení sociální prevence, ÚMČ Praha 1

1. Je u nás v ČR podle Vás funkčně naplňován smysl kontinuální péče z hlediska resocializace?

„Myslím si, že nastavení není ideální, ale je reálně proveditelné, pokud se s těmi lidmi snažíme pracovat, tak je možné dosáhnout nějaké cíle. Teď myslím nabídku služeb, ale problém vidím v návaznosti těch služeb. Že my něco uděláme, ale už toho člověka nemůžeme posunout dál, protože tam už na něj nečeká další systém třeba sociální bydlení, tréninkové zaměstnávání, klasické zaměstnávání. Ale my toho člověka třeba dobře připravíme, nebo mu pomůžeme vyřešit ty dílčí problémy, nebo i hlavní problém, ale není tam už v podstatě návazný ten přirozený postup ze situace, vícestupňový systém. Ať už v bydlení, nebo zaměstnávání, nebo třeba i v psychoterapii/socioterapii, kde budeme pracovat s osobností toho člověka a on pak někam půjde a bude tam moci pracovat s tou svojí změnou. On se na to ale může připravit sebelépe, ale už je dopředu nějakým způsobem limitován, protože když řekne, že je bezdomovec, nebo ukáže trestní rejstřík, tak ho to prostě omezuje. Ty předsudky, které panují ve společnosti, nařizují lidem pedantně, že by měli být lepší, ale už jim tu samotnou příležitost nedávají. Já mám pocit, že do určité doby v těch službách systém je, do jisté míry i účinný, ale už nemá tu návaznost.“

2. Jak podle Vás funguje provázanost všech složek kontinuální péče (VS ČR, soudy, PMS ČR, státní zastupitelství atd.)

„Já se domnívám, že orgány činné v trestním řízení, i když to nemohu objektivně posoudit, protože vlastně nejsem v tom systému, provázány jsou. Já si vlastně nemůžu stěžovat, že by se mnou soudy nespolupracovaly, protože nemají zrovna potřebu nebo důvod (není to jejich povinnost nás kontaktovat), ale když je to opodstatněné, tak nás můžou oslovit a funguje to. Jedná-li se o procedurální záležitosti z naší strany, tak tam to celkem funguje. Co se týče OČTŘ – Policie ČR, státní zastupitelství a tak, tak to funguje. Postupem času zjistili, že nás potřebují, my jim poskytujeme informace o klientech, dosažitelnost klienta, aby s nimi spolupracoval. Toto beru jako velký posun od 90. let, kdy nás brali jako někoho, kdo jim spíše ztěžuje práci, protože se zastává klientů. Takže tohle se hodně zlepšilo. Co se týká těch organizací, co nám jsou „bližší“ – PMS ČR, neziskové organizace, tak tam je ta spolupráce dobrá. Co se týče Probační a mediační služby, tak tam se to vyvíjelo, ale už je to na úrovni, protože pochopili, že nás vlastně potřebují, že nejsme konkurence. S neziskovými organizacemi není vů-

bec žádný problém, až na některé historické excesy. Musím ale, přes všechnu chválu, zmínit, že nefunguje spolupráce s úřadem práce, z mého pohledu, v naší lokalitě. K člověku, který přichází z výkonu trestu, tak k němu přistupují zcela standardně, tvrdě, nepřístupně, jako ke komukoliv jinému, ale naši klienti potřebují přeci jenom trochu jiný přístup, aby to mohlo fungovat. Chci říci to, že obecně spolupráce funguje, mezi OČTŘ i neziskovými organizacemi, ale systémová chyba je v přístupu úřadů práce.“

3. Jaký máte názor na využívání alternativních trestů (využívají se dostatečně?)

„Alternativní tresty vyžadují zralost společnosti, teď nemyslím jen těch odsouzených, ale obecně. Společnost musí vnímat trest jako příležitost, ne jako trest. Pokud беру trest, že „jsem blbej, že mě chytli“, tak mne to „nepolíbí“ a alternativní trest je spíše ke škodě, protože většina těchto lidí, kteří si neuvědomí, že má příležitost, tak to promění většinou na nepodmíněný trest. Ti, co pochopí, co udělali a díky splněnému trestu mají šanci, aby se na ně hledělo jako na netrestané, tak tam to má smysl, ale těch je zatím málo. Tohle je však dané výchovou. Pokud dodržovat normy je slabost a naivita, tak ani alternativní tresty nemohou zařadit, ale u nás to zatím nefunguje. Podle studií IKSP vyplývá, že soudy upouštějí od ukládání alternativních trestů, protože je pro ně pak složité tyto tresty opakovaně proměňovat na nepodmíněný trest odnětí svobody. Zde dochází k otázce restorativní justice. Kdyby to fungovalo, pak to smysl má, ale ani soudci nepůsobí jako pedagogové. Nebudu však zobecňovat, jsou i soudci, kteří opravdu zvažují své rozsudky a přemýšlí o tom, zda trest posune člověka kýžejícím směrem. Je potřeba to posouvat. My všichni – hlavně sociální pracovníci – by na tom měli pracovat. Odpovědnost stojí na každém z nás.“

4. Máte dojem, že nabídka služeb neziskových organizací dokáže rovnoměrně pokrýt potřeby propuštěných?

„Svým způsobem ano, ale musí to navazovat. Za organizace mohu říci, že ano. Má to dvě roviny – lokální - mikro, když člověk přijde do nějaké organizace, ale pak je vyslán dále a jedná se o makro.“

5. Vnímáte nějaký posun v rozvoji služeb pro tuto skupinu lidí, nebo spíše stagnaci či regres? (např. z důvodu financí)

„Z mého pohledu vnímám určitý útlum rozvoje. Služby nějak „jedou“, ale nedochází k rozvoji. Zažil jsem rozvoj v 90. letech, kdy snad každý týden přibývaly nové organizace, nové metodiky, nové zákony, ale bylo to dobou, která už se nebude opakovat. V té době, jsem měl pocit, že to bylo dynamické. Teď mám pocit, že to stagnuje. Nejenom z důvodu peněz, které se omezují na určité služby, ale společnost je taková, že se brání tomu, aby se s těmi klienty pra-

covalo víc než je potřeba, víc než je jen nakrmit, ošatit, „hlavně aby tady nesmrděli“ . A už nemá ideály jako – pomozte jim zařadit se do společnosti. Už to tak lidé nevnímají, spíše „aby nás to co nejmiň stálo, aby nás tady neokrádali, neotravovali, nesmrděli na ulici, jinak se s nima nemazlete“. Devalvuje se opravdový zájem a vše se řeší jakoby naoko, aby se neřeklo. Výsledek není dobrý. Uspokojení ze strany služeb může nastat, ale musí mít návazné pokračování. Ve finále, když se snažíme lidi uspokojit (sociální kurátor), tak narazí na nějaký nefungující článek, jako třeba na ten úřad práce a on zjistí, že je to marné a zapadá to do jeho negativních představ.“

6. Jak vnímáte snahy o podporu ze strany státu? Docházíte do věznice?

„Stát jsme vlastně my všichni. Záleží na tom, co vnímáme jako stát? My máme nad sebou kraj a pak ministerstvo. Já vnímám zvláště úředníky a zvláště politiky. Úředníci jsou schopní, dle mé zkušenosti, dlouhodoběji fungovat koncepčně, systémově, ale kvůli politikům, kteří nemají dlouhodobé vize, koncepce, nemohou úředníci dost dobře dělat svoji práci. Nejdřív stát stanoví dávky hmotné nouze, které by pak měli rovnoměrně rozdělit obce – jejich zaměstnanci, kteří jsou blíže občanům a jsou v dané lokalitě více exponováni. Pak vnímám, že stát nastavuje systém dobře. Samotná exekutiva státu, tzn. úřad státu, se snaží, politické záměry to bohužel jistým způsobem kazí, nesystémovostí nám hází klacky pod nohy. Jednou je to takhle, podruhé je to takhle. Nic co by bylo dlouhodobé, co by na sebe navazovalo směrem k tomu, co my potřebujeme k vytváření podmínek „peřiny“, do které by spadly po výstupu z vězení. Takhle spadnou na „beton“ a řeknou si: „stát mi stejně nepomůže, jak mám příště lépe krást, aby se na mne nepřišlo?“ Pokud udělám chybu, snažím se klientovi omluvit a napravit to, tak i takovému nejhoršímu „stěžovateli“ vezmu argumenty, ale pokud se neomluví a ještě se budu tvářit, že se nic nestalo, pak si klient řekne, že to nemá cenu a rezignuje.“

7. Co Vás těší, nebo naopak trápí ve Vaší profesi?

„Těší mne, že vidím kolem sebe lidi, kteří tuto práci přese všechno berou vážně, mají o ni zájem a dělají ji dobře. Nerezignují, neškodí, neodcházejí. Dále mne těší, že i přes tuhle bídu, jsme pořád stát, který služby poskytuje. Na každém z nás je zodpovědnost posouvat to dále. I pro mne je to důležitá informace, že jsem pro ty lidi čitelný, že mi věří, že to dělám, jak jen nejlépe umím. Když to bude „psychopat“ tak ho stejně neuspokojíš, i když by ses rozkrájel. Jde o to, aby ten člověk nabyl přesvědčení, že mu sice v tomhle nemůžeš pomoci, ale že máš o něj zájem a že sem zase může příště přijít. To mne těší, že tohle jde pořád dělat. Ještě mi nikdo naštěstí neřekl: „tohle nejde, musíš být tvrdší, musíš je vyházovat apod. Co mne netěšíjespolečenskánálada.“

Příloha č. 2

Rozhovor č. 2: Renata Vaňková, probační úředník PMS ČR, regionální vedoucí střediska Praha – východ

1. Je u nás v ČR podle Vás funkčně naplňován smysl kontinuální péče z hlediska resocializace?

„Můj názor na to je, že máme k dispozici všechny formy postpenitenciární péče, tady v České republice, jak ze strany státních organizací, tak ze strany nestátních organizací, máme tady formu postpenitenciární péče jak nucenou tak dobrovolnou. Myslím si tedy, že je funkčně naplňován smysl kontinuální péče z hlediska resocializace. Chybí tady ovšem, dle mého názoru, návazné služby, zejména kapacita ubytoven se sociální prací o propuštěné vězně.“

2. Jak podle Vás funguje provázanost všech složek kontinuální péče (VS ČR, soudy, PMS ČR, státní zastupitelství atd.)

„Komunikace mezi námi, po více než deseti letech práce Probační a mediační služby ČR, která vznikla v roce 2001, je na dobré úrovni, protože PMS ČR je součástí postpenitenciární péče nucené, kdy vlastně pracujeme na základě pověření soudu a staráme se o propuštěné vězně z výkonu trestu, kteří mají nařízený dohled, takže to je nucená postpenitenciární péče, takže tady komunikace musí být velmi dobrá, protože Vězeňská služba ČR nám oznamuje propuštění osob, které budou mít dohled. Soudy nás pověřují výkonem dohledu a z naší strany spolupracujeme jak s kurátory, tak s neziskovkami, protože je to v zájmu klienta. Takže musíme mít místní znalost neziskovek a podle mne, je ta provázanost dobrá.“

3. Jaký máte názor na využívání alternativních trestů (využívají se dostatečně?)

„Jednak si musíme říci, že bych rozdělila alternativní tresty a alternativní opatření, protože např. podmíněné propuštění z výkonu trestu, není trest, ale opatření k výkonu trestu odnětí svobody. Pokud se otázka týče dostatečnosti ukládání alternativních trestů, tak já si myslím, že alternativní tresty se ukládají v dostatečné míře, ale vedení současného Ministerstva spravedlnosti se přiklání k tomu, že do budoucna by mělo být ukládání alternativních trestů ještě ve větší míře. Což je otázkou druhou, aby tyto alternativní tresty byly ukládány pokud možno na míru odsouzeným osobám, tzn. u některých typů trestů, např. u trestu domácího vězení nebo obecně prospěšných prací, tam by bylo vhodné zjišťovat i postoj budoucího odsouzeného, protože v případě nemotivovaného klienta, kterému je uložen trest OPP nebo trest domácího vězení, má potom účinnost tohoto trestu klesající křivku, takže jde o to, aby

pokud možno byly tresty ukládány na míru a také motivovaným lidem. Dám to na příkladu – pokud se uloží trest OPP, tak na základě našich zjištění tam je trest OPP předjednáván s pracovníky PMS ČR, tam je zjištěna vyšší vykonatelnost, než když je tento trest ukládán trestním příkazem a není tam zjišťován postoj pachatele k uložení trestu. Míra vykonatelnosti se pak stává nižší. Pak je to podoba trápení pro všechny zaangażované strany, kdy sice trest je uložen, ovšem odsouzeného nelze třeba sehnat a když ho seženeme, tak je sice poučen o trestu OPP, přislíbí, že bude trest vykonávat, je mu pak zajištěno místo výkonu trestu, ovšem není spolehlivý v docházce a pracovníci obecního nebo městského úřadu či NGO na něj čekají někde s náčiním pro výkon trestu a odsouzený se nedostaví. Je to vlastně trápení i pro soud, protože potom soud informujeme o tom, že ten trest není vykonáván. Soud si musí opět shánět odsouzeného a v rámci veřejného zasedání mu vysvětlit, zda ten trest bude vykonáván či nikoliv, čímž se vystavuje riziku přeměny tohoto trestu na nepodmíněný. Je to vlastně trápení pro probačního úředníka, který musí neustále odsouzeného vyzývat, psát mu urgence, aby na výkon trestu nastoupil, a třeba ten trest nakonec není vykonán ani po zákonné lhůtě, která je v současné době v ČR 2 roky.“

4. Máte dojem, že nabídka služeb neziskových organizací dokáže rovnoměrně pokrýt potřeby propuštěných?

„K této otázce říkám rovnou, že ne, protože můj názor je ten, že nabídka služeb NGO nedokáže v tuto chvíli v ČR pokrývat potřeby propuštěných vězňů. Jednak propuštěné občany trápí jedna velká potíž – a to v oblasti zadluženosti. V souvislosti se záznamem v rejstříku trestů se nemohou uplatnit na trhu práce, mají labeling propuštěné osoby, kriminálníka, jehož odsuzuje společnost předem. Dále mají problémy si najít vůbec ubytování. To znamená, že Česká republika by měla pracovat na tom, aby měla více ubytoven pro propuštěné občany s návaznými sociálními službami, a aby tady bylo více aktivit, jako dělá např. Rubikon centrum, které dělá dluhové a pracovní poradenství pro osoby propuštěné z VTOS a pro osoby se záznamem v rejstříku trestů. Přibližně jeden rok zde funguje pracovní agentura pro osoby, které mají záznam v rejstříku trestů. Tohle je služba, která je vysoce oceňována, nejen námi, ale i samotnými odsouzenými a bylo by více potřeba takových organizací, aby to dělaly na profesionální úrovni. Co se týče ubytoven, tady vidím naprostý nedostatek pro občany propuštěné z VTOS. Stejně jako jsou pro mladistvé Domy na půli cesty, tak něco podobného by zde mělo být ideálně i pro dospělé občany. My pracujeme s mnoha neziskovými a církevními organizacemi, občanskými poradnami atd. Ale je jich málo na ten počet propuštěných osob, které každoročně chrlí věznice. Máme ale i neformální informace o neziskových organizacích, které nepracují tak, jak by měly a pod rouškou NGO používají nelegitimní prostředky, také

formou příslibu práce, s tím už jsme se setkali. No není to široké pole pro případné podvody? Chce to, aby organizace pracovaly opravdu profesionálně, sháněly si peníze z projektů Evropské unie, nebo od krajských úřadů apod., kde jsou jasná transparentní pravidla.“

5. Vnímáte nějaký posun v rozvoji služeb pro tuto skupinu lidí, nebo spíše stagnaci či regres? (Např. z důvodu financí)

„Tak rozhodně vnímám rozvoj služeb, např. u zmiňované organizace Rubikon centrum. Ta tu pracovní agenturu dříve neměla, ale už tehdy poskytovala pracovní poradenství a dělala například i jiné služby. Od letošního roku má i nabídku pro mladistvé osoby, které páchají trestnou činnost, takže bude mít probační program pro mládež. U této organizace je tedy rozhodně rozvoj, a jestli je i u jiných organizací v sociální sféře, nedokážu tak úplně hodnotit, nemám ucelený přehled. Ale s těmi organizacemi, se kterými my spolupracujeme, tam je rozvoj zejména ve vzniku nových projektů, získávání dalších peněz na projekty apod. Dokážou pracovat s více klienty, rozvíjí se počet jejich zaměstnanců, takže dokážou pokrýt potřeby více klientů.“

6. Jak vnímáte snahy o podporu ze strany státu? Docházíte do věznice?

„My jsme státní instituce, která spadá pod Ministerstvo spravedlnosti, takže my jsme zřízení státem a tudíž státem podporováni. Podle typu střediska docházíme do věznice. Pokud v daném obvodu je místně příslušná věznice, tak pravidelně docházíme do věznic a informujeme personál i vězněné osoby o možnosti podmíněného propuštění a o postupu spolupráce vězně s PMS ČR. Vyplňuje se dotazník, ve kterém uvádí odsouzený svoje cíle, které na svobodě probační úředník ověřuje. Údaje se verifikují, komunikuje se s jeho rodinou, s potenciálním zaměstnavatelem a dává se závěrečná zpráva soudu s nějakým stanoviskem a návrhem na podmíněné propuštění nebo s nedoporučujícím návrhem na toto propuštění.“

7. Co Vás těší, nebo naopak trápí ve Vaší profesi?

„Těší mne, že vůbec Probační a mediační služba vznikla v České republice, protože do té doby zde neexistovalo příliš mnoho alternativ pro odsouzené. Takže je to příležitost, jak zacházet s těmi klienty na svobodě, nejenom je kontrolovat, ale také jim pomáhat. Tady vidím široké spektrum sociální práce s klienty. Domnívám se, že napomáháme sféře druhé a to práci s oběťmi a poškozenými, neboť i ty mají právo vědět informace o trestním řízení, o jejich návrzích na náhradu škody, možnosti mimosoudní mediace apod. Protože naše činnosti se nezaměřují pouze na osobu pachatele – obviněného, obžalovaného, odsouzeného a propuštěného, ale zaměřujeme se právě i na tu druhou stránku. Trápí mne, že ve srovnání se zahraničními zeměmi, má PMS ČR méně zaměstnanců a naopak více případů, takže bych navrhovala rozšířit naše personální řady, aby se snížil počet lidí na hlavu a my se tak mohli in-

tenzivněji věnovat našim případům. A také bychom si zasloužili, ve srovnání se zahraničím, vyšší finanční ohodnocení za práci, kterou děláme s rizikovými klienty. Počet klientů na jednoho probačního úředníka se pohybuje od 50 – 100 osob. Ve srovnání se zahraničím, je to o polovinu více.“

Příloha č. 3

Rozhovor č. 3: Markéta Musilová, sociální pracovnice Armády spásy, pověřená výkonem trestu obecně prospěšných prací

1. Je u nás v ČR podle Vás funkčně naplňován smysl kontinuální péče z hlediska resocializace?

„Myslím si, že orgány, které působí pro propuštěné vězně, ty fungují dobře v tom, že spolupracují s Probační a mediační službou a sociální pracovníci jim (propuštěným) zajišťují kontakt hned po výstupu z vězení. Dostanou i finanční hotovost, mohou se obrátit na sociálního kurátora, tak v tomto mi to přijde fajn. Osobně se setkávám s tím, že k nám přijdou lidé bezprostředně po propuštění a tam mají problém se záznamem v rejstříku trestů, kvůli tomu nemohou sehnat práci, nemají bydlení a mají celkově problém se znovu začlenit do společnosti. A právě to je problém, proč u nás v azylových domech tito lidé končí – př. přijde pán z vězení, doma najde u své přítelkyně nového chlapa, tak se sebere a odejde, nebo je vyhozen a končí u nás. V tomhle jsou dobří právě i sociální kurátoři, kteří je po propuštění provází a jsou schopni jim pomoci. Nikdy jsem neviděla problém v návratu z vězení, dokud jsem se s tím profesně nesetkala. Měla jsem tu jednoho muže, který „seděl“ 18 let a u něho to bylo opravdu těžké, neuměl běžné normální činnosti. Známe neziskovky, které s nimi pracují, doprovázejí je na úřadech, i jako mentoři, snaží se jim sehnat zaměstnání a tak. To, si myslím, funguje. Spíš je problém v tom, že ta společnost je nepřijímá, tam je ten největší problém. Pak také, podle mě, „pokulhávají“ soudy, co se týče „výmazu“ z rejstříku trestů. Měli jsme klienta, na kterého se nějak u soudu zapomnělo, a čekal 4 měsíce, než mu záznam vymažou, přitom se to má mazat automaticky. Tím se mu všechno pozastavilo, práce atd.

2. Jak podle Vás funguje provázanost všech složek kontinuální péče (VS ČR, soudy, PMS ČR, státní zastupitelství atd.)

„Co se týče neziskových organizací, spolupracujeme více s Rubikon centrem a Střediskem křesťanské pomoci v Horních Počernicích, které má také program pro propuštěné vězně, zprostředkovává jim zaměstnání a má kontakty na zaměstnavatele, kterým nevadí záznam v rejstříku trestů. Já nejvíc spolupracuji s PMS ČR, protože zde vedu výkon OPP a tam je ta komunikace super. Se soudy moc do styku nepřijdu, jen co se týče podávání žádostí o „výmaz“ z rejstříku trestů a chodí mi sem usnesení. A pak komunikujeme s kurátory. Abych řekla něco o mé práci – člověk, který má uložený trest OPP, tak mne kontaktuje příslušný probační úředník, zda je možné, aby u nás trest vykonal. Já tomu člověku poskytnu nějakou

práci. Na první schůzce se dohodneme na podobě výkonu, kdy bude docházet, jak často. Je to vesměs o dohodě a je třeba spolu jednat na rovinu. Když s ním dohodnu podmínky realizace výkonu trestu, on nastoupí, pak píšu během toho zprávy pro PMS a ta chodí na kontroly, zda odsouzený trest vykonává řádně. Na konci píšu zprávu pro PMS a pro soud, kolik hodin měl vykonat, kolik jich ve finále vykonal, kolik ne. Za 4 roky, co jsem tady, tak se pouze ve dvou případech stalo, že se trest OPP proměnil v nepodmíněný trest, ale protože na to ti lidé skutečně „kašlali“. Většinou jim stačí pohrozit, že se úměrně s neodpracovanými hodinami mění v dny odnětí svobody. Také jsme měli případ, že byl muž nespravedlivě odsouzen a vykonal zde zbytečně 150 hodin.“

3. Jaký máte názor na využívání alternativních trestů (využívají se dostatečně?)

„Myslím, že teď, poslední dva roky, se ukládá více alternativních trestů. Čím to je? Změnila se legislativa, ale přesně už si to nevybavuji. Ale myslím, že je fajn, když se tyto tresty ukládají v případech, kdy člověk nespáchá skutečně závažný trestný čin. Většinou to je neplacení alimentů, nebo nějaký čin spáchaný z nedbalosti. Jeden můj klient byl uvězněn ve výtahu, snažil se z něj dostat, poškodil ho a dostal OPP. Navíc po vykonání alternativního trestu lze hned vymazat záznam v rejstříku trestů a na člověka je pohlíženo jako na netrestaného. Rejstřík trestů je opravdu velká překážka pro ně, aby se mohli odrazit ode dna.“

4. Máte dojem, že nabídka služeb neziskových organizací dokáže rovnoměrně pokrýt potřeby propuštěných?

„V Praze je pokrytí službami rovnoměrné, protože se většinou vše řeší v Praze. Ale kdyby jich bylo více, tak to neuškodí. Vězni jsou informováni, že ty služby jsou, vědí o nich, ale určitě by bylo dobré jich mít více. Některé organizace, co vím, dochází do věznic a upozorňují na sebe. Je důležitá provázanost hlavně s tím zaměstnáním, protože propuštění s nálepkou trestaného jsou ještě trestaní tím, že mají záznam a jsou nezaměstnatelní. Ano, je v pořádku, že mají záznam, ale podle mne stačí rok, ne třeba 5 let, protože pak se nelze začlenit. Pokud budu přemýšlet o pobytových službách pro ryze propuštěné, tak těch moc není. Těch není dostatek ani pro osoby bez přístřeší. Ale propuštěný z VTOS se prolíná s ostatními cílovými skupinami – k nám už přijde jako osoba bez přístřeší, klient, který hledá zaměstnání.“

5. Vnímáte nějaký posun v rozvoji služeb pro tuto skupinu lidí, nebo spíše stagnaci či regres? (Např. z důvodu financí)

„Posun vidím v tom, že zde vůbec nějaké organizace jsou, že se o ně (propuštěné) někdo zajímá. Ale, jak říkáte, je to o financích a myslím, že na tohle stát nějak příliš nepřispívá. Pořád jsou to neziskovky, které se o ně starají, a přitom by to měl být především stát – neberu

ted' sociální kurátory a PMS ČR. Mnohým neziskovým organizacím z důvodu nedostatku peněz hrozí likvidace a stát si teprve potom uvědomí „kdo by se o ně staral?“ a peníze jim nakonec dá. Tohle mi přijde „na hlavu postavené“.

6. Jak vnímáte snahy o podporu ze strany státu? Docházíte do věznice?

„Jak říkám, stát si uvědomí, že ty služby potřebuje, až když služba řekne: „končíme“. „Nahore“ by se muselo něco stát, aby si to uvědomili napříč všemi službami, nejenom u nás. Ale každý rok je to boj, abyste přežili. Nemluvím přímo o nás, my jsme silná organizace, ale pokud by nám snížili dotace, tak se nás to taky nějakým způsobem dotkne, i když to nebude přímo na zavření. Ale vlastně minulý rok byla kritická situace, kdy náš ředitel vydal prohlášení, že se uzavře azylový dům. Ted' si představte, že by všichni zavřeli služby – třeba my, Naděje a Charita. To by to tady zkolabovalo. Ale jsem ráda, že se změnilo vedení (primátor) hl. m. Prahy, je znát jiné smýšlení, které je nakloněné rozvoji služeb. Nebyl problém se schválením dotací, mohli jsme třeba rozjet novou mobilní terénní službu v noci pro osoby bez přístřeší. Tak to je v pořádku, ale ty změny by se měly dít ještě „výš“. Uvidíme co nová ministryně MPSV.“

7. Co Vás těší, nebo naopak trápí ve Vaší profesi?

„Co mě nejvíc trápí na této práci je, že právě stát lidem, co jsou tady, podkopává nohy. Vadí mi, že nefunguje úřad práce tak, jak by měl fungovat. To mne opravdu vytáčí, když tu mám uživatele, který je 3 měsíce bez dávek a pracovnice mu řekne, že s tím nemůže nic dělat. Vadí mi, že sebrali některé pravomoci kurátorům, třeba rozhodování o dávkách mimořádné okamžité pomoci. My už se tady o něco snažíme a pak narazíme na něco takového. My jako neziskovky suplujeme stát – úřady práce, jejich administrativu, odborníky na cokoliv. Ale abych si jen nestěžovala – baví mne ta práce v tom, že je hodně různorodá, setkám se tu se širokým spektrem lidí. Je to o lidech, ale i o administrativě, bez čehož se nejde obejít, ale je to půl na půl. Rozhodně to není jednotvárné a nudné. Chodí sem za mnou lidi s různými problémy. Na úřadech práce jsou neochotní, nezvedají telefony a lidem se osobně prostě nevěnují. Měly by lidem pomoci shánět práci, rekvalifikační kurzy a místo toho se na ně přeřadí veškerou agendu dávek a nic se nezvládá. Klienti mi tu říkají: „já nejsem pro ně nic jiného než číslo“.

Příloha č. 4

Rozhovor č. 4: Kristýna Makovcová, koordinátorka projektů a vězeňských programů a Lucie Streichsbierová z Rubikon centra, o. s.

1. Je u nás v ČR podle Vás funkčně naplňován smysl kontinuální péče z hlediska resocializace?

„Není a proto je kontinualita jedním z principů naší práce, že se snažíme to nějak zastupovat v těch našich službách. A to že není, znamená, že v podstatě ty státní a nestátní organizace reagují, ať už více či méně na všechny ty potřeby, co jsou v jednotlivých fázích realizace u těch klientů s kriminální minulostí, ale nenavazuje to dostatečně rychle na sebe. Bohužel to není tak, že by ty jednotlivé složky, ty organizace si mezi sebou vyměňovaly nějaké informace, nebo vedly případové studie dohromady. To bohužel ne. Takže není.“

2. Jak podle Vás funguje provázanost všech složek kontinuální péče (VS ČR, soudy, PMS ČR, státní zastupitelství atd.)

„Samozřejmě spolupracuje Vězeňská služba ČR s Probační a mediační službou ČR, ale nějaká platforma zde není. My s nimi také spolupracujeme, jsme s nimi v kontaktu, ale že by se všechny tyto složky scházely dohromady, tak to ne. V minulosti jsme měli nějaké akce, jako konference, ale ty byly vyloženě z naší iniciativy. Takže v současné době žádná taková odborná platforma není. Probíhají sice Kriminologické dny, ale to je spíše taková akademická akce jednou ročně, co pořádá Česká kriminologická společnost. Ta se o to snaží, vznikla vlastně před 2 roky a snaží se sdružovat všechny tyhle subjekty, které v téhle oblasti fungují. Probíhají i členské schůze, ale že by bylo nějaké pracovní setkání všech složek, tak to ne.“

3. Jaký máte názor na využívání alternativních trestů (využívají se dostatečně?)

„Myslím, že se pořád nevyužívají dostatečně. Tak zvedá se to, to jo, ale stále to není dostatečné. A hlavně to je tak, že se trest odnětí svobody využívá v neoprávněných případech. Největší problém vidím v tom, že dodnes není nějaký úzus pro využívání alternativních trestů a je stále hodně trestných činů, které by měly spadat pod alternativní tresty a spadají pod nepodmíněný trest. Jako ilustrativní případ, kde to nedělá dobrotu, je trestný čin neplacení výživného. Velká většina našich klientů má za sebou právě vězení z důvodu neplnění vyživovací povinnosti vůči dítěti a to je velký problém, protože kvůli tomu se pak dostávají do té dlouhové spirály a celkově mají pak problém s integrací. Protože ve chvíli, kdy jde člověk za výživné do vězení, tak ve vězení jsou na něj náklady až tisíc korun za den, zatímco ty vyživovací náklady nejsou nikdy tolik. To je takový velký paradox, který je hodně okaté. Až třetina trestů

jsou tresty se sazbou do jednoho roku a to je záležitost soudců, kteří stále neberou alternativní trest jako trest, ale raději dají ten krátkodobý nepodmíněný. Maření úředního rozhodnutí je třetí nejčastější a neplacení výživného čtvrtý nejčastější trestný čin, za který u nás člověk sedí ve vězení. “

4. Máte dojem, že nabídka služeb neziskových organizací dokáže rovnoměrně pokrýt potřeby propuštěných?

„To bohužel nedokáže, protože poptávka ze strany propuštěných je vyšší než nabídka ze strany neziskových organizací. Co se týče státních institucí, teď myslím tu první intervenci, která přichází po propuštění – kurátory, tak ta také není kapacitně dostačující, kdyby to využívali opravdu všichni, co jsou k tomu motivováni. Co se týká neziskových organizací, tak tam se to zvedá. Hlavně v oblasti, které i my se věnujeme, na kterou se zaměřujeme a to lidi s kriminální minulostí, kteří chtějí řešit dvě zásadní věci pro snížení recidivy a to je předluženost a nezaměstnanost. Tak tady se nám trochu v uvozovkách konkurence zvedá, ale pořád je to jenom tady Praha a okolí. V ostatních regionech je to ale strašně špatné a v téhle oblasti pro nás vlastně neexistuje konkurence, což je škoda. Třeba na Moravě, kde je vysoké procento propouštěných, tak tam podobná větší organizace není. Ale možná v tomhle je také problém, že když už se nějaké neziskovky zabývají vyloženě touto cílovou skupinou, tak k tomu většinou nepřístupují komplexně, vždycky se zaměří pouze na jeden či dva konkrétní problémy, které potřebují ti lidé řešit, ale neberou to komplexně. Základní kámen úrazu u nich je v tom, že se musí řešit jak dluhy, tak zaměstnání a je to tak provázené, že jedno bez druhého řešit prostě nelze. A vlastně myslím, že kromě nás, žádná jiná nezisková organizace nenabízí řešení obojího zároveň. “

5. Vnímáte nějaký posun v rozvoji služeb pro tuto skupinu lidí, nebo spíše stagnaci či regres? (Např. z důvodu financí)

„Co se týká neziskových organizací, tak ty nějaké přibyly, ale teď mluvím o těch, které se zaměřují na cílovou skupinu lidí, co jim pomáhají hledat práci. Ty, co pomáhají hledat práci lidem vyloženě po výkonu trestu, tak těch se také pár vynořilo. Co se týče finančních důvodů, tak začíná být trochu krizová situace, protože většina neziskových organizací funguje na základě Evropských sociálních fondů a ty teď nemají žádné výzvy, takže teď je hodně nejisté období pro všechny neziskovky, které „žijí“ z těchto fondů. Takže tohle také může ohrozit tuto oblast. Nemáme sice přesná čísla, ale jak spolupracujeme s věznicemi, tak tam neziskovky jezdí méně, než v předchozí době, třeba Sananim, o. s. “

6. Jak vnímáte snahy o podporu ze strany státu? Docházíte do věznic?

„Vyloženě klacky pod nohy nám nikdo nehází, ale nikdo zatím nejeví moc zájem, že by nás financoval. Jinde je to také běžné, že je tahle oblast péče o propuštěné dospělé financována ze státního rozpočtu, ale u nás se to moc neděje. Co je dobré, tak že Ministerstvo spravedlnosti v čele s novou ministryní (pozn. Helena Válková), tak má v nějakém svém programovém plánu, že se chtějí víc zaměřit právě na oblast resocializace, především u dospělých jedinců. Takže vypadá, že se blýská na lepší časy, i když to asi nebude nic v blízké budoucnosti. Takže vyloženě moc nám stát nepomáhá.“

7. Co Vás těší, nebo naopak trápí ve Vaší profesi?

„Sice to zní jako klišé, ale věřím tomu, že pracovat v téhle oblasti má smysl, vzhledem k tomu, že to nikdo v takové míře jako my nedělá. Já mám vystudovanou sociální práci a věřím, že tihle lidé si zaslouží druhou šanci a zároveň to vnímám jako něco dobrého pro společnost. Že my vlastně ve výsledku těmi našimi programy šetříme peníze společnosti. Těší nás na tom i naše úspěšnost, to je velký motivační prvek. Co se týče té zaměstnanosti, tak každá pátá osoba, která s námi aktivně spolupracuje – pravidelně dochází, tak najde to zaměstnání a 80 % z nich vydrží dlouhou dobu zaměstnání. Rozhodně všichni vydrží déle, než jaká je zkušební lhůta – 3 měsíce. V oblasti zadluženosti máme zase 100 % úspěšnost v podávání osobních bankrotů u našich klientů. To pak člověk vidí, že to má smysl. A postupně se vynořují ty pěkné příběhy, kdy nám lidé říkají: „Díky Vám, mě zase těší život.“. Mně se zase líbí ta druhá část našeho pracovního poradenství, kdy pracujeme i se zaměstnavateli a díky nim se nám rozšiřuje síť firem, které nemají předsudky, jsou ochotny naše klienty zaměstnávat a nehlídají na ten záznam v rejstříku. Myslím, že to je určitá forma ovlivňování veřejnosti. Také děláme programy „Hovory nanečisto“ a zveme tam buď spolupracující zaměstnavatele, nebo zaměstnavatele, kteří se ještě „nerozhoupaly“ jestli s námi chtějí spolupracovat. Zároveň jsou tam naši klienti, již prověření, které chceme někam doporučit, a vždycky je hezké sledovat, jak k tomu ti zaměstnavatelé přistupují před začátkem a po konci pohovorů. Na začátku do toho jdou jenom, že si to vyzkouší a na konci o tom sami otevřeně hovoří, jaké měli předsudky, že zjišťují, že to jsou normální lidé, kompetentní a že vypadají jako perspektivní zaměstnanci. Je hezké vidět, že se najde nějaký takový interaktivní nástroj, jako třeba tyto pohovory, které fungují jako osvěta formou zážitku. V současné době máme 50 aktivních spolupracujících zaměstnavatelů.“

Příloha č. 5

Rozhovor č. 5: Petr Schneedörfler, ředitel občanského sdružení Lighthouse

1. Je u nás v ČR podle Vás funkčně naplňován smysl kontinuální péče z hlediska resocializace?

„Nebudeme tady probírat soudy apod., protože to je obrovské specifikum a bohužel všichni se musíme smířit s tím, jak ty soudy rozhodují, ať se nám to líbí, nebo nelíbí. Co se týká samotného výkonu trestu, to je také otázka sama o sobě, a jsou tam velké mezery, což ukazují i změny, které tam aktuálně probíhají a probíhat budou do budoucna. Pokud budu brát tedy, že je dotyčný odsouzený propuštěn z VTOS v rámci institutu podmíněného propuštění, tedy v polovině trestu. Tak zde shledávám už první velký problém v tom, že se to v našem právu bere jako automaticky nároková věc. To znamená, že ty soudy, pokud je někdo poprvé ve výkonu trestu, tak je pravidlem: „je tu poprvé, dáme mu šanci“. My si ale myslíme a naše zkušenosti ukazují, že to není správný přístup a vždy by se mělo hledět hlavně na to, do jakého prostředí se ten člověk vrací. Je totiž evidentní, že pokud se vrátíte do toho samého prostředí, kde jste páchali trestnou činnost, tak šance, že ji už nebudete páchat je o dost menší a stejně se k tomu po čase vrátíte. Takže v tomto momentě už je problém v návaznosti. Podmíněné propuštění by tudíž mělo přijít až ve chvíli, kdy se máte opravdu kam vrátit a máte tam stabilní zázemí. Dále přichází na řadu Probační a mediační služba, byť obsahuje ta úžasná slova „propace“ a „mediace“, ale bohužel u nás funguje v drtivé většině pouze na té bázi, že toho člověka kontroluje. Ale já musím upřímně říci, že jsme nikdy nezažili, že by PMS ČR někomu sehnala práci, pomohla sehnat bydlení a začít znovu, nebo že by byla konkrétní, co se týče pomoci někomu. Nechci v žádném případě házet všechny do jednoho pytle, ale musím říci, že těch pozitivních ohlasů na práci PMS ČR máme minimum. Za prvé je to z toho důvodu, že ten zákon je nastaven, tak jak je nastaven a za druhé si myslím, že tuhle práci nelze dělat od osmi do čtyř. V tuhle chvíli, myslím, fungují dobře ty neziskovky a kurátoři. My s nimi máme dobré zkušenosti a zjišťujeme, že se tím dá projít a nějaká kontinuální péče se tam dá nastavit. Není to ale tím systémem, že by byl tak dobře nastaven, ale tím, že narazíte na lidi, kteří vám vyjdou vstříc a mají pochopení. Máme několik příkladů dobré praxe, kdy spolupracujeme například s psychologkou ve věznici, dále s léčebnou v Červeném Dvoře u Českého Krumlova, pak se nám podařilo navázat na spřízněné duše v PMS ČR a i s kurátorkou, která má dotyčného na starosti po výstupu. V konkrétním případě nám sice ředitel neumožnil přístup do věznice, paní soudkyně už je skeptická po opakujícím se činu a navíc bere neziskovky jako celek, na

němž se dá „postavit živnost“. Přesto se nám podaří toho člověka dostat z vězení a rovnou, bez prodlevy, ho poslat do léčebny s tím, že za něj poskytneme záruku. Tedy kontinuální péče u tohoto konkrétního člověka probíhá výborně, protože se nám podařilo sestavit řetězec lidí, kteří to chápou, pomůžou rádi a neberou svoji práci „od osmi do čtyř“. Ale stále se zde naráží tedy na typickou českou povahu lidí a na nastavený systém zákonů. Přesto se dá, zaplatí pánbůh, vždy něco udělat a mít na výběr. “

2. Jak podle Vás funguje provázanost všech složek kontinuální péče (VS ČR, soudy, PMS ČR, státní zastupitelství atd.)

„My bohužel nemáme moc kontakty. Taky je to tím, že nepatříme mezi organizace, které tzv. sklappnou paty a jsou zticha, jenom proto, aby něco směly. Je to taky tím, že jsme se etablovali do trochu jiné sekce organizací – nečerpáme žádné státní dotace, žijeme pouze z darů našich členů a sponzorských darů a tudíž nejsme závislí na žádných programech. To je obrovský rozdíl mezi námi. Úplně na začátku, kdy jsme chtěli prosadit nějaké programy do věznic, tak Vězeňská služba do toho dávala velký kus sebe sama a tím pádem se podle nás tak ty programy znehodnocovaly. To znamená, že když jako nezisková organizace vidím problematiku v nějakém klubku a chci ji tak i v celku předložit, tak Vězeňské službě to „nevoní“ a takhle nastavené se jí to prostě nelíbí, protože někdy poukazuje vlastně na její chyby. To klubko začne rozmotávat a předělávat a to už pak není ta práce, co bychom my chtěli dělat. A díky tomu, že tedy nejsme závislí na penězích z fondů, od státu a na projekty, tak si můžeme dovolit tohle udělat. I když znám lidi, organizace, které tyto programy dělají a prosazují je, já jim velice fandím a obdivuju. Jsou to většinou ženy, ty mají asi lepší vztahy s muži v uniformách, ale je dobré, když to dělá pár vybraných, než to tříštit do desítek dalších, pak to nemá hlavu ani patu. Třeba Rubikon centrum je zrovna organizace, která, myslím, trpí tím, že její příjem je pouze z fondů a jsou vázáni tím, aby něco dělali, aby ty peníze dostali. Takže pokud budu brát tu provázanost – opět je to o lidech, mám tady kontakt na paní, která je obětavá a je důkazem toho, že spolupráce se dá navázat. My jsme se distancovali od toho, dělat nějaké programy ve věznicích, protože organizací už je v této oblasti dost a řešíme raději konkrétní výjimečné případy, kdy můžeme někomu pomoci od začátku až do konce, protože to nezapadá zas do koncepce těch ostatních organizací. Takže do věznice se dá chodit, dá se tam dostat, ale je to více úrovní. Kvůli jednotlivým případům sice moc do věznic pouštět nechtějí, my to chápeme, spíše pokud se jedná tedy o programy, které zahrnou větší skupinu lidí. Také je to dáno tím, ty naše problémy se vstupy do věznic, že vznikají nové organizace, které staví na zkušenosti svých členů, kteří byli také odsouzení, a Vězeňská služba nechápe, proč by se měl „mukl“ vrátet zpátky do vězení a oslovovat další. Ale tohle musím kontrovat, protože jsme

například jednali přes Unii katolických žen se zástupci jedné asociace ze Švédska, která je složena právě z propuštěných vězňů a já tuto myšlenku kvituji a líbí se mi. Protože dokud si někdo nepůjde vyzkoušet na čtrnáct dní, jaké je to ve vězení, tak to v životě nepochopí. Takže proto ta asociace funguje, má přes 6000 členů a jejími členy je též dokonce švédský královský pár nebo plno vědců, herců apod. Na severu se na to prostě dívají jinak. Věřím tomu, že my se k tomu třeba taky za tisíc let dostaneme, ale to nebude možné, pokud bude Vězeňská služba takto fungovat. Podle mne tam chybí kvalitní manažeři, kteří by dokázali hospodařit s penězi. Mezi námi, když někdo začíná jako řadový dozorce a po dvanácti letech to dotáhne na ředitele, potažmo na generálního ředitele, tak abych byl dobrý manažer, potřebuju si to nejenom zažít, ale i se k tomu něco naučit. Na to já moc nevěřím. Jo jeden z tisíce se může svoji pílí od píky vypracovat, ale když tam budou kluci 15-20 let, v uniformě, tak ji musí mít tak zažranou, že už podle mne musí ztrácet kontakt s realitou. Vězeňská služba je tak uzavřená, „zaskořápkovaná“ a podle mne je její fungování tragické, jak co se týče spravování financí, tak chování se k lidem atd. Zažívám to jednání i sám osobně. Jezdívají jsme do Věznice ve Světlé nad Sázavou s Českým helsinským výborem v rámci návštěv dětí z dětských domovů a jejich matek a chodíme na projednávání těch podmíněných propuštěních a za našimi klienty, takže vidíme, jak se chovají k návštěvám. Ale pozadí změn ve vedení Vězeňské služby je opravdu zajímavé. I když nikomu to nezávidím, já bych ředitele věznice dělat nechtěl, když si uvědomím, kolik je potřeba změnit náročných věcí a stejně se vždy ukáže, že je potřeba udělat ještě něco lépe.“

3. Jaký máte názor na využívání alternativních trestů (využívají se dostatečně?)

„Mám pocit, že se u nás nadměrně využívají ty tresty podmíněné. Měl jsem zde klienta, který byl sedmkrát podmíněně odsouzený za nějaké drobné krádeže a pak šel do vězení. Tady jde o to, že my nedovedeme ty alternativní tresty „vmáchnout“ do systému, ti soudci to neumí, nechtějí se učit novinkám, protože přeci „oni jsou to právo, které musí být vážné a stavět na minulosti“. Tady je takový systém, že ten člověk sedmkrát odsouzený, třeba během tří let, má rozsudek z Brna, Prahy, Karlových Varů nebo Ostravy a ty soudy o tom někdy ani vzájemně neví, protože se třeba nepodívaly do databáze, nebo podívaly ale před půl rokem, kdy ten případ začínal. Takže ani tady nefunguje přehledná komunikace. Ale alternativní tresty jsou bezesporu dobré, nebudeme-li se bavit o náramcích, které byly odsouhlaseny, ale nakonec ani nebyly. Nechápu českou logiku, kdy se něco nejdřív uzákoní, jako třeba nový občanský zákoník a pak se teprve řeší, jestli to bude fungovat. Alternativní tresty jsou dobré v tom smyslu, že ukážou lidem možnost si uvědomit, co udělali a kde mohli skončit. Pořád je tam dopad toho okolí, které ví, že jste měli jít „sedět“, kontroluje vás, takže tohle je taky svým způsobem nápravný prvek. Ale na druhou stranu lidé dovedou být krutí, a co vidím na svých klientech, jak

je pro ně těžké se začlenit mezi lidi, kteří jim to dávají stále „sežrat“ a zažívají tak druhý trest. Já často radím lidem, aby se raději odstěhovali a začali znova. A proto si myslím, že je dobrý zrovna ten trest domácího vězení, kdy trestaný dostává pomyslnou facku od okolí už v době trestu a ne poněkolkáté až po výstupu z VTOS. Ovšem nebudeme se bavit o adekvátnosti peněžitých trestů. Měl by být pro lidi, kteří „na to mají“, a tento trest citelně pocítí, ale ne pro ty, kteří ho nedokážou splnit a musí pak stejně do vězení. Při správném ukládání mají tyto tresty určitě smysl, ale soudci se to musí naučit akceptovat, i když jim nemůžeme vyčítat, že to používají málo, protože to musí také pochopit společnost. Chápeme VTOS, vězení, ale nechápeme, že může existovat i jiná možnost. Pokud máme třeba případ nešťastné autonehody, kdy neúmyslně někdo zemře. Samozřejmě je to těžké, stát se to může každému z nás, souhra špatných náhod, ale je třeba ještě ničit další život? Tím, že toho člověka pošlu „sedět“? Tady mají dle mého alternativní tresty široké využití. Není možné přemýšlet stále způsobem „někoho zabil, měl by sedět, až zčerná!“. Je jednoduché někoho odsoudit. Je to odpovědnost soudů, na jejichž nedostatky můžeme poukázat, ale nikdy si nedovolíme ty lidi ze svého pohledu soudit. Proto si vážím lidí, kteří se snaží v tomto směru pomáhat. Třeba teď se na nás obrátil známý jednoho trestaného a chce mu pomoci. Jsem strašně rád za takového občana, kamaráda, kolegu, přítele, který chce nezištně někomu ze svého okolí pomoci. Až se takhle k sobě budeme chovat všichni, tak to bude také něco jiného. Nikdy nevíme, co se v tom člověku odehrává. Něco jiného je ovšem, když jde o recidivistu, který jezdí opakovaně pod vlivem alkoholu a riskuje, tak s tím nebudu mít slitování. Jsou to dva extrémy, mezi kterými je potřeba hledat rozdíly, nelze paušalizovat. Takže je třeba pracovat i na společenské náladě, kterou ale nezměníme v době krize, kdy vidíme, jak se krade ve státní správě. Pak od těch lidí nemůžeme chtít, aby měli pozitivní náhled na svět. Ta paradigmatu vězeňství tu jsou bohužel silně zakořeněné, ale to nezmění jedna generace.“

4. Máte dojem, že nabídka služeb neziskových organizací dokáže rovnoměrně pokrýt potřeby propuštěných?

„Řeknu vám asi typický příklad člověka, který vyjde z VTOS. Na jedné straně jsou to ti šťastní, kteří mají doma rodinu a udělali nějaký kiks třeba tu autonehodu, nebo podcenili ze své liknavosti něco v práci, nebo i lidi, kteří se nechali zlákat, ale mají dobré zázemí. Tak ani nepotřebují ten stát, který jim stejně nemá co nabídnout. Na druhé straně tu jsou lidé, kteří se vrací stále do téhož prostředí a nepůjdou jinam, protože mají silné vazby na tu rodinu a na to prostředí ve kterém páchali trestnou činností, a i když se přestěhují, znovu se obklopí tím stejným sociálním prostředím, To je druhý extrém. Pak vychází část lidí, kteří by se chtěli změnit, ale to vám řeknu, jak to probíhá. Propustí vás z VTOS a neuchytí-li se vás nějaký známý nebo

příbuzný, tak tu práci nenajdete. Vydáte se na úřad práce a tam vám rovnou řeknou, že: „ta práce není pro nezavřený natož pro ty, co byli zavřený“. Maximálně vám nabídnou „aby se vlk nažral a koza zůstala celá“ rekvalifikaci. Kterou teda provádí i Vězeňská služba, ale na výučním listu stejně máte, ne to, že jste to absolvoval ve věznici, ale ve výukovém pracovišti Vězeňské služby ČR. Ale abych to nezobecňoval, ne vždy to tak je. Přesto, když vyjdete, nemáte praxi a máte záznam v rejstříku. Takže to vnímám jako takové hezké pozlátko, že vám byla dána možnost zvýšit si schopnost uplatnění se na trhu práce, ale když ten trh po vás netouží, tak je jedno, jestli máte deset vysokých škol. Dnes nesmíte mít záznam v rejstříku, ani když se hlásíte na popeláře. Vezměte si, kolik lidí kolem nás je za život za něco obviněno a následně obžalováno, ale pak je třeba soud druhé instance osvobodí, protože nebyla dostatečně prokázána jeho vina. Co to znamená? A je takový člověk ještě nebezpečný dva roky po spáchání trestného činu? Je vinen, nebo nevinen? Kdo to pozná? Jistěže nevinen, protože u nás existuje presumpce nevinny, ale je otázka – ukradl ty peníze, nebo neukradl? A tohle se prostě neřeší. Buď jsi byl zavřený, nebo nebyl. Ale bohužel mezi námi žijí stovky lidí, kteří krátí daně, ale dělají to šikovně. Takže je hrozně pořídní říkat: „tohle je zloděj a tohle není“. A to že někdo šel krást, odseděl si to a pak nemůže dělat ani popeláře, je taky hrozná hloupost. Další problémem jsou dávky, o něž můžete žádat, pouze pokud jste někde trvale hlášena. A kdo z vašich příbuzných si vás u sebe ubytuje, když máte dluhy? Tím stát znevýhodňuje lidi, kteří chtějí pomoci svému trestanému příbuznému a přihlásí ho u sebe k trvalému bydlišti. Protože když přijde exekutor, tak to dopadá, jak to dopadá. Stát by měl být vlastně rád, že se najdou lidé, kteří mají zájem se o odsouzené postarat, ale na místo toho jim pošle exekutora a pokud neprokáží, že je to jejich majetek, tak jim ho zabaví. Vidíte tu absurditu? Takže klient, který je propuštěný a nemá peníze, tak je odkázaný na tu rodinu. V průměru přijde jeden den vězně stát na asi 900,- Kč, to je asi 27000,- Kč měsíčně, a to se nebavím o nákladech na trestní řízení a náhradách škody apod. Proč tedy není stát schopen dát vězni do začátku třeba nějakých 10000,- Kč, aby se postavil na vlastní nohy? Radši bude riskovat, že ten odsouzený půjde a bude ho to stát měsíčně 27000,- Kč a nedovolí mu se pak někde nahlásit, aby dostal těch pár tisíc, za něž si může sehnat brigádu a doklady atd. Další věci jsou fondy, z kterých se čerpá na zaměstnávání odsouzených nebo těžko umístitelných na trhu práce, ale jsou tak špatně nastavené, že z nich nemůžete čerpat dříve, než po třech či šesti měsících, co je ten člověk v evidenci úřadu práce. Přičemž mu ale po té době úřad práci nenajde. Vždy říkám: „ukážte mi jednoho člověka, kterému úřad práce našel práci!“ A co ten člověk tedy bude těch šest měsíců dělat, než ho někdo zaměstná a bude mít nárok na tu podporu. Protože začne být pro zaměstnavatele atraktivní až tehdy, když na něj dostane od státu příspěvek a bude pro něho

moci být to místo vytvořeno. Ale co za tu dobu bude člověk dělat? Tím, že ho takto odrovnáme, za něho ty dluhy nevyřešíme. Ale i když tu práci má, na hlavní pracovní poměr, tak je pro něj hrozně demotivující, když je mu převážná většina peněz strhávána na umoření dluhu a poplatky exekutorům, jež jsou jen prodlouženou rukou státu, a zůstane mu příjem nezbytný pro zajištění základních potřeb! Zkuste si to sama, poctivě pracovat dennodenně a stejně z toho nic nemít. Pak jsou ty lidé jednou nohou v tom to vzdát. Pojdme je motivovat tím, že jim třeba po roce práce zvýšíme životní minimum o 1500 Kč. A pak si zkuste přežít v dnešní společnosti, která je postavená na penězích, hmotných statcích. Společnost za nějaký čas zapomene, že jste byli ve výkonu trestu, ale budete mít kolem sebe partu známých, kteří budou mít příjmy třicet čtyřicet tisíc a vy budete pořád makat jak šroub a stejně budete mít těch deset, osm tisíc. Nikoho si nenajdete, nikdo s vámi nebude chtít založit rodinu a dostáváte se opět do začarovaného kruhu. Jednou jsi byl zavřený, tak drž hubu a plat! To je většinový přístup. Dobře, ale tomu člověk se musí dát možnost platit. Taky jde to, že vás někdo bokem zaměstná, protože nechce mít oficiálně trestaného zaměstnance a stranou dostanete deset tisíc. A co má ten člověk říci? „Ne, já jsem napravený, a když nebudu mít smlouvu, tak nebudu pracovat“? A při tom, nebude mít co jíst. Ten člověk se musí podvolit, protože mu nic jiného nezbyvá. On nemá deset alternativ, ale má jednu, za kterou je rád. To znamená, že přijme tu práci načerno, čímž se zase dopouští nějakého skutku. Na jednu stranu na tom vydělá, protože mu to nesebere exekutor, ale na druhou stranu ten člověk opět dělá něco protiprávního. As tenhle problém není řešitelný za současné podoby legislativy. Ty lidé jsou nuceni obcházet zákon a pracovat načerno, ztrácí rodinu, známé a vážou se zase na existence, které jsou na tom podobně a mají pro ně pochopení. A oprostít se od minulosti, může trvat pět deset let. Také při dnešním přístupu k informacím, se vám to může vrátit jako facka. Nějak se vzchopíte, postavíte na nohy a po 10 letech na vás někdo vytáhne, že jste byla v „kriminále“.“

5. Vnímáte nějaký posun v rozvoji služeb pro tuto skupinu lidí, nebo spíše stagnaci či regres? (Např. z důvodu financí)

„Tak finance na to nejsou, ba naopak se dost stahují. Třeba Český helsinský výbor, s kterým spolupracujeme, má velké finanční problémy. Ale to je asi otázka špatného managementu, který situaci podcenil, málo se prezentují a upozorňují na sebe a také se soustředí na moc specifické problémy, pro které se těžko hledají sponzoři. O to víc mne mrzí, když nám volají z úřadu práce a řeknou nám: „No my máme tady z těch fondů na podporu zaměstnanosti 1,5 miliardy korun a my je teď rychle potřebujeme někam dát, takže vám můžeme přispět na jednoho člověka 280000,- Kč.“ Ale prostě za podmínky, že ten člověk musí být určitou dobu v evidenci úřadu. Takže tedy třeba ty peníze jsou, ale my je nemůžeme čerpat, je to neprů-

střelné. Rok a půl jsme je čerpat nemohli, protože si na tom seděli jak „na zlatém vejci“, dali maximálně 5000,- Kč a teď, když ty peníze jsou, tak zas nemáme lidi, kteří by na to měli nárok. Já abych dostal nějaké člověka z věznice, tak musím vyvinout nějakou aktivitu a pak ho musím na tři měsíce někam „upíchnout“. A když se mi podaří ho někde na čtvrt roku usadit, tak ho tam usadím stabilně. Není pro nás cílem ho někam usadit a pak ho zase po čase někam přemísťovat. Nebudeme to tak dělat, abychom pak na něj dostali dotaci od státu. Stát by v tomhle měl být progresivnější. A úřad práce to ví, jen je problém, že když tam přijde člověk, kterému nelze sehnat práci, dát mu hned tu dávku. Myslím, že se to změnilo, ale v současné době tam bude trochu stagnace s narůstáním problémů ve společnosti, ale je tu stále spousta organizací, které tu práci dělají dobře, i když se teď potýkají s existenčními starostmi. Musím zaklepat, nám se daří díky příspěvkům od klientů a sponzorů, které jsou naštěstí dostatečné, proto si můžeme dovolit fungovat bez státní pomoci.“

6. Jak vnímáte snahy o podporu ze strany státu? Docházíte do věznice?

„Na to už jsem tedy odpověděl v předchozí otázce. Záleží na tom, jak je ta organizace velká a na jaké se soustřeďuje aktivity. Jinak to dělá Rubikon centrum o. s., jinak to dělá sdružení Za branou. Něco jiného je to dělat, aby to bylo reprezentativní, něco jiného, aby to bylo efektivní. Myslím, že právě ty neziskovky by neměly být závislé finančně na jednom subjektu, proto se snažíme čerpat peníze jinde než od státu a ne být závislí na grantech.“

7. Co Vás těší, nebo naopak trápí ve Vaší profesi?

„Tak trápí. Ale to bychom tu byli dlouho. Mne jednoduše těší, když nám někdo poděkuje. Podaří se nám někoho dostat z výkonu trestu a ten člověk má radost. Přijde jeho maminka a upeče vám bábovku, protože nemá peníze. Nebo nám občas zavolá, jak se ten její kluk má. Teď nám odešli dva klienti do zahraničí, za což jsme rádi, protože tam začnou od začátku a nemají za sebou tu kouli minulosti. Ti lidé, se kterými jsme ve spojení od začátku, nám teď paradoxně pomáhají, protože si tím prošli a chtějí tu zkušenost uplatnit u dalších lidí. Také jsme úspěšní v poskytování záruk, protože si ty osoby pečlivě vybíráme a přemýšlíme nad tím. Jsme s nimi v kontaktu už během VTOS, po výstupu a oni, když pak mají nějaký problém, tak nám zavolají, to je důležité. Je tu pro ně někdo, kdo je pochopí v tom, že si prošel tím samým a může říct: „Vím, o čem mluvíš, prošel jsem si tím taky, ale jde to zvládnout.“ A to je pak naše obrovská deviza, oproti třeba PMS. Když víte, že jste pomohli někomu dostat se přes ten okamžik, kdy je na scestí znovu udělat „tu blbost“, ale díky vaší podpoře pozná, že to lze vyřešit i jinak. Když máme zpětnou vazbu od někoho a víme, že dobře funguje, to je pro nás největší satisfakce.“